

KRAKOWSKA AKADEMIA
im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

Wydział Psychologii i Nauk Humanistycznych
Kierunek: Pedagogika
Specjalność: Pedagogika inkluzyjna

Mikołaj Kubowicz

Modele pracy organizacji związanych z cyrkiem społecznym
w różnych krajach.

Praca magisterska
napisana pod kierunkiem
dr Joanny Aksman

Kraków 2018

Wstęp	1
1.1. Ewolucja cyrku na przestrzeni wieków	2
1.1.1. Cyrk starożytny	2
1.1.2. Od jarmarcznych bud do "commedia dell'arte".....	3
1.1.3. Cyrk nowożytny.....	5
1.2. Różne oblicza cyrku	6
1.2.1. Cyrk tradycyjny.....	6
1.2.2. Nowy Cyrk oraz cyrk współczesny	6
1.2.3. Cyrk społeczny	8
1.2.4. Pedagogika cyrku.....	9
1.3. Organizacje związane z cyrkiem społecznym	9
1.3.1. Organizacje pozarządowe w Polsce i za granicą	9
1.3.2. Sieci organizacji związanych z cyrkiem społecznym	10
1.3.3. Opis wybranych organizacji związanych z cyrkiem społecznym	11
1.4. Pojęcie modelu pracy w pedagogice	15
1.4.1. Definicja modelu pracy.....	15
1.4.2. Przykłady stworzonych w pedagogice modeli	15
2.1. Przedmiot i cel badań	17
2.1.1. Przedmiot badań	17
2.1.2. Cel teoretyczny badań	17
2.1.3. Cel praktyczny badań.....	17
2.2. Problemy badawcze	18
2.2.1. Zakres badań.....	18
2.2.2. Pytania szczegółowe.....	18
2.3. Metody, techniki i narzędzia badawcze	18
2.3.1. Metoda badawcza – monografia pedagogiczna	19
2.3.2. Technika badawcza – obserwacja, wywiad, badanie dokumentów	19
2.3.3. Narzędzia badawcze – kwestionariusz wywiadu, schemata obserwacji, arkusz analizy dokumentów	20
2.4. Zmienne i wskaźniki	22
2.4.1. Pojęcie zmiennej w badaniach pedagogicznych	22
2.4.2. Pojęcie wskaźnika w badaniach pedagogicznych.....	22
2.5. Teren badań i ich organizacja	22
2.5.1. Czechy – Centrum pro nowy cirkus Cirqueon.....	23
2.5.2. Francja – Association l'Ecole des Nez Rouges	23
2.5.3. Organizacja badań własnych	24
3.1. Modele pracy organizacji związanych z cyrkiem społecznym w różnych krajach (na przykładzie organizacji Cirqueon oraz Ecole des Nez Rouges)	26
3.1.1. Struktura badanych organizacji	26
3.1.2. Rodzaje działań badanych organizacji.....	28
3.1.3. Metody kształcenia stosowane w organizacjach Cirqueon oraz Ecole des Nez Rouges.....	32
3.1.4. Formy kształcenia preferowane przez pedagogów w organizacjach Cirqueon oraz Ecole des Nez Rouges	35
3.1.5. Działania organizacji odpowiadające na lokalne problemy społeczne.....	36
3.1.6. Skuteczność działań organizacji związanych z cyrkiem społecznym	38
3.2. Przykładowy model pracy organizacji związanej z cyrkiem społecznym dla Polski	39
3.2.1. Struktura Krakowskiego Centrum Nowego Cyrku	39
3.2.2. Rodzaje działań Krakowskiego Centrum Nowego Cyrku	40
3.2.3. Metody kształcenia stosowane przez pedagogów w Krakowskim Centrum Nowego Cyrku	41
3.2.4. Formy kształcenia preferowane przez pedagogów w Krakowskim Centrum Nowego Cyrku	41
3.2.5. Działania organizacji odpowiadające na lokalne problemy społeczne.....	42
3.2.6. Skuteczność działań Krakowskiego Centrum Nowego Cyrku.....	43
3.2.7. Model Pracy Krakowskiego Centrum Nowego Cyrku	44
Wnioski	46
Podsumowanie	48
Bibliografia	49
Spis rysunków	50
Spis fotografii	50
Aneks nr 1	52
Aneks nr 2	53
Aneks nr 3	59
Aneks nr 4	60
Aneks nr 5	62

Wstęp

Niniejsza praca ma na celu opisanie i porównanie modeli pracy organizacji związanych z cyrkiem społecznym w różnych krajach. Jako przykład takich organizacji zostały wybrane Cirqueon z Czech oraz Ecole des Nez Rouges z Francji. Dodatkowo autor podjął próbę stworzenia przykładowego modelu takiej organizacji dla Polski.

W pierwszym rozdziale jest opisana historia cyrku i to, jak zmieniła się jego forma na przestrzeni wieków. Są również wyjaśnione mało znane jeszcze polskim pedagogom pojęcia: Nowy Cyrk, cyrk współczesny, cyrk społeczny oraz pedagogika cyrku. Pojęcia będą się przeplatały podczas całej pracy, więc ważne jest, aby czytelnik zapoznał się z nimi przed przeczytaniem części analitycznej. Kolejna część rozdziału poświęcona jest organizacjom: jakie są rodzaje organizacji oraz normy prawne w Polsce i za granicą. Można tam również znaleźć informacje, przybliżające czytelnikowi obecną sytuację cyrku na świecie. W pracy są opisane sieci organizacji związanych z cyrkiem społecznym oraz przykłady organizacji z różnych krajów Europy: Finlandia, Francja, Niemcy, Polska, Rosja oraz Słowacja. Dodatkowo część teoretyczna zawiera informacje na temat modelu pracy oraz przykłady modeli w pedagogice.

Drugi rozdział pracy poświęcony jest metodologii. Można tam znaleźć informacje o przedmiocie badań, celu badań (teoretycznym i praktycznym) oraz zakresie badań – głównym problemie badawczym oraz sześciu pytaniach szczegółowych. W następnym podrozdziale opisany jest sposób badania: metoda, techniki i narzędzia badawcze. Wszystkie stworzone na potrzeby pracy narzędzia badawcze są załączone na końcu pracy. W dalszej części rozdziału określone zostały zmienne i wskaźniki oraz teren badań i organizacja badań. Można tam znaleźć podstawowe informacje o organizacjach Cirqueon oraz Ecole des Nez Rouges. Czytelnik w ostatniej części może dowiedzieć się o terminach poszczególnych etapów tworzenia niniejszej pracy.

Ostatni część niniejszej publikacji (część analityczna) zawiera szczegółowe przedstawienie wyników badań oraz wszystkich dodatkowych informacji zgromadzonych przez autora. Opisywane tam zmienne to: struktura badanych organizacji, rodzaje działań badanych organizacji, metody kształcenia, formy kształcenia, działania organizacji odpowiadające na lokalne problemy społeczne oraz skuteczność działań organizacji. Rozdział trzeci zawiera porównanie modeli pracy obu organizacji oraz wnioski, wyciągnięte przez autora na podstawie przeprowadzonych badań. Drugi podrozdział to próba stworzenia przykładowego modelu pracy organizacji związanej z cyrkiem społecznym w warunkach Polskich. Model powstał zarówno na podstawie osobistych doświadczeń autora, zdobytych przed rozpoczęciem pisania niniejszej pracy, jak i tego, co udało się zaobserwować podczas podróży do Czech i Francji. Praca powstała z zamiłowania do cyrku oraz z silnej wiary w to, że i w Polsce uda się spopularyzować tę dyscyplinę sztuki na różnych płaszczyznach i w różnych dziedzinach: kulturze i sztuce, rekreacji, edukacji, rehabilitacji, profilaktyce oraz resocjalizacji.

Do napisania niniejszej pracy zostały użyte źródła polskie oraz obcojęzyczne – książki, publikacje, poradniki dla pedagogów cyrku, strony internetowe oraz informacje zdobyte podczas badań własnych.

1.1. Ewolucja cyrku na przestrzeni wieków

1.1.1. Cyrk starożytny

Odpowiedź na pytanie kiedy dokładnie powstał cyrk jest niezmiernie trudna, ponieważ jest on silnie związany z początkami naszej kultury – rytuałami religijnymi, przenoszeniem ognia, ujarzmieniem świata przyrody oraz potrzebą poczucia wspólnoty. Cyrk we wszystkich obecnych w przeszłości i terażniejszości formach ma swoje korzenie w plemiennych rytuałach i grach, które istniały w różnych kulturach, różnych epokach i były odprawiane w różnych językach – w większości przypadków nie jest możliwe ich odtworzenie, ponieważ miały postać płynną i przechodziły z pokolenia na pokolenie. Etnograf Paul Bouissac porównuje sytuację, w której akrobata lub trener dzikiego zwierzęcia wykonuje niebezpieczne sztuczki przed publicznością, która w napięciu podziwia to co wydaje się nieosiągalne, do rytuału religijnego. Autor używa tu metafory “igrania z ogniem” – pojawia się element ryzyka, a widzowie doświadczają silnych emocji¹. Artur Evans – archeolog prowadzący wykopaliska na Krecie – stwierdził, że jeśli zakwalifikujemy manifestowanie swojej zręczności i śmiałości w zamkniętej przestrzeni jako cyrk, to jest on równie stary jak ludzkość. Odnalezione w Knossos malowidło naścienne pokazują wymagający niebywałego wytrenowania i odwagi skok przez byka. Około 2400 lat p.n.e był to bardzo popularny na Krecie rytuał². Ludzkość w początkowym stadium rozwoju cywilizacji czuła się w dalszym zagrożona przez naturę i wierzyła w “gniew bogów”. Pokazywanie swoich umiejętności w zakresie sprawności fizycznej, łowiectwa czy sztuki wojennej dawały społeczności większe poczucie bezpieczeństwa, a niektóre wspólne rytuały - np. z użyciem ognia lub pokazywaniem swoich umiejętności płci przeciwnej – były akceptowalnym sposobem pozbycia się napięcia seksualnego. W Starożytnej Grecji odbywały się *Komos* – rytualne procesje ku czci Dionizosa, podczas których odbywały się śpiewy, tańce, wygłaszano również satyryczne przemowy wyśmiewające normy społeczne. Głośno żartowano z widzów i dzielono się niekontrolowaną radością, niekiedy przypominającą orgię. Tego typu rytuały pozwalały ludziom wrócić do mitycznego momentu stworzenia świata, gdzie człowiek był całkowicie wolny od wszelkich norm społecznych³. Cały porządek i hierarchia była na moment wywrócona do góry nogami. Dawna i współczesna sztuka cyrkowa, podobnie jak teatr, odwołuje się do obrzędowości, karnawału oraz zabawy i właśnie tam trzeba szukać jej korzeni.

Rysunek 1. Skok przez byka – malowidło naścienne znalezione w Knossos około 2400 p.n.e⁴.

Żonglerka, akrobatyka, tresura zwierząt i inne formy, które można zaliczyć do sztuki cyrkowej są udokumentowane na licznych malowidłach, freskach oraz rękodzielach z Egiptu, Grecji, Indii oraz Chin. Istnieje piśmiennictwo w języku polskim, które opisują nie tyle historię cyrku co historię żonglerki. Pierwsze widoczne dowody

¹ P. Bouissac, *Circus as multimodal discourse*, Bloomsbury, Londyn 2012, s. 3.

² B. Danowicz, *Był cyrk olimpijski*, Iskry, Warszawa 1984, s. 19.

³ T. Purovaara, *An introduction to contemporary circus*, STUTS, Sztokholm, s. 27-29.

⁴ https://www.penn.museum/sites/expedition/files/2011/12/Bull_leaping_fresco_palace_Knossos.jpg (data odczytu 03.11.2017)

na istnienie tej dyscypliny w starożytności pochodzą z Egiptu, w grobowcu Beni Hassana można znaleźć malowidła, które przedstawiają żonglujące trzema przedmiotami kobiety⁵.

Cyrk prezentowany dla większej ilości osób pierwszy raz pojawił się w starożytnym Rzymie, choć z moralnego punktu widzenia była to krwawa rozrywka dla mas, w duchu rzymskiej maksymy “chleba i igrzysk”. Jego korzenie sięgają starożytnego Egiptu, gdzie Prometeusz II – z macedońskiej dynastii, która rządziła Egiptem w latach 323 do 20 p.n.e – wydał znaczną część swoich oszczędności na sprowadzanie do swojego królestwa egzotycznych zwierząt: z Etiopii, Syrii oraz rejonów północnej Afryki i północnej Arabii. Zwierzęta brały udział w paradach z okazji najważniejszych świąt religijnych, a najbardziej widowiskowa z nich była organizowana z okazji obchodzonego w Egipcie święta Dionizosa⁶.

W Rzymie w roku 326 p.n.e. powstała ogromna, długa na 600 metrów i szeroka na 150 metrów arena o nazwie *Circus Maximus*, od której pochodzi słowo “cyrk”. W szczytowym momencie mogła ona pomieścić ćwierć miliona ludzi. Odbywały się tam wyścigi rydwanów, popisy jazdy na koniach, pokazywano publiczności niespotykane w Rzymie gatunki zwierząt: słonie, tygrysy, żyrafy a nawet – jak donoszą źródła – galicyjskiego rysia. Z czasem w przerwach między wyścigami oraz podczas najważniejszych uroczystości państwowych zaczęły odbywać się pokazy sztucznych ogni oraz występy na linie, można było też zobaczyć akrobatykę i żonglerkę⁷. Żonglerka z czasem stała się popularną metodą na spędzenie czasu w łaźniach. Ludzi rzucający nożami nazywano *ventilatores* a żonglujących piłkami – *pilarii*. Ciekawostką jest, że odnaleziono napis nagrobny żyjącego w latach 53-117 n.e. mieszkańca Rzymu Tagatusa Ursusa, w którym napisane jest, że był pierwszą osobą, która nauczyła się żonglować szklanymi kulami⁸.

Podobne do *Circus Maximus* areny powstawały również w innych częściach imperium – we Francji, Anglii oraz na Sycylii⁹. O ile w przypadku zwierząt Prometeusza mamy do czynienia z poszanowaniem natury i zwierząt – to w Starożytnym Rzymie urządzone były inscenizowane walki ze zwierzętami. Przykładowo w jednej z takich inscenizacji *Circus Flaminius* (arena w Rzymie o mniejszej wielkości) zostało zalane wodą i odegrano tam bitwę morską, podczas której zabito trzydzieści sześć krokodyli¹⁰.

Rysunek 2. Wyścigi rydwanów w *Circus Maximus* – przodku areny z cyrku nowożytnego¹¹.

1.1.2. Od jarmarcznych bud do “*commedia dell’arte*”

W okresie średniowiecza cyrk przeniósł się na ulice miast, jarmarki i królewskie dwory. Powszechne jest przekonanie, że wędrowni kuglarze nie cieszyli się dobrą opinią i byli pogardzani przez społeczeństwo, podobnie jak żebracy, włóczędzy i prostytutki. Popularni stali się linoskoczkowie. Zachowało się wiele zapisków i obrazów z tamtych czasów. Na przykład w roku 1505 na Jarmarku w Norymberdze, wedle kronik, można było podziwiać linoskoczka, który w pełnej zbroi wykonywał akrobacje na linie¹². Istnieje też sztych Williama Hogartha z roku 1733

⁵ M. Pawłowski, *Krótką historia żonglowania*, “Kuglart” (1), Gdynia 2007, s. 27.

⁶ R. Croft-Cooke, P. Cotes, *Świat cyrku*, PWN, Warszawa 1986, s. 6-7.

⁷ Tamże, s. 9-11, 21.

⁸ M. Urban, *Pasja Żonglowania*, Libropolis, Lublin 2012, s. 38.

⁹ T. Purovaara, *An introduction...*, dz. cyt., s. 29.

¹⁰ R. Croft-Cooke, P. Cotes, *Świat cyrku*, dz. cyt., s. 15.

¹¹ <https://www.pinterest.com/pin/466544842629766125/> (data odczytu 15.03.2018)

¹² B. Danowicz, *Był cyrk...*, dz. cyt., s. 19.

pokazujący linoskoczka na jarmarku w Southwark (zdjęcie nr 3). Książki i artykuły badające historię cyrku podają jeszcze wiele tego typu doniesień.

W okresie renesansu popularna stała się forma teatru zwana *commedia dell'arte*, gdzie celem przedstawienia była zabawa i zarobek. Forma ta powstała we Włoszech i w jej centrum był człowiek – dekoracje i rekwizyty miały charakter wyłącznie symboliczny, a najważniejszy w przedstawieniu był ruch ciała oraz gesty. Aktorzy stawiali na ekspresję – czasami nastrój lub uczucia trzeba było wyrazić za pomocą ciała. Jak pisał Andrzej Banach: "*Gest ciała musiał być sprężysty, taneczny, oszczędny i mądry, ale równocześnie służący do najbardziej cyrkowych akrobacji rąk i nóg*"¹³. Ruch w przedstawieniach nie była jedynym elementem łączącym *commedie dell'arte* z cyrkiem. Teatry prezentujące komedie miały najczęściej charakter objazdowy a przerwy na zmianę dekoracji wpływały na zabawianiu publiczności różnymi sztuczkami¹⁴. Najczęściej robił to arlekin, postać występująca w masce, który jest pierwowzorem współczesnego klauna. W cyrku taka przerwa przy zmienianiu dekoracji nosi nazwę *antraktu*.

Rysunek 3. Linoskoczek na jarmarku w Southwark¹⁵

W średniowiecznej Europie religia i kultura narzucająca życie w pokorze i modlitwie nie sprzyjała fizycznemu rozwojowi człowieka, natomiast w Azji np. żonglerka szła w parze z religią i była w niektórych krajach (Chiny, Japonia, Tybet, Iran, Indie) traktowana jako ćwiczenie medytacyjne oraz była elementem rytuałów i obrzędów świątecznych. Znalaziono dowody, że żonglerką zajmowali się również mieszkańcy Ameryki Południowej i Środkowej¹⁶.

Z roku 1774 pochodzą pierwsze doniesienia o śladach cyrku w obszarze Oceanii – George Forster uczestnik drugiej ekspedycji kapitana Cooka na Pacyfik zauważył tam młode dziewczyny żonglujące limonkami, orzechami oraz tykwami¹⁷. To właśnie z Nowej Zelandii pochodzi bardzo popularne obecnie kręcenie poi – członkowie plemienia maorysów używali piłek zawiązanych na sznurkach z lnu. Mężczyźni używali tej umiejętności aby zwiększyć swą siłę i gibkość, natomiast kobiety używały tego przyrzędu do tańca¹⁸. Warto podkreślić, że w Europie wykonywanie sztuczek cyrkowych przez długi okres było domeną wyłącznie mężczyzn, czego nie można powiedzieć o reszcie świata, gdzie swoje umiejętności cyrkowe prezentowały również kobiety (był to często element jakiegoś zwyczaju lub rytuału).

¹³ A. Banach, *Wybór maski*, Wydawnictwo Literackie, Kraków - Wrocław 1984, s. 80-97.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ <http://www.william-hogarth.de/SouthwarkAll.jpg> (data odczytu 3.11.2017)

¹⁶ M. Urban, *Pasja Żonglowania*, dz. cyt., s. 16.

¹⁷ A. Bińczycka, *Badania nad historią żonglerki - część II*, "Kuglart" (4), Gdynia 2007, s. 13.

¹⁸ <https://www.homeofpoi.com/us/lessons/teach/History-Culture/Poi-History/History-Maori-POI-in-New-Zeland> (data odczytu 03.11.2017)

1.1.3. Cyrk nowożytny

Za prekursora cyrku nowożytnego uważa się Philipa Astleya – kawalerzystę, dragona w armii angielskiej, weterana wojny siedmioletniej oraz wybitnego wołyżera. W roku 1768 otworzył w londyńskiej dzielnicy Lambeth pierwszy cyrk - amfiteatr, gdzie z początku odbywały się pokazy wołyżerki oraz sztuki wojennej. Z czasem do swoich pokazów zaczął wprowadzać pantomimę¹⁹. Jak podaje Bogdan Danowicz, w programie z roku 1775 można było zobaczyć prawie wszystkie elementy współczesnych widowisk cyrkowych: wołyż, tresurę koni, taniec na linie, skoki akrobatyczne, ekwilibrystykę a nawet czarodziejski balet, elfy i wróżki²⁰. Moda na tego typu rozrywkę szybko przeniknęła do Francji, gdzie powstał Cyrk Olimpijski prowadzony przez włoską rodzinę Franconich – jednym z widzów był Adam Mickiewicz²¹. We Rosji poznano cyrk nowożytny za sprawą Jacquesa Tourniaire, który pracował w cyrku Astleya.

Cyrk w pewnym sensie pasował do rosyjskiej mentalności i bardzo szybko stał się rozrywką dla arystokracji. Car Mikołaj I założył pierwszą w Europie szkołę cyrkową przy Cesarskiej Szkole Teatralnej²². Cyrk w Rosji służył również wychowaniu patriotycznemu średniej i niższej klasy – odgrywano tam spektakle o tematyce wojskowej i historycznej. Nie można pominąć rodziny Ciniselli, których dynastia budowała stacjonarne cyrki na terenie całego imperium – za ich sprawą powstał w Warszawie pierwszy na ziemiach polskich stacjonarny cyrk. Drugą popularną dynastią cyrkową, która przed wojną posiadała cyrk w Warszawie była rodzina Salomońskich²³. Z czasem podobne widowiska można było obejrzeć niemal we wszystkich częściach Europy.

Moda na cyrk przeniknęła również do Ameryki. Ze względu na wojnę domową i wprowadzony w roku 1774 zakaz występów publicznych cyrk wystartował z lekkim opóźnieniem. Problemy z transportem spowodowały wprowadzenie tam szeregu rewolucyjnych rozwiązań technologicznych, takich jak pierwszy raz użyty w roku 1825 rozkładany namiot cyrkowy czy pierwsze publiczne użycie światła elektrycznego²⁴. Pod koniec XIX wieku w Ameryce istniały ogromne cyrkowe przedsiębiorstwa zatrudniające nawet do 1000 osób. Największe z nich to *Ringling Bros*, *Barnum & Bailey* oraz Cyrk Hagenbecka. Wypracowano specyficzny system pracy gdzie artyści byli towarem w rękę menadżera, który zarazem nie był właścicielem cyrku. Dużą wagę przywiązywano również do reklamy oraz Public Relations. Powstała specyficzna odmiana cyrku – *sideshow*, gdzie pokazywano ludzi o niestandardowych cechach fizycznych²⁵.

Rysunek 4. Pokazy wołyżerki w Cyrku Astleya w Londynie (1808)²⁶.

Rysunek 5. Plakat promujący przedstawienie cyrku *Ringling Bros and Barnum & Bailey*²⁷.

Podczas gdy na początku XX wieku dyrektorowie zachodnich cyrków robili wszystko, aby pomimo powstania poważnego konkurenta w postaci filmu zapewnić cyrkowe namioty, na wschodzie cyrk doczekał się nieoczekiwanego przełomu spowodowanego rewolucją bolszewicką. Lenin twierdził, że „tak długo jak naród nie będzie wykształcony, najważniejszymi rozrywkami będą kino i cyrk”²⁸. Ważnymi figurami byli tutaj Wsiewołod Meyerhold

¹⁹ https://www.youtube.com/watch?v=rLzDCCN_XGc&index=3&list=PLw4BfhTKH6cxKXY20FzyprClcFRTKo0qk (data odczytu 03.11.2017)

²⁰ B. Danowicz, *Był cyrk...*, dz. cyt., s. 34.

²¹ <http://www.akademia-kultury.edu.pl/slownik/c/327.html> (data odczytu 03.11.2017)

²² T. Purovaara, *An introduction...*, dz. cyt., s. 45-49.

²³ B. Danowicz, *Był cyrk...*, dz. cyt., s. 86-99.

²⁴ T. Purovaara, *An introduction...*, dz. cyt., s. 45-49.

²⁵ Tamże.

²⁶ https://histmag.org/grafika/thumbs/cyrkastleya2_600x442_thb_187104.jpg (data 3.11.2017)

²⁷ <http://jamesdjulia.com/wp-content/uploads/images/auctions/335/images/lrg/12547.jpg> (data odczytu 3.11.2017)

²⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=n776lepBQ5k> (data odczytu 3.11.2017)

oraz Władimir Majakowski. Meyerhold rozwinął całą ideologię związaną z cyrkiem – uważał, że artysta cyrkowy powinien zaspokajać potrzeby klasy pracującej²⁹.

W Polsce, podobnie jak w innych krajach tzw. żelaznej kurtyny, cyrk po wojnie został wystawiony na piedestał jako idealna sztuka dla mas pracujących. W roku 1949 powstały Zjednoczone Przedsiębiorstwa Rozrywkowe, które zajmowały się zapleczem technicznym i zatrudnieniem artystów. Trzy lata później w Julinku pod Warszawą rozpoczęto budować ogromną bazę cyrkową. Powstała tam również szkoła, a później Państwowe Studium Cyrkowe, które dawało dyplom aktora cyrkowego. Bez dyplomu lub specjalnego egzaminu, organizowanego przez Ministerstwo Kultury. O jakichkolwiek występach można było zapomnieć. Poziom przedstawień był bardzo wysoki, a artyści byli swego rodzaju towarem eksportowym do innych krajów bloku wschodniego lub na zachód.

Wszystko zmieniło się po prywatyzacji cyrków w roku 1991. Jakość przedstawień spadła, duża część cyrków zrezygnowała z orkiestry, zmalała ilość zatrudnionych artystów a co za tym idzie różnorodność przedstawień³⁰. W ciągu ostatnich lat w Polsce wykształciło się grono pasjonatów cyrku, składające się w dużej mierze z amatorów (za granicą to zjawisko zaczęło się w latach 70-tych). W roku 2012 w Lublinie odbyła się po raz pierwszy jedna z najważniejszych międzynarodowych imprez związana ze światem cyrku - Europejska Konwencja Żonglerska, która przyciągnęła ponad dwa tysiące pasjonatów żonglerki i innych dyscyplin cyrkowych. Dzięki staraniom organizatorów, impreza odbyła się w Lublinie po raz drugi w roku 2017.

1.2. Różne oblicza cyrku

1.2.1. Cyrk tradycyjny

Jednym z wcieleń cyrku nowożytnego, powstałym w XX wieku jest tzw. cyrk tradycyjny. Jego największa popularność przypada na lata 80. i początek 90. Za główny cel stawiano sobie ukazanie granic ludzkich możliwości, jak najwyższą widowiskowość i jak największe ryzyko³¹.

Do najważniejszych cech cyrku tradycyjnego możemy zaliczyć:

- społeczność rodzin cyrkowych,
- artyści od dziecka przygotowywani do zawodu - profesjonaliści, życie podporządkowane pod karierę,
- ciąg numerów nie związany w jedną historię,
- tradycyjne numery i style (np. styl żonglerski),
- zamknięte próby, zwykle efekt pokazywany wyłącznie podczas występów,
- spektakl prezentowany w namiocie cyrkowym,
- numery z tresowanymi zwierzętami,
- przerysowane gesty, dążenie do bycia idealnym na scenie³².

Obecnie ta forma cyrku jest w dalszym ciągu popularna, szczególnie w małych miejscowościach, gdzie cyrk może być jedyną kulturalną atrakcją w roku. Szukając w internecie można znaleźć ponad 10 cyrków posiadających własną stronę internetową lub profil w serwisie Facebook: Cyrk Zalewski, Cyrk Korona, Cyrk Europa, Cyrk Arena, Cyrk Arlekin, Cyrk Safari, Cyrk Vegas, Cyrk Katarzyna, Cyrk Juremix oraz Cyrk Metropol. W ostatnim czasie wiele kontrowersji wzbudza tresura i pokazywanie w zwierząt dla celów rozrywkowych. Koalicja "CYRK BEZ ZWIERZĄT" regularnie organizuje protesty min. przed wejściem na przedstawienia i zachęca do bojkotu tego rodzaju rozrywki. Aktualnie koalicja jest prężnie działającym ruchem społecznym, który odnosi spore sukcesy – wiele miast wprowadziło całkowity zakaz występów ze zwierzętami³³. Ten temat jest głośny również za granicą – całkowity zakaz używania zwierząt w cyrku wprowadziło jak dotąd dziewięć państw: Peru, Boliwia, Grecja, Holandia, Kolumbia, Słowenia, Paragwaj, Cypr oraz od 2016 roku Iran³⁴. Są cyrki, które ze względów na kontrowersje odchodzą od tresury dużych zwierząt - na przykład w roku 2015 w Providence odbył się ostatni występ amerykańskiego cyrku *Ringling Bros* z użyciem tresowanych słoni, co zakończyło ponad 200 letnią tradycję³⁵.

1.2.2. Nowy Cyrk oraz cyrk współczesny

Forma w jakiej cyrk prezentował się widzowi w XVIII i XIX wieku nie uległa znacznej zmianie. Oczywiście dodawano nowe efekty, przyrządy, korzystano z nowinek technicznych, ale była to dalej ta sama struktura występu, kształt areny itp. Jednym słowem cyrk na tle innych dziedzin sztuki był bardzo skostniały. W latach 60-tych XX wieku powstał nowy nurt – postmodernizm, dzięki czemu nastąpił odpowiedni czas dla zmian w różnych dziedzinach sztuki,

²⁹ T. Purovaara, *An introduction...*, dz. cyt., s. 54-60.

³⁰ J. Adamczewski, *Ach ten cyrk i jego sztuczki*, "Kuglart" (2), Gdynia 2007, s. 27-30.

³¹ <http://sztukmistrze.eu/idea/slownik/cyrk-tradycyjny/> (data odczytu 11.03.2017)

³² Z. Snelowska-Stempień, *Bestia na arenie cyrkowej*, "Edukacja humanistyczna" nr 2 (29), Szczecin 2013, s. 245-252.

³³ <https://www.facebook.com/koalicjacyrkbezzwierzat/?fref=ts> (data odczytu 3.11.2017)

³⁴ <http://www.goodnewsnetwork.org/iran-becomes-9th-country-ban-animal-acts-circuses/> (data odczytu 3.11.2017)

³⁵ <http://www.japantimes.co.jp/culture/2016/05/02/entertainment-news/ringling-bros-ends-200-year-tradition-circus-elephants-bow-last-show/#.WKOZHqrQfxk> (data odczytu 3.11.2017)

w tym cyrku³⁶. Według Encyklopedii Powszechnej PWN, postmodernizm to zespół tendencji artystyczno-filozoficznych, które stoją w opozycji do ówczesnej awangardy i cywilizacyjnego optymizmu. Cechuje się on umownością form³⁷.

W tym okresie mieszały się różne rodzaje sztuki i dodawano elementy spoza niej. Dzięki rozwojowi technologii, kultura stała się bardziej uniwersalna i globalna – zaczęły zacierać się różnice między sztuką wyższą a popkulturą. Co więcej, sztuka zaczęła coraz częściej zyskiwać kontekst społeczny i polityczny – była to potrzeba, która wynikała z niezadowolenia społeczeństwa z polityki państwa. W Nowym Jorku powstały grupy, które łączyły metody cyrkowe i teatralne: *Pickle Family Circus*, *Big Apple Circus*, *The Bread and Puppet Theatre*. Ten ostatni pod kierownictwem rzeźbiarza Petera Schumanna wykonywał improwizowane przedstawienia komentujące wojnę w Wietnamie³⁸. Polityczne tło zmian istniało również we Francji – w maju roku 1968 odbywały się tam masowe protesty przeciwko konserwatywnej władzy. Do głosu zaczęły dochodzić mniejszości i nurty wolnościowe. Sztuka zaczęła być narzędziem wyrażania niezadowolenia i sprzeciwu a także nośnikiem nowych idei.

Zdjęcie 1. Antywojenny happening grupy *The Bread and Puppet Theatre* (1966)³⁹.

Nowy cyrk, znany za granicą jako “*Cirque nouveau*”, powstał w latach 70-tych XX wieku. Najczęściej jest kojarzony w Francję, aczkolwiek przemiany sztuki cyrkowej odbywały się w kilku krajach jednocześnie (Australia, Wielka Brytania, Niemcy, Stany Zjednoczone). W naszym kraju jest to pojęcie wciąż nieznane, natomiast na zachodzie cyrk w nowej formie na dobre wszedł do kultury popularnej, kreuje trendy i jest obecny w edukacji. Warto podkreślić, że Nowy Cyrk nie powstał w opozycji do cyrku nowożytnego Phillipa Astleya, do którego często się odwołuje, ale do jego dekadentckiej formy, jaką jest opisany wcześniej cyrk tradycyjny⁴⁰. Jedną z cech Nowego Cyrku jest odejście od modelu dynastii cyrkowych na rzecz szkół cyrkowych oraz nieformalnej wymiany umiejętności. Otworzyło to drogę osób spoza grona profesjonalistów – wcześniej umiejętności cyrkowe były przekazywane z pokolenia na pokolenie i była to swego rodzaju wiedza tajemna. Francuscy artyści Annie Fratellini i Perre Etaix otworzyli w roku 1974 *École National de Cirque* – szkołę publiczną, dostępną dla wszystkich chcących kształcić się w kierunku sztuki cyrkowej. Podobne szkoły zaczęły powstawać w Belgii, Kanadzie, Wielkiej Brytanii i Szwecji a w roku 1988 powstała FEDEC – federacja zrzeszająca profesjonalne szkoły cyrkowe⁴¹. Kolejną cechą nowego nurtu jest to, że sztuka cyrkowa wychodzi z namiotu. Artyści i performerzy zaczynają występować w teatrach, hangarach a nawet na ulicy. Nowy Cyrk wychodzi z założenia, że każdy artysta i każde przedstawienie indywidualnie określa swój stosunek do miejsca występu⁴². Ryzyko fizyczne, tak popularne w cyrku tradycyjnym zostaje zastąpione ryzykiem mentalnym. Artysta rezygnuje z wykonywania niebezpiecznych numerów na rzecz nieszablonowego formatu przedstawienia,

³⁶ T. Purovaara, *An introduction...*, dz. cyt., s. 89-103.

³⁷ *Encyklopedia Popularna PWN*, (red.) J. Kofman, PWN, Warszawa 1993, s. 673.

³⁸ T. Purovaara, *An introduction...*, dz. cyt., s. 89-103.

³⁹ <https://www.flickr.com/photos/pennstatespecial/7210596780> (data odczytu 3.11.2017)

⁴⁰ <http://sztukmistrze.eu/idea/wiedza/nowy-cyrk-buntownik-czy-kontynuator/> (data odczytu 3.11.2017)

⁴¹ T. Purovaara, *An introduction...*, dz. cyt., s. 108-111.

⁴² Tamże, str. 111-113.

spontanicznego kontaktu z widzami czy ekspresyjnej formy przekazu. Zmienia się struktura przedstawienia, które w Nowym Cyrku tworzy jedną całość – muzyka, fabuła i używane rekwizyty są ze sobą logicznie lub estetycznie połączone⁴³. Co więcej może się zdarzyć, że cały występ wymyślony jest w oparciu o jeden rekwizyt lub nawet ruch co jest dokładnym zaprzeczeniem, cyrku tradycyjnego, który jest pełen przepychu. W Nowym Cyrku istotną rolę odgrywa ruch i potrzeba opowiedzenia historii.

Pojęcie „cyrk współczesny” powstało w latach 90 na potrzeby określania nowych, czasami niezwykłych i dziwnych jak na ten czas form. Jedną z ciekawszych postaci jest Jérôme Thomas, który uważał żonglowanie za oddzielną dziedzinę sztuki. Jérôme zaczynał swoją przygodę z cyrkiem w grupie *Big Apple Circus*, natomiast w latach 80-tych skończył szkołę Annie Fratellini. Nazywał tradycyjne żonglowanie, które skupiało się głównie na liczbie przedmiotów i trudności sztuczek „wspinanie się z przedmiotami”. Uważał, że powinno się wyjść poza cyrkową tradycję i zaakceptować pomyłki. Spadająca piłka była u niego metaforą impulsu do zmiany czegoś. Obecnie cyrk współczesny współistnieje z różnymi formami sztuki, zapożycza wiele elementów jak i jest źródłem inspiracji. Skala przedstawień jest bardzo zróżnicowana – od kameralnych jednoosobowych występów po wielkie instalacje na kilkaset osób. Jest to dyscyplina sztuki otwarta na dialog i nieustannie poszukująca swojego miejsca w przestrzeni publicznej⁴⁴. Obecnie szczególnie dynamicznie rozwija się w Europie środkowo-wschodniej. Nowe formy cyrku powstają w Czechach, na Węgrzech, Chorwacji a także w Polsce. Rośnie liczba festiwali, spotkań i konferencji o cyrku współczesnym, który obecnie coraz częściej staje się obiektem badań akademickich.

1.2.3. Cyrk społeczny

Pojęcie „cyrk społeczny” nie jest jeszcze popularne i nie weszło do powszechnego obiegu – nawet w gronie ludzi, którzy zajmują się cyrkiem. Jest to tłumaczenie powszechnie używanego podczas międzynarodowych projektów angielskiego terminu „*social circus*”, które zdaniem autora najlepiej oddaje jego oryginalny sens. Międzynarodowa organizacja *Caravane Circus Network* pisze o cyrku społecznym, że jest on dedykowany dla ludzi z mniejszymi szansami, specyficznymi potrzebami oraz ludzi z różnych kręgów społeczno-kulturowych. Wyżej wymienione potrzeby to min. problemy z koncentracją, problemy behawioralne oraz fizyczne. Głównym założeniem to praca z jednostką w dążeniu do jej rozwoju - poprzez doskonalenie pewnych umiejętności i pielęgnowaniu wartości jak: otwartość, tolerancja, szacunek, samodzielność, wytrwałość, odpowiedzialność i pewność siebie. Cyrk społeczny ma wytwarzać więzi w grupie poprzez inkluzję wszystkich uczestników⁴⁵. Przewodnik dla animatorów kultury, wydany przez *Cirque du Soleil* tłumaczy ten termin jako „*sposób rozwiązania społecznych problemów, stworzony poprzez połączenie sztuki cyrkowej i społecznej interwencji*”⁴⁶.

Główne cele cyrku społecznego to: włączanie do społeczeństwa jednostek wykluczonych (unikanie marginalizacji), integracja społeczności lokalnej oraz wychowanie w duchu demokracji. Poprzez różne dyscypliny cyrkowe można pozwolić na rozwijanie się indywidualnego oraz kolektywnego potencjału, wyrobić wspólną tożsamość grupy i nauczyć się pracować z różnymi ludźmi. Kanadyjscy badacze cyrku społecznego Hubtubise, Roy and Bellot zauważyli, że w pewnym sensie posiada on szerokie powiązania z ludźmi ulicy: nomadami, cyganami oraz wędrownymi grakami, którzy odgrywali ważną rolę w historii cyrku i tzw. „sztuce ulicy”.

Zdjęcie 2. *Sirk Hane* działający w miejscowości Mardin przy granicy turecko-syryjskiej⁴⁷.

W obecnych czasach sukcesy takich organizacji jak *Cirque du Soleil* pokazały, że cyrk nie musi już zajmować marginalnej pozycji w kulturze, natomiast jest wspaniałym narzędziem do pracy z ludźmi doświadczającymi ekonomicznych trudności oraz ludźmi z grupy społecznego ryzyka. Pozwala on znaleźć silne strony osobowości

⁴³ <https://www.youtube.com/watch?v=p4qyHWttreo> (data odczytu 3.11.2017)

⁴⁴ T. Purovaara, *An introduction...*, dz. cyt., s. 135-139.

⁴⁵ *A guidebook for social circus trainers*, (red.) Léopold Paquay, Caravane Circus Network, Bagneux 2014, s. 9.

⁴⁶ *Studying Social Circus - Openings and Perspectives*, (red.) Katri Kekäläinen, Effective Circus, Tampere 2014, s. 71.

⁴⁷ <https://www.facebook.com/heryerdesanatdernegi/> (data odczytu 01.01.2018)

i akceptację u reszty społeczeństwa⁴⁸. Podczas konferencji poświęconej sztuce cyrkowej o nazwie "*Fresh Circus*", która odbyła się w roku 2012 w Paryżu, pochylono się nad zagadnieniem cyrku społecznego. Uczestnicy doszli do wniosku, że może on osiągnąć wysoki poziom artystyczny i równocześnie być pożyteczny dla społeczeństwa. Powinniśmy unikać etykietowania i oddzielania cyrku społecznego od środowiska profesjonalistów, ponieważ "cyrk jest cyrkiem a ludzie są ludźmi"⁴⁹.

1.2.4. Pedagogika cyrku

Coraz bardziej powszechnie znany staje się termin "pedagogika cyrku", czyli pedagogika, która dotyczy cyrku dziecięcego i młodzieżowego. Historia pedagogiki cyrku w Polsce rozpoczęła się w roku 1996, kiedy to Warszawskie Centrum Animacji Kultury zorganizowało kurs dla nauczycieli, pedagogów, animatorów kultury i pracowników placówek kulturalnych. Uczestnicy warsztatów odbywających się w Polsce i w innych krajach europejskich poznawali takie techniki jak: żonglerka, klaunada, rozkręcanie cyrkowych talerzy, iluzja, chodzenie na kuli itp. Od tamtego czasu w Polsce zaczęły powstawać pierwsze dziecięce i młodzieżowe grupy cyrkowe⁵⁰. U naszych zachodnich sąsiadów dyskusja "czy cyrk może być niezależnym instrumentem nauki?" zaczęła się już w latach 80-tych XX wieku. Powstały liczne materiały zawierające teoretyczne podstawy do nauki o cyrku. Niemiecki odpowiednik terminu "pedagogika cyrku" to "*Zirkuspädagogik*"⁵¹. Obecnie w Polsce funkcjonuje serwis internetowy *pedagogikacyrku.pl*, gdzie znaleźć więcej informacji: bazę pedagogów cyrku, historię żonglerki czy informację o nadchodzących kursach pedagogiki cyrku. Takie kursy najczęściej trwają 3-4 dni i obejmują naukę podstawowych dyscyplin cyrkowych⁵².

Mirosław Urban (żongler, coach i pedagog cyrku) podkreślał, opierając się na swoich doświadczeniach, że żonglerka bardzo często kojarzy się z klaunadą i pracą w cyrku. A przecież ta dyscyplina jest używana w edukacji, nauce, biznesie a nawet w terapii. Z ćwiczenia żonglerki wynika wiele korzyści: aktywizacja półkul mózgowych, rozwój koordynacji wzrokowo-ruchowej, modele i strategie uczenia się. Stanowią one pomoc dla dzieci dyslektycznych i dotkniętych ADHD⁵³. Ekipa naukowców pod kierownictwem Bogdana Draganskiego przeprowadziła eksperyment: przez trzy miesiące uczyli żonglować grupę osób, która nigdy nie miała styczności z żonglerką. Po wykonaniu rezonansu magnetycznego okazało się, że nastąpił wzrost tkanki mózgowej w miejscach odpowiadających za przetwarzanie i magazynowanie informacji o ruchu obiektów. Dowiodło to, że mózg może rozwijać się przez całe życie⁵⁴.

Swoje zastosowanie w pedagogice i pracy społecznej znajduje również klaunada. W Polsce od 1999 roku istnieje Fundacja "*Dr Clown*", której pracownicy i wolontariusze przeprowadzają w szpitalach dziecięcych program terapii śmiechem. Istnieje nawet międzynarodowa impreza: Dzień Czerwonego Nosa, której celem jest zbieranie środków na pomoc dzieciom dotkniętym biedą⁵⁵.

1.3. Organizacje związane z cyrkiem społecznym

1.3.1. Organizacje pozarządowe w Polsce i za granicą

Przed przystąpieniem do bardziej szczegółowych rozważań należy odpowiedzieć sobie na pytanie – czym jest organizacja? W znaczeniu, które jest potrzebne w analizowanym przypadku jest to "*grupa ludzi lub państw mających ustaloną strukturę i działających razem, aby osiągnąć wspólne cele*"⁵⁶. Organizacja pozarządowa charakteryzuje się tym, że przyświeca jej konkretna idea a głównym celem działania nie jest zysk (*non profit*). Drugim elementem charakterystycznym jest niezależność od władzy lokalnej i państwowej. Dlatego właśnie organizacje pozarządowe spełniają bardzo ważną rolę w społeczeństwie, gdyż często wypełniają lukę między obywatelem a państwem. Innymi nazwami do określenia tego rodzaju form działania jest "organizacja użyteczności publicznej", "organizacja społeczna" lub popularny skrót od "*non-governmental organization*" – NGO⁵⁷. Każda z działających legalnie NGO musi być wpisana do KRS - Krajowego Rejestru Sądowego, który jest prowadzony przez starostę powiatu lub prezydenta miasta na prawach powiatu. Istnieją dwie najpopularniejsze formy organizacji pozarządowych, możliwych do zarejestrowania w Polsce: fundacja i stowarzyszenie. Fundacja jest powoływana przez fundatora, który przeznaczy pewną sumę

⁴⁸ Tamże, s. 73.

⁴⁹ *Fresh Circus #2*, (red.) John Ellingsworth, Circostrada Network, Paryż 2012, s. 8-11.

⁵⁰ A. Dembek, *Cyrk? To działa!*, "Kuglart" (3), Gdynia 2007, s. 24-25.

⁵¹ D. Pfitzer, *Circus Education*, "Kaskade" (4), Wiesbaden 2011, s. 23-27.

⁵² <http://pedagogikacyrku.pl> (data odczytu 3.11.2017)

⁵³ M. Urban, *Nowe wymiary żonglowania cz. 1*, "Kuglart" (1), Gdynia 2007, s. 6-9.

⁵⁴ M. Urban, *Nowe wymiary żonglowania cz. 2*, "Kuglart" (2), Gdynia 2007, s. 16-20.

⁵⁵ J. Zieliński, *Terapeutyczna clownada*, "Kuglart" (3), Gdynia 2007, s. 26.

⁵⁶ <http://sjp.pwn.pl/szukaj/organizacja.html> (data odczytu 3.11.2017)

⁵⁷ M. Kuśmierczyk, K. Smug, *Organizacje pozarządowe - co to takiego i jaka jest ich kondycja w Polsce* [w:] M. Szewczyk (red.), *Profesjonalnie działać, skutecznie zmieniać*, OPUS, Łódź 2010, s. 5-6.

pieniędzy na realizowanie celów społecznie lub gospodarczo użytecznych (np. kultura i sztuka lub wychowanie)⁵⁸. Stowarzyszenie zakłada grupa osób, która wybiera zarząd i może zatrudniać pracowników na różnych stanowiskach oraz zbierać składki członkowskie. Liczba osób potrzebnych do założenia stowarzyszenia różni się w zależności od kraju, w Polsce wystarczy 7 osób⁵⁹. W Polsce w roku 2010 zarejestrowanych było 71 tysięcy stowarzyszeń i 12 tysięcy fundacji⁶⁰. Nadzór nad fundacjami i stowarzyszeniami sprawuje właściwy minister lub starosta.

Jeśli chodzi o organizacje pozarządowe za granicą to ich sytuacja zależy od państwa, w którym działają. Przykładowo w Niemczech usługi świadczone przez organizacje podlegają ścisłym standardom zapisanym w prawie federalnym oraz Kodeksie Socjalnym. Niemiecki system zakłada, że każdy podmiot publiczny, społeczny lub rynkowy korzystający z pieniędzy publicznych powinien spełniać jednakowe standardy. Europejskie Centrum Fundacji sformułowało cztery standardy działania organizacji pozarządowych: niezależne przywództwo, racjonalne zarządzanie zasobami, przejrzystość działania oraz jego efektów, odpowiedzialność działania⁶¹. Założenie i prowadzenie organizacji pozarządowej wymaga wiele pracy, szczególnie jeśli chodzi o pozyskiwanie środków na utrzymanie. Istnieje jednak wiele przykładów, gdzie instytucje podległe władzy lokalnej, grupy nieformalne lub nawet pojedyncze osoby realizują programy lub projekty związane z cyrkiem społecznym i pedagogiką cyrku.

1.3.2. Sieci organizacji związanych z cyrkiem społecznym

Dużym impulsem dla rozwoju cyrku społecznego było powstanie sieci organizacji, które sprzyjają międzynarodowej współpracy, nowym projektom i naukowym badaniom. Oto najważniejsze przykłady:

Circostrada Network – największa tego typu platforma w Europie, zrzeszająca w sumie 84 organizacje z 25 różnych Państw. Powstała w 2003 roku i ma swoją siedzibę w Paryżu. W ramach platformy odbywają się wymiany, spotkania oraz seminaria (*Fresh Circus*). Sieć wspomaga badania dotyczące tematu Nowego Cyrku oraz wydaje naukowe publikacje. *Circostrada* jest źródłem informacji o projektach, wymianach i innych wydarzeniach związanych z cyrkiem oraz wspomaga komunikację między jej członkami⁶².

Zdjęcie 3. Seminarium „*Fresh Circus - Moving borders*”, z prawej strony Veronika Stefanova reprezentantka czeskiej organizacji *Cirqueon* (fot. Jorge Fidel Alvarez)⁶³.

⁵⁸ *Prawo w ngo. Aspekty prawne działalności organizacji pozarządowych*, (red.) A. Szmyt-Boguniewicz, SEKTOR3, Wrocław 2011, s. 4-5.

⁵⁹ <http://poradnik.ngo.pl/wiadomosc/1909723.html> (3.11.2017)

⁶⁰ J. Przewłocka, *Polskie Organizacje Pozarządowe 2010*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2011, s. 5.

⁶¹ <http://wiadomosci.ngo.pl/wiadomosc/1646091.html> (data odczytu 3.11.2017)

⁶² <http://www.circostrada.org/> (data odczytu 3.11.2017)

⁶³ <http://www.circostrada.org/sites/default/files/styles/large/public/activities/images/galleries/freshcircus180.jpg?itok=buOcBdWN&c=c44d1459b2be9f58f9d8a7c0a33e6789> (data odczytu 1.01.2018)

Caravane Circus Network – zrzesza dziewiętnaście organizacji związanych z cyrkiem społecznym, z ośmiu różnych krajów: *Ateneu Popular de Nou Barris*, *Belfast Community Circus School*, *Ecole de Cirque de Bruxelles*, *Parada Foundation*, *Galway Community Circus*, *Zaltimbanq*, *Le Plus Petit Cirque du Monde*, *Cirqueon*, Cyrk Upsala, *Cirkus Cirkör*, *Sorin Sirkus*, *Cabuwazi* oraz siedmiu dodatkowo zrzeszonych członków. Jej celem jest promocja cyrku jako narzędzia w edukacji dzieci i młodzieży oraz służyc jego rozwojowi poprzez konkretne działania (np. wymiany młodzieżowe). *Caravane* posiada wsparcia europejskiego programu Erasmus+, zajmującego się min. rozwojem młodzieży i sportem⁶⁴.

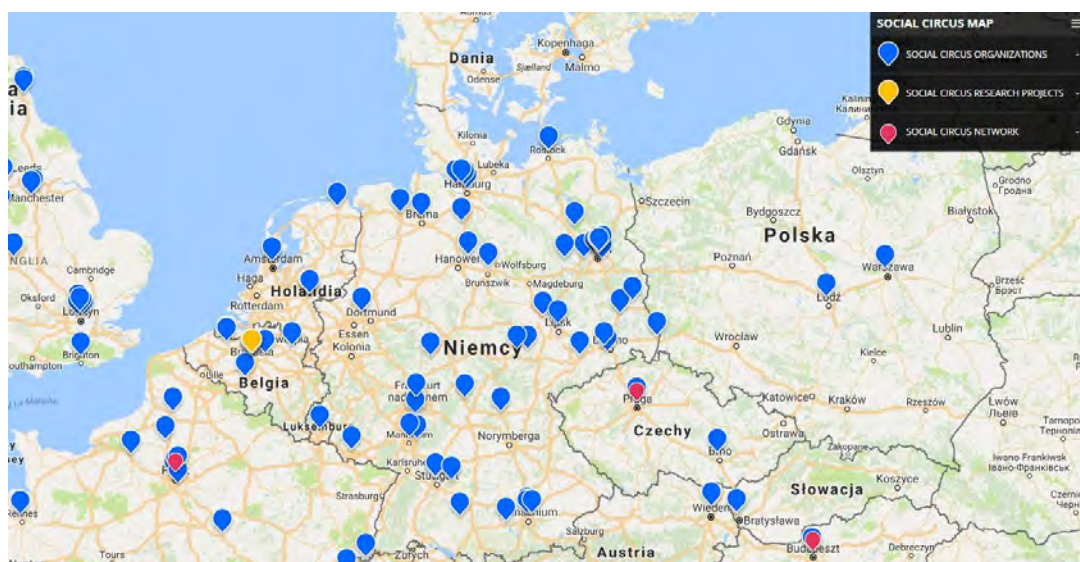
Europejska Federacja Profesjonalnych Szkół Cyrkowych FEDEC – powstała w 1998 roku. Jej celem jest polepszenie jakości edukacji cyrkowej dla dzieci i młodzieży ale również dla instruktorów. FEDEC utrzymuje kontakt z instytucjami w strukturach różnych krajów oraz tworzy projekty związane z warsztatami dla artystów oraz pedagogów⁶⁵.

Cirkonet – jest to czesko-słowacka platforma, której misją jej rozwój oraz profesjonalizacja nowego cyrku. Sieć powstała z inicjatywy czeskiej organizacji *Cirqueon* a jej główne cele to: tworzenie i rozpowszechnianie publikacji o teorii oraz praktyce cyrku społecznego, śledzenie rozwój cyrku na świecie oraz informowanie o nowościach ze świata, ulepszenie komunikacji między projektami, zwiększenie kompetencji zawodowych instruktorów cyrku społecznego, współpraca z międzynarodowymi partnerami, zwiększenie świadomości o cyrku oraz wsparcie dla nowych projektów⁶⁶.

Sieć Polskich Inicjatyw Nowocyrkowych SPIN – jest to projekt Fundacji Sztukmistrze finansowany dzięki grantowi uzyskanemu z Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej. W Polsce cyrk jest postrzegany stereotypowo i bardzo kojarzy się ze słabej jakości widowiskiem pełnym dzikich zwierząt i klaunów. Organizacje związane z cyrkiem społecznym lub Nowym Cyrkiem mają problemy z pozyskiwaniem grantów oraz sponsorów do swoich projektów i często określają swoją działalność jako teatr uliczny albo teatr ruchu. Twórcy SPIN postawili sobie za cel zmienić postrzeganie cyrku w Polsce poprzez cykl szkoleń dla osób zainteresowanych tematem, założenie klubu dyskusyjnego oraz przeprowadzenia kampanii wizerunkowej dotyczącej Nowego Cyrku⁶⁷. W ramach kampanii powstał krótki film promocyjny pod nazwą "odkryj #nowocyrk"⁶⁸.

1.3.3. Opis wybranych organizacji związanych z cyrkiem społecznym

W Europie istnieją ciekawe i prowadzone z pasją organizacje. Ludzie w różnym wieku mogą rozwijać tam swoje cyrkowe talenty oraz organizowane są warsztaty i pokazy dla różnych grup docelowych (mniejszości etnicznych, ludzi niepełnosprawnych oraz społecznie wykluczonych). Na potrzeby pracy wybrałem po jednym przykładzie z Finlandii, Francji, Niemiec, Rosji i Słowacji oraz dwa przykłady z Polski. Jest to wyłącznie mała część wszystkich istniejących organizacji. Warto zauważyć, że w krajach Europy Zachodniej oraz Skandynawii jest ich o wiele więcej niż w innych częściach kontynentu.

Rysunek 6. Mapa organizacji związanych z cyrkiem społecznym, stworzona przez *Cirque du Soleil*⁶⁹.

⁶⁴ <http://www.caravancircusnetwork.eu> (data odczytu 3.11.2017)

⁶⁵ T. Purovaara, *An introduction...*, dz. cyt., s. 152.

⁶⁶ <http://www.cirkonet.cz/o-cirkonetu> (data odczytu 3.11.2017)

⁶⁷ <http://sztukmistrze.pl/projekty/siec-polskich-inicjatyw-nowocyrkowych-spin/> (data odczytu 3.11.2017)

⁶⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=rdCpAfwjHYM> (data odczytu 3.11.2017)

⁶⁹ <http://apps.cirquedusoleil.com/social-circus-map/> (data odczytu 3.02.2018)

Zdjęcie 4. Zdjęcie promujące spektakl dorosłej grupy *Sorin Sirkus* (2014)⁷⁰.

Finlandia

Sorin Sirkus – organizacja pracująca w mieście Tampere z rocznym budżetem na poziomie 862 tysięcy euro. Działa już od roku 1985 i zatrudnia w sumie 18 cyrkowych instruktorów oraz około 25 wolontariuszy. Współpracuje z Uniwersytetem w Tampere oraz jest członkiem *Caravane Network*. Posiada dorosłą grupę artystów, prowadzi warsztaty w szkołach oraz organizuje coroczne świąteczne przedstawienie. Ciekawym projektem *Sorin Sirkus* są trwające jeden lub dwa semestry kursy w szkołach średnich dla uczniów ze specjalnymi potrzebami: z syndromem aspergera, imigrantów, uczniów z indywidualnym programem nauczania. Dodatkowo organizowane są krótkie warsztaty w domach dziecka oraz dla młodych ludzi dotkniętych problemem bezrobocia⁷¹.

Francja

Le Plus Petit Cirque du Monde – “najmniejszy cyrk na świecie” został założony w mieście Bagneux na przedmieściach Paryża. Miasto było wybudowane dla setek pracowników fabryki i ich rodzin, pochodzących głównie spoza Francji. Po upadku fabryki miasto musiało zmierzyć się z ogromnym problemem bezrobocia i społecznego wykluczenia⁷². Organizacja działa już ponad 23 lata, prowadzi kursy dla amatorów i profesjonalistów, organizuje spektakle oraz pracuje z lokalną społecznością. Ma zatrudnionych 25 pracowników w tym 9 pedagogów specjalizujących się w pedagogice cyrku, parkour oraz tańcu hip hop⁷³.

Niemcy

Cabuwazi – założony w roku 1994 jest jedną z największych i najstarszych organizacji tego typu w Europie. Posiada pięć namiotów w różnych dzielnicach Berlina: Kreuzberg, Marzahn, Treptow, Friedrichshain oraz Altglienicke. *Cabuwazi* prowadzi stałe zajęcia z takich dyscyplin jak: akrobatyka, żonglerka, chodzenie po linie, trapez, chusta wertykalna, monocykl, klaunada, ekwilibrystyka, rola-bola i stepowanie. Poza tym organizowane są warsztaty w szkołach. Trwają one tydzień, podczas którego grupa uczy się wybranych przez siebie dyscyplin cyrkowych a następnie wspólnie przygotowuje pokaz dla rodziców oraz kolegów. W procesie uczestniczą również wychowawcy, którzy mają szansę zobaczyć swoich wychowanków w nietypowych sytuacjach. *Cabuwazi* organizuje również wymiany z cyrkami z innych państw: Francji, Holandii, Polski, Rosji, Izraela i Palestyny⁷⁴.

⁷⁰ <http://www.manmadelifestyle.com/wp-content/uploads/2014/12/Esiintyv%C3%A4t-POKSI.jpg> (data odczytu 1.02.2017)

⁷¹ H. Hyttinen, *Social circus - a guide to good practices*, Social circus project, Tampere 2011, s. 112-113.

⁷² Tamże, s. 96.

⁷³ <http://www.lepluspetitcirquedumonde.fr/le-ppcm/lequipe/> (data odczytu 3.11.2017)

⁷⁴ A. Kwiatkowska, *Cyрк dziecięcy i młodzieżowy*, "Kuglart" (1), Gdynia 2007, s. 10-11.

Zdjęcie 5. Młodzi artyści *Cabuwazi* wykonują numer za skakanką (fot. Anna Duda)⁷⁵.

Polska

Fundacja Sztukmistrze – największa organizacja zajmująca się rozwojem i promocją Nowego Cyrku w Polsce. Działa w trzech obszarach – edukacyjnym, społecznym i artystycznym. Jeden z projektów – Akademia Sztukmistrzów to otwarte warsztaty dla dzieci, młodzieży i dorosłych. Dla nauczycieli i trenerów fundacja organizuje specjalne kursy pedagogiki cyrku, natomiast dla profesjonalistów festiwale, konkursy oraz warsztaty (często z gośćmi z zagranicy). Jednym z takich konkursów są Cyrkulacje, czyli Ogólnopolski Konkurs Etiud Nowocyrkowych. W kolejnych latach 2014, 2015, 2016 i 2017 można było tam zobaczyć najlepszych polskich artystów cyrkowych. Fundacja Sztukmistrze jest organizatorem takich festiwali jak Carnival Sztukmistrzów, ŻeLKa oraz Europejska Konwencja Żonglerska.

Zdjęcie 6. Carnival Sztukmistrzów w Lublinie (2016)⁷⁶.

⁷⁵ http://blog.gfhf.eu/wp-content/uploads/2014/11/Circus_Cabuwazi_09_Anna_Duda.jpg (data odczytu 1.01.2018)

⁷⁶ <http://i.nocimng.pl/d7/425/38-carnaval-sztukmistrz-w-2016-w-lublinie.jpg> (data odczytu 3.11.2017)

Carnival Otwarta Przestrzeń Cyrkowa, powstała w 2011 roku, jako projekt edukacyjny ze stypendium Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Jest to jedno z działań Fundacji Miasto projekt, której prezesem jest Justyna Kozulska-Biesiada. Carnival prowadzi szeroką działalność edukacyjną min. kursy pedagogiki cyrku, komercyjną (pokazy, warsztaty, urodziny dla dzieci) oraz niekomercyjną – eksperymentalne przedstawienia w duchu Nowego Cyrku. Jest jednym z niewielu miejsc w Polsce, organizującym warsztaty z tańca w powietrzu (trapez, chusty wertykalne). Współpracuje z Łódzką Szkołą Filmową, Festiwałem 4 Kultur oraz Fundacją Sztukmistrze⁷⁷.

Rosja

Cyrk Upsala – czyli inaczej *“jedyny na świecie cyrk dla chuliganów”*, bo tak nazywa się organizacja założona w 2000 przez Astrid Schorn oraz Larisę Afanasjewą, która do dzisiaj pozostaje dyrektorem organizacji. Głównym celem cyrku jest praca z dziećmi i młodzieżą z grupy podwyższonego ryzyka i tworzenie dla nich nowego, alternatywnego dla ulicy środowiska. Aktualnie Cyrk Upsala jest dużą organizacją z rocznym budżetem w wysokości na wysokości 132 tysiące dolarów, posiadającą własny stacjonarny namiot cyrkowy oraz organizującą międzynarodowe festiwale⁷⁸. Niedawno otwarto tam trzy nowe projekty: kurs pedagogiki cyrku, zajęcia dla dzieci z zespołem Downa oraz tworzenie spektaklu razem z grupą wychowanków z zamkniętego ośrodka wychowawczego.

Zdjęcie 7. Spektakl *“Bonifacy”* w wykonaniu artystów z zespołem Downa (2015)⁷⁹.

Słowacja

CirKus-Kus – pierwsza i jedyna szkoła Nowego Cyrku na Słowacji. Jest alternatywą dla spędzania wolnego czasu dla mieszkańców Bratysławy. Szkoła organizuje regularne warsztaty, kursy, pokazy, otwarte treningi, festiwale oraz kolonie dla dzieci. Wszystkie aktywności bazują na metodologii Nowego Cyrku oraz pedagogiki cyrku. *CirKus-Kus* posiada akredytację dla realizacji projektów w ramach wolontariatu europejskiego, przyjmuje wolontariuszy oraz prowadzi własnego bloga⁸⁰. Jeśli chodzi o społeczną aktywność, organizowane są warsztaty dla mniejszości romskiej, dzieci z domów dziecka, rodzin zastępczych oraz z dzieci z niepełnosprawnością intelektualną⁸¹.

Wymienione powyżej organizacje, związane z cyrkiem społecznym, różnią się jeśli chodzi o wielkość, możliwości działania oraz stopień rozwoju. Niektóre organizacje takie jak: *Le Plus Petit Cirque du Monde* czy *Cabuwazi* działają już od ponad dwudziestu lat i zdołały mocno zaistnieć w świadomości lokalnej społeczności. Wizerunek sztuki cyrkowej we Francji i Niemczech oraz wysokie fundusze na tego typu działalność sprawiają, że organizacje mogą spokojnie realizować swoje cele, bez strachu o przyszłe finansowanie. *CirKus-Kus* ze Słowacji oraz Carnival Otwarta Przestrzeń Cyrkowa z Polski funkcjonują głównie dzięki wytrwałości ludzi skupionych wokół idei rozwoju Nowego Cyrku. Wymienione powyżej organizacje muszą ciężko pracować, aby na stałe zaistnieć na mapach kulturalnych Bratysławy i Łodzi.

Funkcje pełnione przez organizacje związane z cyrkiem społecznym to: dostarczanie twórczej alternatywy dla spędzania czasu wolnego mieszkańców, działania profilaktyczne, praca z ludźmi zagrożonymi wykluczeniem społecznym, promocja sztuki cyrkowej lub jak w przypadku Cyrku Upsala w Rosji promocja cyrku współczesnego (cyrk tradycyjny jest tam na bardzo wysokim poziomie) oraz organizacja występów i festiwali.

⁷⁷ https://www.youtube.com/watch?v=UaW_fMYOsV4&index=25&list=PLw4BfhTKH6cxKXY20FzyprClcFRTKo0qk (data odczytu 3.11.2017)

⁷⁸ H. Hyttinen, *Social circus - a guide to good practices*, dz. cyt., s. 103

⁷⁹ http://upsalacircus.ru/wp-content/uploads/2016/05/bonifacy_web-1200x478.jpg (data odczytu 3.11.2017)

⁸⁰ http://europa.eu/youth/volunteering/organisation/942496136_pl (data odczytu 3.11.2017)

⁸¹ <http://www.cirkuskus.sk/o-nas/> (data odczytu 3.11.2017)

1.4. Pojęcie modelu pracy w pedagogice

1.4.1. Definicja modelu pracy

Przed przystąpieniem do badania wybranych w niniejszej pracy organizacji pod kątem istnienia “modelu pracy”, należy odpowiedzieć sobie na pytanie: co właściwie oznacza to pojęcie? Iwona Fechner-Sędzicka w oparciu o literaturę podaje trzy aspekty rozumienia samego słowa “model”:

- model jako szablon, wzór, pryncypia lub kanon postępowania,
- model jako układ pewnych założeń i określeń, które pozwalają opisać część rzeczywistości,
- model jako konstrukcja lub schemat, który może szczegółowo pokazać budowę danego zjawiska⁸².

W słowniku pedagogicznym autorstwa Wincentego Okonia model (w metodologii) jest opisany jako układ elementów, który jest wprost proporcjonalny do układu rzeczywistego, natomiast jest uproszczony i łatwiej poddaje się analizie i badaniom⁸³. Pojęcie modelu w pedagogice zostało także przybliżone w książce Friedricha Krona i Alivisosa Sofosa pt. “Dydaktyka mediów” jako konstrukt, który opiera się na pewnych teoriach. Zawiera on w sobie elementy, które nie mogą być uznane jako hipotezy, ponieważ nie zostały one w wystarczającym stopniu przebadane i potwierdzone naukowo. Od modelu może zostać wyprowadzona koncepcja działania organizacji społecznej lub pracujących nad danym problemem pedagogów, ale również przy jego pomocy można kontrolować przebieg pracy – jest to tzw. funkcja kontrolna modelu⁸⁴.

Istnieje również pojęcie modelu zarządzania organizacją – można badać np. skuteczność danego modelu w danej firmie przez pryzmat efektywności pracy. Belgijski polityk Frederic Laloux wyodrębnił pięć modeli zarządzania i podzielił je ze względu na kolor: czerwony – despotyczny, charakterystyczny dla organizacji przestępczych, bursztynowy – charakteryzuje się sztywnym podziałem ról, pomarańczowy – skupiony na celach, zielony – rodzinny oraz turkusowy – zarządzanie bez przywódcy (wszystkim przyświeca ta sama idea). Organizacje związane z cyrkiem społecznym będą z pewnością wybierały dwa ostatnie wymienione modele⁸⁵. Podczas badań w niniejszej pracy szczególnie akcent zostanie postawiony na model pracy w rozumieniu pedagogicznym (metody pracy pedagogów cyrku, rodzaje podejmowanych działań), natomiast zostanie również opisana struktura badanych organizacji, co odnosi się wyraźnie to do modelu pracy w rozumieniu zarządzania.

1.4.2. Przykłady stworzonych w pedagogice modeli

Model “Nauka - Sztuka - Edukacja” – jest to innowacyjny model pracy z dzieckiem zdolnym plastycznie stworzony przez pracowników Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego w ramach Małopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2007-2013. Został stworzony we współpracy z uczelniami ze Słowenii, Ukrainy oraz Słowacji⁸⁶. Impulsem do jego stworzenia była ówczesna sytuacja edukacji plastycznej, na którą kładziono zdecydowanie zbyt mały nacisk. Zaistniała również potrzeba zwiększenia świadomości działań twórczych dzieci, aby te w przyszłości mogły połączyć sztukę z technologią informacyjną lub innymi dziedzinami nauki⁸⁷. Model zawiera min. narzędzia diagnostyczne do oceny rysunków dziecka, zestawienie tematów i zadań dla uczniów, rodzaje i grupy umiejętności życiowych, przykładowy ogólny i szczegółowy scenariusz zajęć oraz zalecenia dla nauczycieli⁸⁸.

Behawiorystyczny model uczenia się – jest to model, który skupia się na prawidłowości w sposobie zachowania uczniów oraz możliwościach ich przewidywania - najważniejszy jego reprezentant to amerykański psycholog Burrhus Skinner. Píše on tak: “jeśli chcemy zastosować metody naukowe do badania i rozwiązywania ludzkich problemów, musimy założyć, że zachowanie jest zdeterminowane i zgodne z prawidłami”⁸⁹. Behawioryzm wprowadza takie pojęcia jak: bodziec, reakcja oraz wzmocnienie. Bodziec to konkretny czynnik działający na jednostkę a reakcja to jej odpowiedź na ów działanie. Wzmocnienie natomiast, wiąże się ze środowiskiem zewnętrznym – w nauce można stosować bodźce powodujące wzmocnienie pozytywne (pochwały) lub wzmocnienie negatywne (upomnienia). W kontekście nowych technologii ważnym elementem modelu jest tzw. operatywne uczenie się, czyli dodatkowe inspirowanie i motywowanie uczniów przez nieszablonowe metody pracy na danym zagadnieniu – przykładowo jeśli

⁸² I. Fechner-Sędzicka, *Model pracy z uczniem zdolnym w szkole podstawowej*, ORE, Warszawa 2013, s. 8.

⁸³ W. Okoń, *Nowy Słownik Pedagogiczny*, Żak, Warszawa 2011, s. 243.

⁸⁴ F. Kron, A. Sofos, *Dydaktyka mediów*, Pedagogika GWP, Gdańsk 2008, s. 70.

⁸⁵ <https://www.hbrp.pl/b/wplyw-modelu-zarzadzania-organizacja-na-efektywnosc-pracy/PWna1EZxx> (data odczytu 24.12.2017)

⁸⁶ *Nauka - Sztuka - Edukacja*, (red.) Joanna Aksman, Krakowska Akademia, Kraków 2013, s. 7-8.

⁸⁷ J. Gabzdyl, J. Aksman, L. Kasacova, *Innowacyjny model “Nauka - Sztuka - Edukacja” w praktyce wczesnoszkolnego kształcenia plastycznego*, “Państwo i Społeczeństwo” (2), Kraków 2016, s. 187-188.

⁸⁸ Tamże, s. 191-206.

⁸⁹ F. Kron, A. Sofos za: B. Skinner, *Wissenschaft und menschliches Verhalten*, dz. cyt., s. 71.

uczniowie mogą samodzielnie wykonać projekt w postaci filmu a akurat interesuje ich ten rodzaj sztuki, to na pewno będzie to dodatkowy bodziec motywujący⁹⁰.

Model pracy z uczniem z autyzmem – materiał szkoleniowy dla pedagogów, stworzony przez Agnieszkę Lemańską w celu podniesienia efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami. Został on podzielony na trzy części:

- poziom diagnostyczny,
- poziom programowy,
- poziom praktyczny⁹¹.

Poziom diagnostyczny opisuje jak identyfikować ucznia z autyzmem oraz jakie informacje powinny zapisane w jego *orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego*. Następnie zostaje podana krótka historia autyzmu w medycynie oraz szczegółowa klasyfikacja diagnostyczna (DSM-IV). Jest opisana tzw. triada zaburzeń autystycznych: nieprawidłowości w przebiegu interakcji społecznych, zaburzona zdolność komunikowania się i ograniczony repertuar aktywności oraz kryteria diagnostyczne dla autyzmu oraz Zespołu Aspergera. Drugi poziom informuje jak stworzyć Indywidualny Program Edukacyjno–Terapeutyczny (IPET) oraz podaje metody, formy i środki potrzebne pedagogom przy jego kształtowaniu. Autorka podaje popularne na świecie programy skonstruowane dla dzieci z autyzmem: ABA (*Applied Behavior Analysis*), *EarlyBird*, *Miller Method* oraz *Floor Time*. Poziom praktyczny modelu odnosi się bezpośrednio do realizacji programu – są tam wypisane ogólne zasady pracy z dzieckiem w kontekście dysfunkcji komunikacyjnych, nieprawidłowości funkcjonowania społecznego, braku elastyczności w myśleniu, funkcjonowania sensorycznego oraz rozwijania funkcji poznawczych⁹².

⁹⁰ Tamże, s. 72.

⁹¹ *Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi* - materiały szkoleniowe, (rec.) J. Wrona, Warszawa 2010, s. 177-199.

⁹² Tamże.

2.1. Przedmiot i cel badań

Badania w pedagogice można podzielić ze względu na cel, jaki im przyświeca. W książce ekspertów w dziedzinie metodologii Tadeusza Pilcha oraz Teresy Bauman jest podany podział ze względu na cel badań, który wyróżnia trzy kategorie:

- badania teoretyczne (badania podstawowe),
- badania eksperymentalne (badania weryfikacyjne),
- badania diagnostyczne z odmianami badań terapeutycznych i prognostycznych⁹³.

W przypadku niniejszej pracy będzie to ostatni z wymienionych powyżej rodzajów. Celem badań diagnostycznych jest rozpoznanie oraz opisanie określonego zjawiska. Janusz Sztumski rozszerza ich pojęcie o funkcję rozwojową i prognostyczną, czyli innymi słowy – co i jak można ulepszyć w przyszłości⁹⁴? Pedagogika cyrku jest stosunkowo mało znana, jeśli chodzi o ilość materiałów naukowych. W tym przypadku badania mają być pomocne przy stworzeniu przykładowego modelu pracy organizacji związanej z cyrkiem społecznym w Polsce, który może być kiedyś wykorzystany w praktyce.

2.1.1. Przedmiot badań

Przedmiotem badań w niniejszej pracy są organizacje związane z cyrkiem społecznym oraz modele pracy przez nie stosowane. W ramach wskazanego modelu pracy są badane takie aspekty ich działalności jak: struktura, rodzaje działań, preferowane metody kształcenia oraz formy kształcenia stosowane przez pedagogów cyrku podczas pracy z grupą docelową. Dodatkowo na podstawie opinii pracowników sprawdzane jest, które z działań organizacji odpowiadają na aktualne w środowisku lokalnym problemy społeczne oraz badana jest skuteczność tych działań w ocenie pracowników organizacji. Za przykład posłużą dwie instytucje z dwóch różnych krajów Europy – Czech i Francji, posiadające spore doświadczenie w różnego rodzaju projektach i mające duży wkład w rozwój dziedziny Nowego Cyrku.

2.1.2. Cel teoretyczny badań

Janusz Sztumski pisał, że jeden z powodów istnienia badań wiąże się z zapotrzebowaniem na rozwój nauki jeśli chodzi o teorię⁹⁵. W Polsce działa kilka stowarzyszeń i fundacji, które w swoich działaniach propaguje Nowy Cyrk. Poza Fundacją Sztukmistrze, która regularnie organizuje duże międzynarodowe festiwale i konkursy, inne organizacje podejmują działania na mniejszą skalę. Nie ma również wielu publikacji na temat ich funkcjonowania. Celem teoretycznym niniejszej pracy jest pokazanie w jaki sposób działają organizacje związane z cyrkiem społecznym w różnych krajach, szczegółowe opisanie ich modeli pracy oraz ocena podejmowanych przez nie działań pod kątem skuteczności oraz odpowiadania na potrzeby społeczności lokalnej. Istnieje prawdopodobieństwo, że informacje zgromadzone w pracy posłużą do rozwoju małych organizacji i będą wskazówką dla osób, które w przyszłości mają zamiar założyć stowarzyszenie lub fundację związaną z cyrkiem społecznym.

2.1.3. Cel praktyczny badań

Kolejnym wymienionym przez Janusza Sztumskiego typem badań pedagogicznych są te przeprowadzone dla potrzeby praktyki. Wiążą się one z zastosowaniem rozwiązań wypracowanych przez daną naukę w praktyce, sprawdzaniem jej prawdziwości oraz wskazywaniem nowych, czekających na rozwiązanie problemów badawczych⁹⁶. W każdym kraju sytuacja tzn. NGO-sów, czyli organizacji pozarządowych różni się ze względu na uwarunkowania prawne i wysokość finansowania. Jeśli chodzi o organizacje związane z cyrkiem społecznym, ich działalność jest częściowo odpowiedzią na istniejące w danym kraju, regionie lub społeczności lokalnej problemy. Dodatkowym bardzo ważnym czynnikiem, mającym wpływ na warunki działania, jest status sztuki cyrkowej w danym kraju – polscy cyrkowcy mogą tylko pozazdrościć takim krajom jak Rosja czy Francja, gdzie artystów z ich branży darzy się nieporównywalnie większym szacunkiem. To wszystko oznacza, że nie można przenieść gotowego modelu z jednego kraju do drugiego. Celem praktycznym badań w niniejszej pracy będzie stworzenie przykładowego modelu pracy organizacji związanej z cyrkiem społecznym w polskich warunkach, który będzie zawierał praktyczne wskazówki dla istniejących lub tworzących się organizacji, pedagogów cyrku oraz innych osób zajmujących się działalnością społeczną.

⁹³ T. Pilch, T. Bauman za: J. Sztumski, *Zasady badań pedagogicznych*, Żak, Warszawa 2001, s. 36.

⁹⁴ Tamże, s. 37-38.

⁹⁵ J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Śląsk, Katowice 2005, s. 33-34.

⁹⁶ Tamże, s. 34-35.

2.2. Problemy badawcze

O problemie badawczym można krótko powiedzieć jako o “deklaracji o naszej niewiedzy zawartej w gramatycznej formie pytania”. Jest on pytaniem o naturę danego zjawiska i żeby go sformułować trzeba rozbić temat na bardziej szczegółowe zagadnienia⁹⁷. Problem badawczy jest zarazem głównym pytaniem stawianym w pracy. Żeby w pełni na nie odpowiedzieć, badacz powinien rozbić je na możliwie najdrobniejsze pytania szczegółowe⁹⁸.

2.2.1. Zakres badań

W tym przypadku przedmiotem niewiedzy jest funkcjonowanie organizacji związanych z cyrkiem społecznym. Aby jak najdokładniej zgłębić ten temat postanowiono zająć się modelami pracy organizacji *Cirqueon* oraz *Ecole des Nez Rouges*. Prawdopodobnie część pracujących tam osób nie zdaje sobie sprawy, że działania w których uczestniczą są częścią jakiegoś większego modelu. W niniejszej pracy autor znajduje się w roli badacza cyrku i dużą zaletą jest spojrzenie na tę kwestię “z zewnątrz”. Daje to możliwość dokładnej obserwacji modelu, wyodrębnienia jego cech oraz ocenę skuteczności działań podejmowanych w jego ramach. Po ustaleniu dokładnego obszaru niewiedzy, udało się sformułować główny problem badawczy:

Jak wyglądają modele pracy organizacji zajmujących się cyrkiem społecznym w różnych krajach? (na przykładzie organizacji *Cirqueon* oraz *Ecole des Nez Rouges*)

2.2.2. Pytania szczegółowe

Aby dokładnie wyjaśnić wybrany fragment rzeczywistości nie wystarczy zbadać wyłącznie metod pracy pedagogów cyrku czy profesjonalnych trenerów – należy spojrzeć na problem jeszcze szerzej. Obserwując pracę organizacji *Ecole des Nez Rouges* oraz *Cirqueon* można było zauważyć, że na model pracy organizacji związanej z cyrkiem społecznym mogą składać się takie elementy jak: struktura, rodzaje działań, metody kształcenia oraz formy kształcenia stosowane przy pracy z grupą docelową. W oparciu wyszczególnione powyżej elementy, temat zadany w pracy oraz problem badawczy stworzono sześć pytań szczegółowych:

- *Jaką strukturę posiadają organizacje związane z cyrkiem społecznym?*
- *Jakie rodzaje działań podejmują organizacje związane z cyrkiem społecznym?*
- *Jakimi metodami kształcenia posługują się pedagodzy w organizacjach związanych z cyrkiem społecznym?*
- *Jakie formy kształcenia preferują pedagodzy w organizacjach związanych z cyrkiem społecznym?*
- *Jakie działania organizacji odpowiadają na występujące w środowisku lokalnym problemy społeczne?*
- *Jaka jest skuteczność działań odpowiadających na występujące w środowisku lokalnym problemy społeczne w opinii pracowników organizacji?*

2.3. Metody, techniki i narzędzia badawcze

Następnym etapem badań pedagogicznych w pracy naukowej jest dobór odpowiedniej dla rozwiązania problemu głównego metody badawczej, czyli inaczej mówiąc sposobu badania. Aleksander Kamiński definiuje metodę badawczą jako “zespół teoretycznie uzasadnionych zabiegów koncepcyjnych i instrumentalnych obejmujących najogólniej całość postępowania badacza, zmierzającego do rozwiązania określonego problemu naukowego”⁹⁹. Technika badawcza to szereg regulowanych pewnymi dyrektywami czynności praktycznych, mających na celu zdobycie informacji, opinii oraz faktów na temat danego zjawiska¹⁰⁰. Narzędzie badawcze jest z kolei przedmiotem niezbędnym do wykonania danej techniki. W przeciwieństwie do techniki badawczej, która ma znaczenie czasownikowe (określa czynność np. przeprowadzanie wywiadu lub analizowanie dokumentów), można je opisać rzeczownikiem (np. scheduła obserwacji)¹⁰¹.

⁹⁷ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady...*, dz. cyt., s. 43.

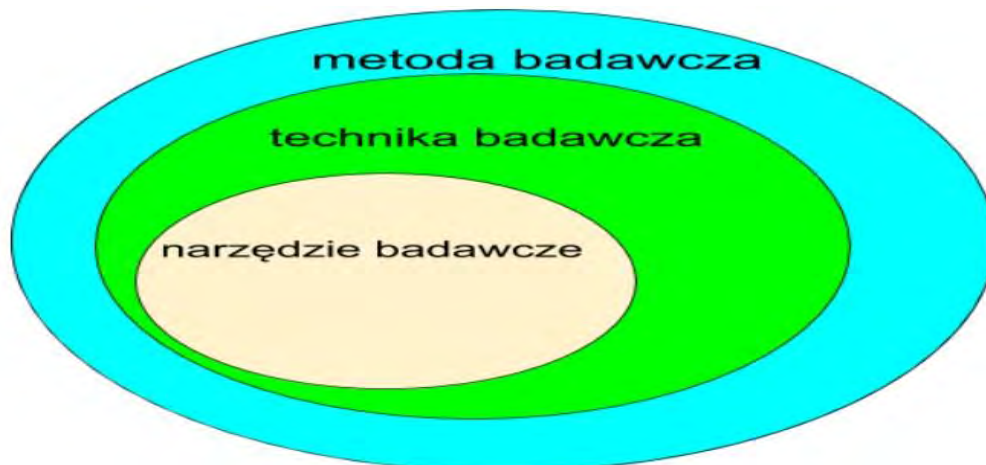
⁹⁸ <http://www.scritub.com/limba/poloneza/Problemy-metodologiczne-wasnyc11971410.php> (data odczytu 13.10.2017)

⁹⁹ T. Pilch, T. Bauman za: A. Kamiński, *Zasady...*, dz. cyt., s. 43.

¹⁰⁰ A. Kamiński, *Metoda, technika, procedura badawcza w pedagogice empirycznej*. W: *Metodologia pedagogiki społecznej*, (red.) R. Wroczyński, T. Pilch, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1974, s. 56.

¹⁰¹ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady...*, dz. cyt., s. 71-72.

Tadeusz Pilch i Teresa Bauman pisząc o metodach, technikach oraz narzędziach dla lepszego pokazania ich układu wobec siebie określają ich stosunek zakresowy. Technika to pojęcie pośrednie pomiędzy metodą, która jest pojęciem szerszym i narzędziem, które ma węższe znaczenie¹⁰².

Rysunek 7. Rysunek obrazujący wzajemny układ metod, technik i narzędzi badawczych¹⁰³.

2.3.1. Metoda badawcza – monografia pedagogiczna

W niniejszej pracy tematem analizy są organizacje związane z cyrkiem społecznym: *Cirqueon* (Praga) oraz *Ecole des Nez Rouges* (Saint-Die-des-Vosges). Można powiedzieć, że są to szerokim rozumieniu instytucje wychowawczo-oświatowe. Poprzez regularnie organizowane zajęcia stwarzają dzieciom i młodzieży artystyczną alternatywę dla spędzania czasu na ulicy, czy w domu – przy okazji ucząc je przydatnych w życiu umiejętności (praca w grupie, cierpliwość, regularność i wytrwałość).

W związku z powyższym najbardziej odpowiednia dla nich metoda badań to monografia pedagogiczna. Jest to metoda skupiająca się na instytucjach wychowawczych oraz instytucjonalnych formach działalności wychowawczej (np. harcerstwo) lub zjawiskach społecznych. Ma za zadanie dogłębne poznanie struktury i zasad działania danej instytucji. Monografia pozwala porównywać struktury organizacji, weryfikować jej funkcje a nawet dokonywać oceny przyjętych rozwiązań. Techniki typowe dla monografii to między innymi: badanie dokumentów, obserwacja, ankieta, wywiad lub też elementy eksperymentu pedagogicznego¹⁰⁴.

2.3.2. Technika badawcza – obserwacja, wywiad, badanie dokumentów

Obserwacja to jednostronna czynność (uczestniczy w niej wyłącznie badający), która polega na celowym rejestrowaniu pewnych zachowań, zależności itp. Jest to wszechstronna i rozległa technika pozwalająca na zbadanie danego zjawiska – w naturalny sposób, bez zniekształceń w przepływie informacji. Osoba obserwująca znajduje się możliwie najbliżej prawdy empirycznej, gdyż może za pomocą własnych zmysłów przekonać się o faktycznym stanie rzeczy.

Kamiński podaje kilka rodzajów obserwacji:

- *obserwacja otwarta* (swobodna) – jest to często pierwszy etap w przygotowaniu całej procedury badawczej. Daje szeroką wiedzę o zagadnieniu i pozwala na łatwiejsze podjęcie decyzji o szczegółowej analizie konkretnych jego aspektów; taką obserwację może wykonywać trener podczas zajęć akrobatycznych lub pilot z biura podróży podczas organizacji wypoczynku,
- *obserwacja skategoryzowana* – bada konkretne i wcześniej zaplanowane aspekty zagadnienia,
- *obserwacja systematyczna* – jest to bardziej zorganizowana i zaplanowana forma obserwacji – wymaga od badacza określenia: czasu, problematyki i sposobu w jaki będzie gromadził materiał. Ważne jest branie pod uwagę i rejestrowanie dodatkowych zmiennych, które mogą zniekształcić ostateczny wynik (np. wywiadówka, która może wpływać jako wzmocnienie negatywne dla uczniów),
- *obserwacja pośrednia*,
- *obserwacja bezpośrednia*,
- *obserwacja ukryta* – uczestnicy badania nie wiedzą, że są obserwowani,
- *obserwacja jawna* – uczestnicy są poinformowani o obecności badacza – wiąże się to z ryzykiem zniekształcenia wyników,
- *obserwacja uczestnicząca* – zdarza się wówczas, gdy badacz staje się częścią badanej populacji¹⁰⁵.

¹⁰² Tamże., s. 72.

¹⁰³ Źródło własne (rys. Mikołaj Kubowicz).

¹⁰⁴ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady...*, dz. cyt., s. 95-97.

¹⁰⁵ Tamże, s. 86-89.

W przypadku niniejszej pracy mamy do czynienia z *obserwacją systematyczną*, określoną w czasie – wybrane zajęcia w tygodniu normalnej pracy organizacji. Jest to *obserwacja skategoryzowana* (badanie jest dokładnie zaplanowane) oraz ma ona charakter jawny (uczestnicy zajęć wiedzą, że są obserwowani). Początkowym założeniem autora było przeprowadzenie *obserwacji ukrytej*, ale dla francuskich pedagogów bardzo ważne było przedstawieniem uczestnikom zajęć gościa oraz poinformowanie w jakim celu przyjechał on do Saint-Die-des-Vosges. Ważnym elementem u “Czerwonych Nosów” jest dyskusja i uczciwe podejście do dzieci i młodzieży. Dodatkowo autor pracy osobiście bez pomocy osób trzecich zbiera informację poprzez oglądanie zajęć na żywo, więc jest to *obserwacja bezpośrednia*.

Wywiad jest z kolei czynnością dwustronną, która jest niczym innym jak rejestracją wypowiedzi, opinii oraz stwierdzeń respondenta. Socjolog Jan Szczepański podkreśla, że jest to przemyślana czynność mająca za zadanie wyciągnąć respondenta konkretne informacje – to z pewnością odróżnia wywiad od swobodnej rozmowy na różne tematy. Jeśli chodzi o rodzaje wywiadów możemy wyróżnić: wywiad wolny, kwestionariuszowy, jawny i ukryty. Specyficzną formą wywiadu jest tzw. wywiad środowiskowy – czyli wykonywany w miejscu zamieszkania respondenta¹⁰⁶. Wywiad wykonywany za pośrednictwem nowych technologii to np. wywiad internetowy. Autor pracy korzysta z techniki wywiadu kwestionariuszowego – odpowiedzi pracowników organizacji związanych z cyrkiem społecznym są zaznaczane na wcześniej przygotowanym formularzu. Respondent jest uprzedzony o tym, że rozmowa ma na celu zebranie informacji do badań, jest to wywiad jawny. Jeśli chodzi o rodzaj wywiadu ze względu na miejsce badania to zarówno w Czechach jak i we Francji jest to wywiad środowiskowy – autor zbiera informacje na miejscu.

Aby poszerzyć zakres informacji oraz mieć oparcie w źródłach, które są wydrukowane lub zapisane w formacie cyfrowym, ostatnią wybraną techniką jest badanie dokumentów. Analiza materiałów biurowych może dostarczyć dużą ilość danych o instytucji lub zjawisku wychowawczym, co pozwala lepiej wyobrazić sobie jego skalę. Stefan Szostakiewicz wyszczególnił dwa rodzaje ów dokumentów:

- *dokumenty kronikarskie* – są to głównie materiały statystyczne: dokumentacja historyczna, finansowa, dzienniki zajęć czy sprawozdania z przebiegu projektu; mimo oficjalnego charakteru dokumentów badacz powinien wykazać się krytycznym podejściem do analizy i brać pod uwagę, że nie wszystko co jest napisane na papierze musi być zgodne ze stanem faktycznym,
- *dokumenty opiniotwórcze* – są to min. listy, pamiętniki czy pisemne wypowiedzi na określony temat; w przypadku organizacji związanych z cyrkiem społecznym mogą to być np. kartki z zabaw przeprowadzonych w ramach projektu młodzieżowego, gdzie uczestnicy w określonej przez grę formie wyrażali swoje poglądy na dany temat – dokumenty te mają charakter osobisty i z racji tego, że ciężko je zweryfikować, mają zwykle wartość pomocniczą¹⁰⁷.

W niniejszej pracy badane są oba typy dokumentów – zarówno kronikarskie jak i opiniotwórcze. W przypadku tych pierwszych to min. statut organizacji, który pozwala zbadać strukturę oraz dokumenty dostępne na stronie (plan zajęć, liczba pracowników itp.) lub materiały biurowe (broszury, sprawozdanie roczne itp.). W przypadku dokumentów opiniotwórczych są to wrazenia i opinie uczestników aktywności organizowanych przez *Cirqueon* i *Ecole des Nez Rouges*, dotyczące zajęć cyrkowych oraz ich przygody z cyrkiem (mini wypracowania tematyczne).

2.3.3. Narzędzia badawcze – kwestionariusz wywiadu, scheduła obserwacji, arkusz analizy dokumentów

Kwestionariusz wywiadu, najprościej mówiąc, jest zbiorem pytań, z którego korzysta prowadzący wywiad – ma on na celu usystematyzowanie rozmowy tak, aby badacz omyłkowo nie zadał pytania, które nie jest zapisane w kwestionariuszu bądź nie opuścił zaplanowanego pytania. Błędnie wypełniony formularz może okazać się bezużyteczny. W celu otrzymania wartościowych informacji ankietę powinien umieć prawidłowo wykorzystać narzędzie, czyli odpowiednio zadać pytania a także poprawnie zanotować udzielone przez ankietowanego odpowiedzi. Podsumowując, duże znaczenie w ankiecie ma:

- odpowiednia i poprawna zawartość,
- możliwie jak największa prostota,
- standaryzacja pytań¹⁰⁸.

*Aneks nr 2*¹⁰⁹ zawiera kwestionariusz ankiety dla pracowników organizacji związanych z cyrkiem społecznym. Składa się on z metryczki oraz 19 pytań. W metryczce do zaznaczenia są podstawowe dane o respondencie (imię, nazwisko, wiek, płeć, organizacja oraz język prowadzenia rozmowy). Jeśli chodzi o charakter pytań to większość z nich (z wyjątkiem pytań nr 6 i 11, które są pytaniami zamkniętymi) ma charakter otwarty lub półotwarty. Poza pytaniem nr 6 (jednokrotnego wyboru) we wszystkich innych pytaniach półotwartych można wybrać więcej niż jedną odpowiedź. Dodatkowo pytania nr 16 oraz 19 są tzw. pytaniami zakresowymi, gdyż można na nich nanieść skalę¹¹⁰. W pytaniu nr 8 respondent ma do zaznaczenia stosowane przez niego podczas zajęć metody kształcenia. Proponowane odpowiedzi zostały wyselekcjonowane z książki Wincentego Okonia – autor opierając się na swojej praktyce

¹⁰⁶ A. Kamiński, *Metoda, technika, procedura badawcza w pedagogice empirycznej*. W: *Metodologia...*, dz. cyt., s. 56-57.

¹⁰⁷ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady...*, dz. cyt., s. 98-100.

¹⁰⁸ <http://www.mojasocjologia.pl/kwestionariusz-ankiety-a-kwestionariusz-wywiadu/> (data odczytu 14.10.2017)

¹⁰⁹ *Aneks nr 2* znajduje się na s. 52 stronie niniejszej pracy.

¹¹⁰ <http://www.wbadanie.pl/questions/> (data odczytu 25.01.2018)

pedagogicznej wybrał takie metody, które są najczęściej stosowane podczas zajęć cyrkowych. Gdyby jednak respondent nie odszukał używanej przez siebie metody ma szansę wpisać ją w rubryce "inne". Wymienione w pytaniach nr 16 oraz 19 problemy społeczne zostały wybrane na podstawie przeprowadzonych na zlecenie Wojewódzkiego Urzędu Pracy, badań socjologicznych, wikipedii oraz wniosków z obserwacji otwartej autora¹¹¹.

Pytania z kwestionariusza są posegregowane ze względu na problemy szczegółowe, jakie mają badać:

- pytania od 1 do 3 – mają na celu zbieranie informacji na temat problemu szczegółowego nr 1 (*jaką strukturę posiadają organizacje związane z cyrkiem społecznym?*),
- pytania od 4 do 5 – mają na celu zbieranie informacji na temat problemu szczegółowego nr 2 (*jakie rodzaje działań podejmują organizacje związane z cyrkiem społecznym?*),
- pytania od 6 do 10 – mają na celu zbieranie informacji na temat problemu szczegółowego nr 3 (*jakimi metodami kształcenia posługują się pedagodzy w organizacjach związanych z cyrkiem społecznym?*),
- pytania od 11 do 13 – mają na celu zbieranie informacji na temat problemu szczegółowego nr 4 (*jakie formy kształcenia preferują pedagodzy w organizacjach związanych z cyrkiem społecznym?*),
- pytania od 14 do 16 – mają na celu zbieranie informacji na temat problemu szczegółowego nr 5 (*jakie działania organizacji odpowiadają na występujące w środowisku lokalnym problemy społeczne?*),
- pytania od 17 do 19 – mają na celu zbieranie informacji na temat problemu szczegółowego nr 6 (*jaka jest w opinii pracowników organizacji skuteczność działań odpowiadających na występujące w środowisku lokalnym problemy społeczne?*).

Scheduła obserwacji lub inaczej arkusz obserwacyjny, to podzielony na rubryki kwestionariusz, pozwalający zaznaczyć w nim możliwe spostrzeżenia, uwagi, fakty i zależności. Nadaje to badaniom konkretny kierunek i pozwala maksymalnie ujednoclić proces obserwacji. Prawidłowo wykonaną obserwację przy pomocy scheduły można uznać za:

- planowaną,
- systematyczną,
- kontrolowaną¹¹².

Scheduła może składać się z więcej niż jednej strony a jej budowa zależy od charakteru badanego zjawiska. W przypadku niniejszej pracy arkusz ma 3 strony (patrz Aneks nr 3¹¹³) – na pierwszej jest metryczka, na której badacz wpisuje datę badań i miejsce badań, nazwę badanej organizacji, język prowadzenia zajęć, nazwę zajęć oraz specyfikę grupy. Dwie kolejne strony zawierają rubryki, które są podzielone w zależności od problemów badawczych. Pierwsza z nich bada problem szczegółowy nr 2 (*jakie rodzaje działań podejmują organizacje związane z cyrkiem społecznym?*) i zawiera trzy kolejne podrubryki, w których badacz zaznacza: rodzaj aktywności, liczbę uczestników oraz liczbę uczestniczących w aktywności pracowników organizacji i wolontariuszy. Druga rubryka zajmuje się problemem szczegółowym nr 3 (*jakimi metodami kształcenia posługują się pedagodzy w organizacjach związanych z cyrkiem społecznym?*) i również składa się z trzech podrubryk. Należy wybrać z podanych tam opcji rodzaje stosowanych metod kształcenia i wpisać liczbę metod stosowanych podczas zajęć oraz opisać je. Ostatnia rubryka dotyczy problemu szczegółowego nr 4 (*jakie formy kształcenia preferują pedagodzy w organizacjach związanych z cyrkiem społecznym?*). Posiada ona cztery podrubryki: rodzaje stosowanych metod, liczba form stosowanych podczas zajęć, częstotliwość form oraz opis stosowanych form. Dla ujednoclenia danych zebranych za pomocą różnych narzędzi badawczych, autor zarówno w kwestionariuszu wywiadu jak i schedule obserwacyjnej zastosował identyczny podział metod rodzajów działań, form kształcenia i metod kształcenia. W obu narzędziach przy tych podziałach znajduje się opcja "inne", ponieważ pedagogika cyrku to dość nietypowa dyscyplina, która niewątpliwie może zaskoczyć badacza.

Arkusz analizy dokumentów jest narzędziem pozwalającym na uporządkowanie uzyskanych w dokumentach informacji. Dla badania dokumentów organizacji *Cirqueon* oraz *Ecole des Nez Rouges* został specjalnie stworzony arkusz analizy dokumentów (Aneks nr 4¹¹⁴). Arkusz składa się z czterech rubryk – w każdej z nich zbierane są informacje na temat innego problemu badawczego:

- pierwsza rubryka dotyczy pytania szczegółowego nr 1 (*jaką strukturę posiadają organizacje związane z cyrkiem społecznym?*) i składa się z czterech podrubryk, gdzie uzupełnia się takie dane jak: funkcje dyrektora, funkcje trenerów, funkcje wolontariuszy oraz schemat struktury; badane dokumenty to min. statut organizacji,
- druga rubryka dotyczy pytania szczegółowego nr 2 (*jakie rodzaje działań podejmują organizacje związane z cyrkiem społecznym?*) i zawiera następujące podrubryki: misja organizacji, cele organizacji, szczegółowa realizacja zadań w skali tygodnia i w skali roku; badane dokumenty to min. statut organizacji, sprawozdanie roczne oraz plan zajęć,
- trzecia rubryka dotyczy pytania szczegółowego nr 3 (*jakimi metodami kształcenia posługują się pedagodzy w organizacjach związanych z cyrkiem społecznym?*); preferowane przez uczestników metody prowadzenia zajęć cyrkowych wpisuje się na podstawie analizy wypracowań tematycznych,

¹¹¹ <http://www.pops.up.podlasie.pl/index.php/aktualnosc/335.html> (data odczytu 25.01.2018)

¹¹² T. Pilch, T. Bauman, *Zasady...*, dz. cyt., s. 89-91.

¹¹³ Aneks nr 3 znajduje się na s. 58 stronie niniejszej pracy.

¹¹⁴ Aneks nr 4 znajduje się na s. 59 stronie niniejszej pracy.

- czwarta rubryka dotyczy problemu szczegółowego nr 4 (*jakie formy kształcenia preferują pedagodzy w organizacjach związanych z cyrkiem społecznym?*); preferowane przez uczestników zajęć formy prowadzenia zajęć cyrkowych wpisuje się na podstawie analizy wypracowań tematycznych.

2.4. Zmienne i wskaźniki

W nauce powstało założenie, że istnieje ścisła zależność między wydarzeniami a okolicznościami, w których te zdarzenia zachodzą. Z podobieństwem zjawisk i okoliczności wiążą się pojęcia zmiennych i wskaźników.

2.4.1. Pojęcie zmiennej w badaniach pedagogicznych

Aby opisać bardziej skomplikowane wydarzenia i procesy należy wyodrębnić kilka najważniejszych cech, które je opisują oraz nadają ogólny kierunek badań. Owe cechy to inaczej mówiąc zmienne. Można też powiedzieć, że dane zjawisko w pedagogice jest tworzone przez zespół zmiennych. W książce Tadeusza Pilcha i Teresy Bauman zostaje również użyte określenie “typologia zmiennych”, które oznacza “*przełożenie pojęcia na język empiryczny, obserwowalnych i mierzalnych równoważników*”¹¹⁵.

Na przykładzie niniejszej pracy, badanym zjawiskiem są modele pracy w organizacjach związanych z cyrkiem społecznym. Aby można było rozpracować ów temat należało wybrać empirycznie poznawalne, czyli dające się wyrazić w liczbach, miarach lub opisach zmienne. W tym przypadku są to: struktura badanych organizacji, ich rodzaje działań, metody kształcenia, formy kształcenia, działania organizacji odpowiadające na występujące w środowisku lokalnym problemy społeczne oraz skuteczność tych działań w ocenie pracowników organizacji.

Występuje kilka podziałów zmiennych – jeden z nich grupuje je na te wyrażane ilościowo (np. frekwencja na zajęciach cyrkowych) oraz jakościowo (np. efekty pracy z grupą docelową). Kolejny podział rozróżnia zmienne ze względu na wzajemną korelację między sobą. Zmienne zależne to takie cechy zjawiska, które znajdują się pod wpływem innych badanych czynników oraz okoliczności i są przeciwieństwem zmiennych niezależnych, które nie są warunkowane przez inne zmienne. Przykładowo w układzie struktura organizacji i rodzaje działania zmienną zależną są rodzaje działania, gdyż zależą one w dużym stopniu od struktury. Jeśli organizacja liczy jedynie 10 zrzeszonych członków ciężko będzie zorganizować międzynarodowy festiwal cyrkowy – inaczej mówiąc struktura determinuje działania. Oczywiście większość zjawisk wychowawczych ma bardziej złożony charakter i konkretna cecha może być zarówno zmienną zależną jak i niezależną - wszystko jest uwarunkowane wzajemnym układem zmiennych.

2.4.2. Pojęcie wskaźnika w badaniach pedagogicznych

Empiryczne czynniki, które opisują lub wyrażają daną zmienną to wskaźniki. Wymagane jest, żeby posiadały one określoną wartość opisową (np. ocena skuteczności działań) lub liczbową (np. ilość uczestników zajęć). W literaturze poświęconej zasadom badań pedagogicznych są wymienione trzy rodzaje wskaźników:

- *wskaźniki definicyjne* – występują wtedy kiedy po ich wyborze automatycznie dokonuje się określenie zmiennej i nadanie jej charakteru ilościowego. Np. popularność zajęć cyrkowych określa się poprzez ilość,
- *wskaźniki empiryczne* – w tym przypadku specyfika zmusza badacza do obserwacji zjawiska oraz jego oceny na podstawie własnych doświadczeń i spostrzeżeń; następnie musi on dowieść, że istnieje związek między zaobserwowanymi przez niego cząstkowymi wydarzeniami – przykładowo wysoka frekwencja na zajęciach cyrkowych może być jednym (ale nie jedynym) ze wskaźników empirycznych ich atrakcyjności,
- *wskaźniki inferencyjne* – jest to szczególny przypadek wskaźnika empirycznego; występuje, gdy badane zjawisko jest zarazem wskaźnikiem prawidłowości, która nie wydaje się być czymś pewnym i zostaje w sferze domysłów; aby dokładniej je zbadać musimy przyjrzeć się innym jego cechom – dotyczy to bardziej skomplikowanych zjawisk jak np. fala w grupie rówieśniczej¹¹⁶.

W niniejszej pracy wskaźniki to: dane z dokumentów, dane z wywiadów, wnioski z obserwacji oraz opinie pracowników organizacji (patrz aneks nr 1¹¹⁷).

2.5. Teren badań i ich organizacja

Wybór terenu badań jest klasyfikacją zmiennych, wskaźników oraz cech, które muszą być zbadane. Badacz musi wytypować rejon gdzie występują grupy zjawisk, leżące w centrum jego zainteresowania¹¹⁸. W przypadku

¹¹⁵ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady...*, dz. cyt., s. 50-52.

¹¹⁶ Tamże, s. 53-55.

¹¹⁷ Aneks nr 1 znajduje się na s. 50 stronie niniejszej pracy.

¹¹⁸ Tamże, s. 194-197.

niniejszej pracy wybór terenu badań pada na siedzibę organizacji oraz pomieszczenia wynajmowane lub używane do prowadzenie zajęć cyrkowych. W tych miejscach istnieje możliwość zbadania większości elementów związanych z daną instytucją.

2.5.1. Czechy – Centrum pro nový cirkus Cirqueon

Pierwszą będzie działająca przy ulicy Vlastislavova 603/11 w Pradze organizacja *Cirqueon*, która od roku 2008 r. jest głównym patronem rozwoju Nowego Cyrku w Czechach. Od roku 2010 *Cirqueon* posiada własną bazę treningową, gdzie organizowane są szkolenia i warsztaty dla dzieci, dorosłych, amatorów, profesjonalistów, trenerów cyrkowych oraz osób ze specyficznymi potrzebami. Co więcej, ta organizacja jest aktywnym członkiem *Circostrada Network* oraz *Caravane Circus Network*¹¹⁹. *Cirqueon* jest również ważnym punktem na mapie Europy dla teoretyków zajmujących się cyrkiem. Posiada internetową bibliotekę, zawierającą liczne książki, publikacje oraz broszury dotyczące tematyki Nowego Cyrku, sztuk performatywnych, teatru oraz tańca (głównie w języku angielskim, ale również można znaleźć publikacje w języku czeskim i francuskim). Veronika Stefanova – reprezentantka *Cirqueonu* na konferencji “Nowy Cyrk i Sztuka w Przestrzeni Publicznej” stwierdziła, że dla organizacji głównym elementem działalności jest wspieranie i uczestnictwo we współpracy międzynarodowej¹²⁰. Profesjonalny zespół cyrkowców i pedagogów cyrku *V.O.S.A Theatre*, ściśle współpracujący z *Cirqueonem* występował w roku 2015 na Międzynarodowym Festiwalu Teatrów Ulicznych 28. ULICA w Krakowie. Interaktywny spektakl cyrkowy został bardzo pozytywnie przyjęty przez zgromadzonych na Rynku Głównym widzów¹²¹.

Rysunek 8. Logo organizacji - “*Cirqueon* – centrum Nowego Cyrku”¹²².

Zdjęcie 8. *V.O.S.A Theatre* na festiwalu 28. ULICA w Krakowie¹²³.

2.5.2. Francja – Association l’Ecole des Nez Rouges

Za drugi przykład posłużę *Ecole des Nez Rouges*, czyli tłumacząc z francuskiego “Szkoła czerwonych nosów” lub też “Czerwone Nosy”. Szkoła działa na zasadzie stowarzyszenia w niewielkim mieście Saint-Die-des-Vosges w regionie Grand Est w północno-wschodniej Francji i aktywnie pracuje z lokalną społecznością oraz organizuje i uczestniczy w międzynarodowych projektach¹²⁴. W roku 2017 *Ecole des Nez Rouges*, w ramach współpracy między miastami partnerskimi, uczestniczyła w cyrkowej wymianie młodzieży wspólnie z grupą “Akro Dance”, działającą obecnie przy Szkole Podstawowej nr 5 im. Janusza Korczaka w Zakopanem. Grupa akrobatyczno-cyrkowa “Akro Dance” została założona w roku 2011 przez Teresę Ewę Pręgoswą, natomiast od roku 2016 została przejęta przez

¹¹⁹ <http://www.fedec.eu/en/members/132-cirqueon> (data odczytu 11.10.2017)

¹²⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=ZKOeq-BqHu4> (data odczytu 12.10.2017)

¹²¹ http://www.libertas.pl/miedzynarodowy_festiwal_teatrow_ulicznych_ulica_28.html (data odczytu 12.10.2017)

¹²² <https://i0.wp.com/cleanpag.cluster015.ovh.net/socialcircus/wp-content/uploads/2016/08/cirqueon-1-500x321-300x193.png?resize=300%2C193> (data odczytu 6.11.2017)

¹²³ Źródło własne (fot. Mikołaj Kubowicz).

¹²⁴ <http://www.nezrouges.com/accueil/qui-sommes-nous/> (data odczytu 11.10.2017)

autora niniejszej pracy. Z organizacją *Ecole des Nez Rouges* współpracowała jak dotąd dwukrotnie – w roku 2016 i 2017. Były to letnie wymiany młodzieżowe, których produktem końcowym był wspólny spektakl.

Association l'Ecole des Nez Rouges zostało założone w roku 1999 przez grupę rodziców. W roku 2004 organizacja zatrudniała już na stałe 3 animatorów a w roku 2010 zaczęła w niej pracować dodatkowa osoba zajmująca się realizacją projektów. Początkowo działania były nakierowane głównie na dzielnicę Kellermann, obecnie jednak "Czerwone Nosy" pracują na terenie całego miasta i okolic. Organizacja poprzez pedagogikę cyrku wspiera rozwój dzieci i młodzieży, pomaga rodzinom z trudną sytuacją osobistą lub materialną, wychodzi naprzeciw nierównością społeczną oraz promuje sztukę cyrkową jako ciekawy sposób spędzania czasu wolnego. Na ich stronie można przeczytać informacje, że stowarzyszenie zrzesza 228 dzieci oraz 53 dorosłych a około 570 osób uczestniczy w cotygodniowych aktywnościach proponowanych przez organizację¹²⁵. Marie-Laure Simon – prezydent stowarzyszenia – podczas rozmowy podkreśliła, że bardzo ważną rolę w działaniach *Ecole des Nez Rouges* pełnią wolontariusze.

Zdjęcie 9. Polsko-francuski występ na Placu Niepodległości w Zakopanem (fot. Tygodnik Podhalański)¹²⁶.

2.5.3. Organizacja badań własnych

Proces zbierania informacji o modelach pracy organizacji związanych z cyrkiem społecznym obejmuje badania wykonane zarówno w Polsce, jak i za granicą. Jeśli chodzi o rozpiętość czasową, to praca została napisana w okresie od stycznia 2017 do marca 2018. Postępowanie badawcze w niniejszej pracy można podzielić na następujące etapy:

- określenie przedmiotu oraz celu badań, napisanie teoretycznej podstawy pod badania (styczeń – czerwiec 2017),
- sformułowanie głównego problemu badawczego (jak wyglądają modele pracy organizacji zajmujących się cyrkiem społecznym w różnych krajach?) oraz sześciu pytań szczegółowych (wrzesień październik 2017),
- obserwacja swobodna – wybranie badanych organizacji, wstępne zapoznanie się z ich stronami internetowymi, profilami na portalu Facebook, materiałami z serwisu YouTube oraz wstępne nawiązanie kontaktu z członkami organizacji; w przypadku *Ecole des Nez Rouges* autor niniejszej pracy był opiekunem i trenerem podczas młodzieżowej wymiany polsko-francuskiej i miał okazję obserwować pracę instruktorów podczas wizyty "Czerwonych Nosów" w Polsce oraz zobaczyć jak funkcjonuje cała organizacja podczas wizyty grupy polskiej grupy "Akro Dance" we Francji (projekt polsko-francuski – lipiec 2017),

¹²⁵ <http://www.nezrouges.com/> (data odczytu 25.12.2017)

¹²⁶ http://img.24tp.pl/foto.php?mod=news&id=41050&fot=FOT_6016.jpg (data odczytu 5.11.2017)

- obserwacja otwarta organizacji *Cirqueon* – praktycznie przez cały okres pisania pracy autor korzystał z internetowej biblioteki, znajdującej się na jej stronie),
- wybranie metody badawczej, technik badawczych oraz skonstruowanie narzędzi badawczych: kwestionariusza wywiadu, scheduły obserwacyjnej oraz arkusza analizy dokumentów (styczeń 2018),
- analiza dokumentów dostępnych w internecie – w celu usprawnienia całego procesu badawczego oraz w trosce możliwie jak najlepsze przygotowanie się do zadania, autor wyszukał na oficjalnych stronach organizacji jak najwięcej ogólnodostępnych dokumentów, reportaży i informacji o działaniach (styczeń 2018),
- wywiad swobodny z przedstawicielami obu organizacji, mający na celu ustalenia dokładnego harmonogramu oraz zakresu badań (luty 2018),
- zebranie informacji o modelach pracy organizacji związanych z cyrkiem społecznym: obserwacja organizowanych aktywności, wywiady z pracownikami i wolontariuszami oraz analiza dokumentów biurowych i wypracowań tematycznych; na tym etapie są używane wszystkie stworzone narzędzia badawcze (Saint-Die-des-Vosges 19–22 luty 2018, Praga 5–7 marzec 2018),
- uporządkowanie zebranych informacji, aby jak najlepiej nadawały się do analizy (23 luty–17 marzec 2018),
- analiza i porównanie modelu pracy organizacji *Cirqueon* oraz *Ecole des Nez Rouges* (8–17 marzec 2018),
- stworzenie przykładowego modelu pracy organizacji związanej z cyrkiem społecznym dla Polski (8–17 marzec 2018).

3.1. Modele pracy organizacji związanych z cyrkiem społecznym w różnych krajach (na przykładzie organizacji *Cirqueon* oraz *Ecole des Nez Rouges*)

Aby opisać model pracy, należy wybrać kilka zjawisk oraz zależności występujących w ramach organizacji. Poniższe elementy zostały wybrane na podstawie obserwacji przez autora różnego rodzaju organizacji zarówno w Polsce jak i za granicą. Są to następujące zmienne:

- struktura (hierarchia, pracownicy, wolontariusze, członkowie honorowi, ilość osób stowarzyszonych),
- działania organizacji (regularne zajęcia, okazjonalne zajęcia, festiwale, występy, happeningi, wymiany młodzieżowe)
- metody kształcenia używane przez pedagogów cyrku – ćwiczenia, zabawy, gry dydaktyczne, sposoby przekazywania wiedzy,
- formy kształcenia używane przez pedagogów cyrku – rodzaje i częstotliwość form,
- działania organizacji odpowiadające na występujące w środowisku lokalnym problemy społeczne,
- skuteczność działań organizacji w opinii pracowników – sukcesy organizacji oraz działania wymagające poprawy.

W celu udzielenia wyczerpującej odpowiedzi na główny problem badawczy (*jak wyglądają modele pracy organizacji związanych z cyrkiem społecznym w różnych krajach?*), zostało rozpisanych 6 pytań szczegółowych. Zostały one zamienione na podrozdziały. Pod każdym z nich, na podstawie danych z przeprowadzonych badań, została zapisana szczegółowa analiza zagadnienia dla *Ecole Des Nez Rouges*, a następnie szczegółowa analiza zagadnienia dla organizacji *Cirqueon*. Na koniec podrozdziału, sytuacja w obu krajach została porównana oraz podsumowana – zostały wyciągnięte wnioski.

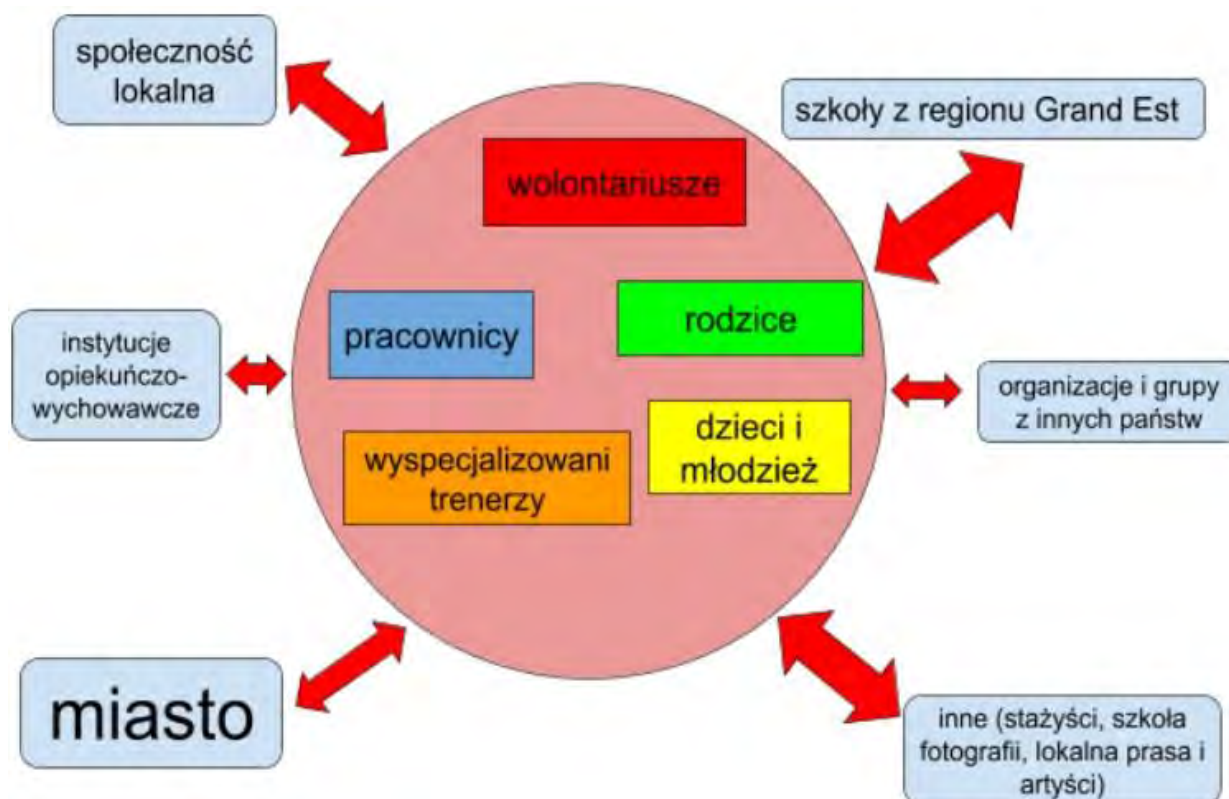
Dla lepszego przedstawienia zebranych informacji oraz modeli pracy wybranych organizacji, związanych z cyrkiem społecznym, autor użył taki form wizualnych jak: własne zdjęcia wykonane podczas procesu badawczego, zdjęcia przekazane przez organizację i znalezione w internecie, rysunki oraz diagramy. Analiza zawiera również cytaty z rozmów oraz osobiste odczucia młodzieży trenującej sztukę cyrkową, zdobyte przez autora dzięki krótkim wypracowaniom tematycznym.

3.1.1. Struktura badanych organizacji

Ecole des Nez Rouges jak określiła Lisa Brange to “szkoła cyrkowa, gdzie ludzie przychodzą w wolnym czasie, aby odkryć innych ludzi i dobrze się bawić”. “Czerwone nosy” posiadają swoją siedzibę przy Rue Des Peupliers 8 w Saint-Die-des-Vosges. Znajduje się tam kilka pomieszczeń przeznaczonych do treningów oraz 2 pomieszczenia biurowe. Sale do ćwiczeń są dobrze wyposażone: posiadają sprzęt do akrobatyki powietrznej (chusta, trapez), batut lub inaczej trampolinę, linę do chodzenia, kule do chodzenia oraz rozmaity sprzęt do żonglowania i ekwilibrystyki.

Na stałe w *Ecole des Nez Rouges* pracuje pięciu **trenerów**: Lisa Brange, Marcienne Bachoffer, Malik Guezlan, Damien Fremiot oraz Nadir Guezlan. Trenerzy poza prowadzeniem regularnych oraz okazjonalnych warsztatów, uczestniczenia w występach i happeningach, mają rozmaite obowiązki biurowe – są one stosunku do pracy z ludźmi w proporcji około 50 do 50. **Nadir Guezlan** pełni funkcję **dyrektora** – do jego obowiązków należy koordynacja całej administracji stowarzyszenia oraz przesłanie informacji między zespołem animatorów a członkami biura (funkcje honorowe). Lisa, Malik i Damien zajmują się wsparciem wszelkich projektów takich jak: wymiany młodzieżowe, projekty napisane przez stowarzyszenie, projekty międzynarodowe oraz innych czynności ważnych dla *Ecole des Nez Rouges* np. aktualizacja strony stowarzyszenia w serwisie Facebook, kontakt z miastem czy obsługa stażystów i wolontariuszy. Marcienne to osoba, która jest jedną z założycieli “Czerwonych Nosów” – osiągnęła już wiek emerytalny – ale zgodnie z prawem panującym we Francji może jeszcze pracować na część etatu.

Bardzo ważnym elementem niezbędnym do funkcjonowania stowarzyszenia są **wolontariusze**. Najbardziej aktywni z nich to pracownicy biurowi, którzy pełnią swoje funkcje honorowo - nie pobierają za to wynagrodzenia i robią to poza swoją pracą. Ci wolontariusze pracują głównie z domu i spotykają się minimum raz w miesiącu na wspólne zebrania. **Marie-Laure Simon** jest jedną z założycieli stowarzyszenia i zajmuje najwyższą honorową funkcję – jest **prezydentem stowarzyszenia**. Pozostali członkowie biura to: Valerie Diaz-Benoit – wiceprezydent, Isabelle Collot - sekretarka, Isabelle Moingeon - młodsza sekretarka, Rachel Sistel – skarbnik, Tom Noel - młodszy skarbnik. Poza nimi organizacji przy jednorazowych projektach pomaga wielu ludzi – często rodziny pracowników, uczestnicy zajęć lub też zwyczajni mieszkańcy miasta Saint-Die-des-Vosges. Osobą, której jedyną formalnym obowiązkiem jest praca w biurze i dostaje za to wynagrodzenie jest Corinne Ancel (również jedna z założycieli organizacji). *Ecole des Nez Rouges* zatrudnia również **wyspecjalizowanych trenerów**, którzy przychodzą raz lub dwa razy w tygodniu i prowadzą lub pomagają w prowadzeniu zajęć. Są to instruktorzy zumbi, sztuki teatralnej oraz qigong. Kolejnym ważnym elementem struktury “Czerwonych Nosów” są rodzice, dzieci i młodzież zrzeszona w stowarzyszeniu (według danych ze strony są to 53 osoby dorosłe oraz 228 dzieci).

Rysunek 9. Schemat struktury organizacji¹²⁷.

Wszyscy członkowie, niezależnie od wieku, mają swój wkład w rozwój organizacji – rodzice pomagają przy projektach, natomiast dzieci uczestniczą w występach, happeningach oraz innych ważnych wydarzeniach. *Ecole des Nez Rouges* ściśle współpracuje z podmiotami znajdującymi się formalnie poza strukturą: z instytucjami medycznymi, instytucjami wychowawczymi, miastem, szkołami itp. Idea całego stowarzyszenia to współtworzenie społeczności, gdzie cyrk jest tylko instrumentem w tworzeniu dodatkowych więzi w społeczeństwie, zapobieganiu izolacji ludzi oraz działaniu na rzecz całego miasta i całego regionu Grand Est.

Czeski *Cirqueon* jest dużą organizacją o bardzo rozbudowanej strukturze, która pozwala na organizowanie działań zarówno lokalnych jak i krajowych czy nawet międzynarodowych. Działa na zasadzie projektu, który powstał dzięki pomocy Miasta Praga, Ministerstwa Kultury oraz Państwowego Funduszu Kulturalnego Republiki Czeskiej. Siedziba organizacji to miejsce, gdzie odbywają się regularne i okazjonalne warsztaty cyrkowe oraz treningi profesjonalistów. 3 sale do treningów są bardzo dobrze wyposażone – w dwóch salach znajduje się kilkanaście przyrządów do ćwiczenia akrobatyki powietrznej. W głównej sali znajduje się lina do chodzenia, ścieżka akrobatyczna oraz materace zeskokowe. *Cirqueon* posiada również sporo sprzętu cyrkowego. Poza salami do ćwiczeń w budynku znajduje się również szatnia, gdzie rodzice oczekują na swoje dzieci oraz recepcja. Pod tym samym adresem znajduje się także niewielkie biuro organizacji.

Jeśli chodzi o strukturę zatrudnienia, *Cirqueon* zatrudnia 8 pracowników biurowych. Na pełny etat zatrudniona jest **dyrektorka** organizacji **Šárka Maršíková**. Pozostałe osoby to freelancerzy, czyli osoby pracujące w charakterze “wolnych strzelców”. Są to: Barbora Adolfová – manager projektów, Veronika Štefanová – odpowiada za bibliotekę internetową, dokumentację i badania, Lucie Špačková – odpowiada za festiwal CIRKOPOLIS oraz inne międzynarodowe projekty, Eva Tázlerová – ekonomiczne zarządzanie projektami, Eliška Poláčková – *Public Relations*, Otakar Faifr – *Public Relations* oraz Martin Svoboda – grafik komputerowy, odpowiada za stronę internetową. Kolejną część ekipa to trenerzy - w całej organizacji pracuje ich aż 17. Pracują w różnych wymiarach godzinowych, żaden z nich nie pracuje jednak na pełen etat. **Głównymi trenerami**, którzy odpowiadają min. za merytoryczną treść zajęć (na przykład metody i formy kształcenia) są **Kateřina Klusáková** oraz **Adam Jarchovský**. *Cirqueon* w trosce o jakość kształcenia prosi trenerów o podpisanie specjalnego zobowiązania, gdzie wymienione są obowiązki trenerów, takie jak: informowanie uczestników o istniejących zagrożeniach, uczenie prawidłowych nawyków przy korzystaniu z przyrządów akrobatycznych, dbanie o frekwencje itp. *Cirqueon* posiada strategię uczenia swoich wychowanków na przyszłych pedagogów cyrku – niektórzy z nich poza uczestnictwem w zajęciach są **wolontariuszami** – pomagają w zajęciach oraz innych działaniach organizacji. Ważną częścią struktury *Cirqueonu* są również **rezydenci**, czyli cyrkowcy lub pedagodzy cyrku z zagranicy, którzy pracują na rzecz organizacji. Są oni źródłem inspiracji dla trenerów.

¹²⁷ Źródło własne (rys. Mikołaj Kubowicz).

Zdjęcie 10. Sala treningowa *Cirqueonu* – pełne wyposażenie (chusty, trapezy, materace, ścieżka)¹²⁸.

Zdjęcie 11. Logo organizacji ze strony ulicy¹²⁹.

Zdjęcie 12. Industrialne wnętrze – tu rodzice czekają podczas treningów swoich dzieci¹³⁰.

Podczas rozmów z pracownikami *Cirqueonu* podkreślali oni, że ważną częścią dla nich jest wspieranie profesjonalistów – organizacja wspiera lokalne cyrkowe grupy takie jak duet *Bratři v tricku* czy *V.O.S.A Theatre*, które można zaliczyć do najbliższego otoczenia *Cirqueonu*. Dodatkowo organizacja poprzez liczne kursy, warsztaty współpracuje z lokalnymi szkołami, stowarzyszeniami, uczelniami wyższymi, stowarzyszeniami (np. stowarzyszeniem na rzecz osób niewidomych *Okamžik*) oraz instytucjami opiekuńczo–lecznymi (np. ze Szpitalem Psychiatrycznym w Bohnicach). Ponadto pracownicy organizacji podkreślają, że starają się utrzymywać jak najlepszy kontakt z rodzicami swoich uczniów.

3.1.2. Rodzaje działań badanych organizacji

Według rocznego raportu działań *Ecole des Nez Rouges* z roku 2016 przewidywany budżet na rok 2017 miał wynieść 277 tysięcy 842,67 euro. Taki budżet pozwala na podejmowanie licznych działań w regionie Grand Est.

W przeprowadzonych przez autora pracy wywiadach pracownicy *Ecole des Nez Rouges* zapytani o rodzaje podejmowanych działań zgodnie zaznaczyli wszystkie możliwe opcje: regularne zajęcia, okazjonalne zajęcia, festiwale, występy, happeningi oraz wymiany młodzieżowe. Dodatkowo została wpisana odpowiedź “projekty stowarzyszenia”. Przy pytaniu o trzy najważniejsze rodzaje działań organizacji wszystkie osoby wytypowały regularne warsztaty, po dwie osoby wytypowały letnie wymiany młodzieżowe oraz okazjonalne warsztaty, po jednej odpowiedzi zostało oddane na: projekty stowarzyszenia, warsztaty dla niepełnosprawnych, komunikację ze społecznością oraz występy.

Na podstawie obserwacji, rozmów z pracownikami oraz tygodniowego planu zajęć zostały wyodrębnione trzy główne typy regularnych warsztatów, organizowanych przez *Ecole des Nez Rouges*: warsztaty dla osób należących do stowarzyszenia, warsztaty dla szkół z miasta i regionu oraz warsztaty dla placówek opiekuńczo–wychowawczych i instytutów medycznych.

Rysunek 10. Zajęcia dla osób należących do stowarzyszenia¹³¹.

¹²⁸ Źródło własne (fot. Mikołaj Kubowicz).

¹²⁹ Tamże.

¹³⁰ Tamże.

Jeśli chodzi o warsztaty dla szkół *Ecole des Nez Rouges* prowadzi zajęcia pozalekcyjne dla dzieci, trwające od godziny do dwóch. Większość z tych zajęć jest obowiązkowa i odbywa się w ramach programu *Nouvelles Activités Periscolaire* (NAP) – dzieci przychodzą ćwiczyć różne dyscypliny cyrkowe ze specjalnym edukatorem sportowym. Jest to jedna z opcji, które wybierają dzieci i rodzice. Zwykle po 3 miesiącach następuje rotacja i zmiana grupy. W skali tygodnia jest to około 10 grup, które ćwiczą sztukę cyrkową raz w tygodniu – 2 z nich przychodzą do szkoły “Czerwonych Nosów”. Reszta zajęć odbywa się w małych miasteczkach w regionie Grand Est: Sanones, Allarmont, Anould, Saint Leonard oraz Saulcy. Animatorzy dojeżdżają na zajęcia busami należącymi do stowarzyszenia i zabierają ze sobą cały potrzebny sprzęt cyrkowy.

Ecole des Nez Rouges w ramach regularnych zajęć współpracuje z instytutem *Maison 21eme*, który pracuje z dziećmi i młodzieżą z różnego rodzaju niepełnosprawnością umysłową (3 grupy), francuskim odpowiednikiem domu dziecka (2 grupy), oraz szpitalem psychiatrycznym (3 grupy).

Zdjęcie 13. Zajęcia pozalekcyjne w małym miasteczku Anould w regionie Grand Est¹³².

Zdjęcie 14. Części ciała w 4 językach – pozostałość po letnich wymianach młodzieżowych¹³³.

Jeśli chodzi o inne działania poza regularnymi zajęciami *Ecole des Nez Rogues*, to w 2016 roku według raportu zostały przeprowadzone różnego rodzaju działania w ilości:

- 9 działań animacyjnych w szkołach, w których uczestniczyło 479 dzieci,
- 5 działań animacyjnych - miejski festiwal *Passport Vacances* (52 dzieci),
- 23 działania dla uczniów *Ecole des Nez Rouges* (w sumie 530 uczestników),
- 53 działania z udziałem uczniów, w których uczestniczyło w sumie 1229 osób,
- 1 wspólne działanie, w którym uczestniczyło w sumie 60 osób,
- uczestnictwo w 6 innych wydarzeniach, takich jak: animacje w ramach święta sportu, mikołajki itp¹³⁴.

Powyższe działania to między innymi: spontaniczne występy lub warsztaty dla społeczności lokalnej, spektakle dla osób należących do organizacji ich rodzin, tworzenie instalacji, organizowanie parad lub happeningów w ramach współpracy z miastem np. z okazji karnawału lub świętego Mikołaja, prezentacje końcoworoczne różnych grup, zjazdy fanów np. monocyklistów czy wymiana ze szkołą fotograficzną. Dodatkowo *Ecole des Nez Rouges* miała okazję współpracować w ramach projektów młodzieżowych z grupami z Polski, Włoch i Niemiec.

¹³¹ Źródło własne - na podstawie planu zajęć (rys. Mikołaj Kubowicz).

¹³² Źródło własne (fot. Mikołaj Kubowicz).

¹³³ Tamże.

¹³⁴ Źródło własne - sprawozdanie roczne.

Zdjęcie 15. Smok stworzony przez wolontariuszy na coroczną paradę karnawałową¹³⁵.

Zdjęcie 16. Zdjęcie zrobione podczas współpracy *Ecole des Nez Rouges* ze szkołą fotografii¹³⁶.

Według rocznego raportu całościowe przychody organizacji *Cirqueon*, pozwalające na działalność na rok 2013 wyniosły 1 milion 920 tysięcy 383 koron czeskich, co daje w przeliczeniu ponad 300 tysięcy złotych. Są to jedynie pieniądze, które były potrzebne na funkcjonowanie centrum Nowego Cyrku, czyli siedziby organizacji – w tą kwotę nie są wliczone dofinansowania dla osobnych projektów, w których uczestniczył lub koordynował *Cirqueon*¹³⁷.

Podczas wywiadów z pracownikami organizacji (dwoma trenerami oraz jednym pracownikiem biurowym) okazało się, że podobnie jak we francuskiej organizacji uczestniczą oni lub w inny sposób pomagają przy wszystkich wymienionych w kwestionariuszu ankietę rodzajach działań: regularne zajęcia, okazjonalne zajęcia, festiwale, występy, happeningi oraz wymiany młodzieżowe. Może to oznaczać, że osoba zajmująca się cyrkiem społecznym musi być bardzo wszechstronna. Jako inne rzeczy, którymi zajmuje się organizacja zostały wymienione: projekty cyrkowe, badania nad cyrkiem społecznym, prowadzenie internetowej biblioteki, pomoc dla profesjonalnych artystów, organizowanie przestrzeni dla rezydentów oraz doszkalanie pedagogów cyrku. Jako najważniejsze działania *Cirqueonu* zostały wymienione: regularne zajęcia i kursy (2 odpowiedzi), doszkalanie pedagogów cyrku (2 odpowiedzi), pomoc dla profesjonalistów (2 odpowiedzi), działania społeczne (1 odpowiedź), promocja cyrku (1 odpowiedź) oraz uczestniczenie w sieciach organizacji nowocyrkowych (1 odpowiedź).

Na podstawie obserwacji, rozmów, analizy dokumentów oraz śledzenia strony internetowej udało się wyszczególnić 5 typów działań organizacji: regularne zajęcia, wsparcie profesjonalistów, uczestnictwo w sieciach organizacji związanych z cyrkiem społecznym, projekty związane z cyrkiem społecznym oraz organizacja festiwali.

Rysunek 11. Rodzaje działań *Cirqueonu*.

Tygodniowy plan działań *Cirqueonu* uwzględnia dość dużą ilość zajęć dla dzieci i młodzieży:

- *family Circus* – kurs bazujący na technice *Cirkomotirik*, stworzonej przez “guru” europejskiego cyrku rodzinnego – Riky Taeymans; podczas treningów dzieci w wieku 3–5 lat wraz z rodzicami wykonują ćwiczenia cyrkowe, mające na celu zwiększenie świadomości ciała, poprawę koordynacji ruchowej, polepszenie ogólnej sprawności fizycznej oraz zacieśnienie więzi dziecko-rodzic (1x tydzień),

¹³⁵ https://scontent.xx.fbcdn.net/v/t31.0-0/q82/p180x540/24958973_1749475695127070_204792673174974878_o.jpg?oh=134645b9c6fed9af5a4b87e5a1dbb946&oe=5B1567C2 (data odczytu 01.03.2018)

¹³⁶ Materiały przekazane przez *Ecole des Nez Rouges*.

¹³⁷ <http://www.cirqueon.cz/cs/o-nas/ke-stazeni> (data odczytu 11.03.2018)

- *circusové jesle* – (tłum. cyrkowy żłobek) – kurs bazowy dla najmłodszych dzieci od 3 do 5 lat; dzieci poprzez gry oraz opowieści poprawiają swoją świadomość ciała oraz uczą się podstawowych rytmów, przydatnych do żonglowania, kurs jest oparty o technikę Riky Taeymans (2x tydzień),
- *cirkusova škola* – (tłum. szkółka cyrkowa) kurs dla dzieci od 5 do 7 lat; podczas zajęć kładzie się nacisk na poprawę koordynacji, uczy się podstaw gimnastyki, chodzenia po kuli oraz po linie (7x tydzień),
- *cirkusova škola* – (tłum. szkoła cyrkowa) – kurs dla dzieci od 7 do 10 lat; kurs jest rozszerzony o *rolla bolla*, żonglowanie oraz elementy gimnastyki w powietrzu (8x tydzień),
- *cirkus ZKUS* (tłum. spróbuj cyrk) – kurs dla dzieci i młodzieży w wieku od 11–18 lat. Tu “wszyscy mogą nauczyć się wszystkiego” (2x tydzień),
- *cirkus ZKUS Young Teens* – osoby w wieku 10–13 lat (1x tydzień),
- *cirkus ZKUS Young Teens Double* – jest to dodatkowy kurs dla spragnionych cyrku; podczas zajęć kładzie się nacisk na tworzenie wspólnych występów, ruch i ekspresję sceniczną (2x tydzień),
- *pozemni akrobacie pro Teens* (tłum. akrobatyka na ziemi dla nastolatków) – uczestnicy zajęć uczą się takich elementów jak stanie na rękach, gwiazdy i salta (1x tydzień).

Organizacja skutecznie obala stereotyp, że cyrk może być zabawny wyłącznie dla dzieci – posiada również kurs dla osób dorosłych:

- *performance group* – grupa cyrkowych zapaleńców z różnych krajów (zajęcia prowadzone są po angielsku, natomiast niektóre instrukcje wydawane były również po francusku i czesku); autor miał okazję obserwować i częściowo uczestniczyć w zajęciach: są one wypełnione starannie dobranymi ćwiczeniami, które polepszają ekspresję sceniczną, poczucie rytmu oraz uczą pracy grupowej (1x tydzień).

Cirqueon wspiera profesjonalistów poprzez udostępnianie im miejsca do treningu oraz organizowanie kursów tematycznych takich jak:

- trening fizyczny (1x tydzień),
- *physical theatre* (1x tydzień),
- akrobatyka powietrzna (7x tydzień, 3 poziomy zaawansowania),
- akrobatyka partnerska (1x tydzień),
- żonglowanie (1x tydzień),
- *pozemni akrobacie* - akrobatyka na ziemi (1x tydzień),
- *handstands* - stanie na rękach (1x tydzień),
- trening profesjonalistów – w godzinach porannych, pomieszczenia są wykorzystywane przez lokalne grupy związane w Nowym Cyrkiem (godziny i ilość zajęć zależy od umowy grup cyrkowych z Katką, która jest odpowiedzialna za wynajem pomieszczeń)¹³⁸.

Zdjęcie 17. Ćwiczenia na pracę w kolektywie podczas zajęć *Performance group*¹³⁹.

Zdjęcie 18. Nauka żonglowania podczas zajęć *Cirkusova škola*¹⁴⁰.

¹³⁸ Źródło własne - tygodniowy plan zajęć.

¹³⁹ Źródło własne (fot. Mikołaj Kubowicz).

Cirqueon dodatkowo w ramach wsparcia profesjonalistów zaprasza tzw. rezydentów – osoby, które przez jakiś czas mieszkają w Pradze i dzielą się swoją wiedzą i umiejętnościami. Co więcej organizacja wysyła osoby z Czech (i nie tylko) na międzynarodowe projekty cyrkowe. Bieżące informacje co do nadchodzących projektów można sprawdzić na stronie internetowej organizacji.

Czeska organizacja uczestniczy w sieciach organizacji: *Caravane Circus Network* oraz *Circostrada Network* (patrz strona nr 18). W ich ramach uczestniczy w rozmaitych konferencjach, pomaga tworzyć rozmaite publikacje, wymienia się cenną wiedzą i informacjami oraz uczestniczy w międzynarodowych wymianach: zarówno młodzieży (np. wymiana starszej grupy nastolatków z *Galway Community Circus* z Irlandii), jak i międzynarodowych spotkaniach trenerów. *Cirqueon* jest inicjatorem czesko-słowackiej sieci *Cirkonet*, która ma podobne założenia jak dwie wcześniej wymienione sieci, jednak działa na mniejszą skalę.

Ciekawe projekty organizacji związane z cyrkiem społecznym to: *queer teens* – zajęcia dla osób transseksualnych, *blind circus* – zajęcia dla osób niewidomych, zorganizowane we współpracy ze stowarzyszeniem *Okamžik*, zajęcia dla osób chorych psychicznie (we współpracy z Szpitalem Psychiatrycznym w Bohnicach) oraz internetowa biblioteka, która jest jednym z najlepszych źródeł wiedzy o cyrku społecznym. Zawiera profesjonalną bazę danych – publikacje, artykuły, sprawozdania oraz książki w różnych językach.

Cirqueon jest również organizatorem festiwali:

- Cirkopolis – festiwal zrealizowany we współpracy z teatrem AKROPOLIS oraz teatrem PONEC; ma on na celu przedstawienie ciekawych artystów, reprezentujących nurt cyrku współczesnego czeskiej publiczności¹⁴¹,
- Cir Kuk – festiwal dla dzieci od 10 miesięcy do 3 lat, organizowany przez *Cirqueon* w teatrze DAMÚZA; w programie takie atrakcje jak *babyoga* – joga dla dzieci i *rozehraný koberec* (tłum. dywan zabaw)¹⁴².

3.1.3. Metody kształcenia stosowane w organizacjach *Cirqueon* oraz *Ecole des Nez Rouges*

Słowo “metoda” pochodzi z języka greckiego i oznacza drogę lub badanie. Według definicji z Nowego Słownika Pedagogicznego jest to “sposób wykonania czynu złożonego, polegającym na określonym doborze i układzie działań składowych, a przy tym uplanowany i nadający się do wielokrotnego stosowania”¹⁴³. Jeśli chodzi o metody kształcenia, to polegają one na odpowiedniej selekcji treści, w zależności sposobów oraz warunków nauczania w taki sposób, aby podopieczny czerpał satysfakcję ze zdobywania wiedzy i nowych umiejętności a zarazem miał motywację do realizacji programu a wreszcie do dalszej samodzielnej pracy¹⁴⁴. Prawidłowy dobór metod to bardzo ważny aspekt pracy każdego pedagoga cyrku – od nich zależy przebieg zajęć, końcowy rezultat pracy oraz cały proces wychowawczy. Warto powiedzieć, że metody kształcenia są ściśle związane z charakterem grupy docelowej – inne treści i sposoby ich realizacji będą dobierane dla starszych grup, których trening może być zbliżony do profesjonalnego a inne dla dzieci, które dopiero zaczynają przygodę z cyrkiem.

Jeśli chodzi o klasyfikację metod kształcenia istnieje podział według N. M. Wierzilina, różnicujący metody ze względu na sposób pracy nauczyciela z uczniem. Są to:

- metody słowne – wszędzie tam, gdzie źródłem wiedzy jest słowo,
- metody oglądowe – pokaz, metoda laboratoryjna - wiedza pochodzi z obserwacji,
- metody praktyczne – zajęcia praktyczne - po otrzymaniu instrukcji praca samodzielna¹⁴⁵.

W pedagogice cyrku w większości przypadków stosuje się metody praktyczne, aczkolwiek jest to indywidualna sprawa każdego instruktora. Często w celu wzbogacenia świadomości i wiedzy uczestników zajęć stosowane są również metody oglądowe i praktyczne.

Drugi podział na grupy metod kształcenia grupuje je ze względu na szereg czynności nauczyciela i ucznia. Istotnym jest, że podział nie ma charakteru rozłącznego. Oznacza to, że dana metoda może przynależeć jednocześnie do kilku kategorii. Można wyróżnić:

- metody asymilacji wiedzy – pogadanka, dyskusja, wykład oraz praca z książką,
- metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy – klasyczna metoda problemowa, metoda przypadków, metoda sytuacyjna, giełda pomysłów, mikronauczanie, gry dydaktyczne,
- metody waloryzacyjne – metody impresyjne oraz ekspresyjne,
- metody praktyczne – metody ćwiczebne i metody realizacji zadań wytwórczych¹⁴⁶.

Aby sprawdzić, jakich metod kształcenia używają pedagodzy w organizacji *Cirqueon* oraz *Ecole des Nez Rouges* uczestnicy zajęć cyrkowych dostali do wypełnienia krótkie wypracowania tematyczne. We Francji w badaniu wzięło udział 17 osób z grupy *Ados 3eme*, jednak zostało wzięte pod uwagę 16 wypracowań, gdyż jedna osoba była na zajęciach w drodze wyjątku (osoba z innego kraju) i odbyło się ono w Saint-Die-des-Vosges 19 lutego około godziny

¹⁴⁰ Tamże.

¹⁴¹ <http://www.cirqueon.cz/cs/akce/item/1575-festival-cirkopolis-se-blizi> (data odczytu 16.03.2018)

¹⁴² Źródło własne - plakat festiwalu.

¹⁴³ W. Okoń, *Nowy Słownik Pedagogiczny*, dz. cyt., s. 232.

¹⁴⁴ Tamże, s. 233.

¹⁴⁵ W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Żak, Warszawa 1998, s. 248-249.

¹⁴⁶ Tamże, s. 254-274.

19:30. W badanej grupie była młodzież w wieku: 14 lat (6 osób), 15 lat (2 osób), 16 lat (5 osób), 17 lat (3 osoby). Występowała przewaga dziewczyn – 6 chłopców i 10 dziewcząt. Czas trenowania sztuki cyrkowej to od 3–13 lat – to oznacza, że część osób zaczęła swoją przygodę z cyrkiem w wieku 3 lat. Część badanych osób brało udział w wymianie młodzieżowej z grupą “Akro Dance” z Zakopanego.

Młodzież poproszona o opisanie ulubionej proponowanej przez trenera aktywności odpowiadali następująco: 7 respondentów odpowiedziało, że są to różnego rodzaju ćwiczenia dotyczące ekspresji scenicznej i teatru – **metody ekspresyjne**. 5 odpowiedzi dotyczyło tworzenia spektakli lub mniejszych numerów, czyli pewnego rodzaju produktu – **metoda realizacji zadań wytwórczych**. Wiązało się to z ćwiczeniem teatru, ponieważ młodzież zaznaczała, że lubi numery połączone z historią oraz numery humorystyczne (klaunada). Tworzenie spektaklu dla uczestników zajęć może odbywać się również wokół jakiegoś tematu lub słowa. Również 5 respondentów odpowiedziało, że lubi różnego rodzaju specjalistyczne ćwiczenia: trampolina, żonglowanie, żonglowanie zbiorowe, akrobatyka w grupach oraz ćwiczenia swobodne, czyli **metody ćwiczebne**. 1 odpowiedź dotyczyła zabaw w grupach - **gry dydaktyczne**. Niektóre osoby pisały więcej niż jedną ulubioną proponowaną przez trenera aktywność.

Zdjęcie 19. Uczestnicy zajęć w *Ecole des Nez Rouges* znają się już bardzo długo – dla niektórych “Szkoła czerwonych nosów” jest drugim domem¹⁴⁷.

Zdjęcie 20. Uczestniczka zajęć razem z trenerką ćwiczy jazdę na “żyrafie”¹⁴⁸.

Podczas wywiadu pracownicy “Czerwonych Nosów” na pytania o najczęściej stosowaną metodę oraz najbardziej efektywne metody w poszczególnych grupach, udzielali odpowiedzi, które nie zostały uwzględnione przy tworzeniu narzędzia badawczego. Pojawiła się sugestia, że najważniejsze w pracy animatorów w *Ecole des Nez Rouges* nie są konkretne metody, ponieważ ćwiczenie cyrkowe jest tylko pomocą dla uczestnika do stania się lepszym. Dwójka pedagogów wymienilo dyskusję jako punkt wyjścia do podjęcia pracy. W opinii Malika ważne jest także ciągle zachęcanie uczestnika w taki sposób, aby czuł się bezpiecznie. Dwie odpowiedzi były związane z adaptacją metod – można użyć tą samą zabawę dla osób z autyzmem oraz grupy dorosłej – wystarczy odpowiednio dostosować reguły. W opinii Damiana, ważną częścią w motywacji do pracy jest finalny spektakl końcowy – potwierdziły to krótkie wypracowania tematyczne. Animatorzy określili również ulubione metody dla poszczególnych grup wiekowych – przy młodszych jest to praca na zasadzie poleceń i powtarzalności ruchów, przy starszych trenowanie cyrku opiera się na dyskusji i teatralizacji cyrku.

Przy obserwacji *Ecole des Nez Rouges* pojawiła się dodatkowa zmienna – tzw. zmienna pośrednicząca. Był to ostatni tydzień przed feriami i zajęcia miały bardziej swobodną formę. Co więcej, inaczej wygląda praca na początku o roku a inaczej bliżej końca, gdzie uczestnicy dokładają wszelkich starań, aby spektakl końcowy wyszedł jak najlepiej. Niemniej jednak wyniki dotyczące metod kształcenia, przeprowadzone podczas 9 obserwacji są następujące:

- metody ćwiczebne – ta metoda kształcenia została użyta na wszystkich obserwowanych zajęciach,
- pogadanka – użyta na 4 z 9 obserwowanych zajęć,
- gry dydaktyczne – użyta na 4 z 9 obserwowanych zajęć,
- metody ekspresyjne – użyta na 2 z 9 obserwowanych zajęć,
- metody impresyjne – użyta na 1 z 9 obserwowanych zajęć,
- dyskusja – użyta na 1 z 9 obserwowanych zajęć.

¹⁴⁷ Źródło własne (fot. Mikołaj Kubowicz).

¹⁴⁸ Tamże.

Inne ciekawe metody zaobserwowane przez autora, które ciężko było przydzielić do przygotowanych w schedule odpowiedzi to: ewaluacja zajęć przez trenera, motywowanie uczestników oraz indywidualna rozpiska treningu.

Jeśli chodzi o *Cirqueon* wypracowania napisało 12 osób z grupy *Double Teens Senior* – badanie odbyło się 5 marca w Pradze około godziny 18. Uczestnicy badania byli w wieku: 15 lat (2 osoby), 16 lat (3 osoby), 17 lat (6 osób) oraz 18 lat (1 osoba). Wszyscy z nich byli już dobrze zaznajomieni ze sztuką cyrkową – trenowali cyrk od 4 do 9 lat w zależności od uczestnika. Na zajęciach przeważały dziewczyny – trenowało 8 dziewcząt oraz 4 chłopców. Duża osób z tej grupy brało udział w występach oraz międzynarodowych wymianach młodzieżowych i mówiła bardzo dobrze po angielsku.

Największą popularnością wśród uczestników cieszyły się różnego rodzaju gry – na krótkich wypracowaniach tematycznych znalazło się aż 8 takich odpowiedzi. Niektórzy wymieniali konkretne nazwy gier lub rysowali rysunki (kowboje, samuraje, zip-zap, kręgle) – metoda **gier dydaktycznych**. Większość tych gier używana jest w trochę innej formie również w Polsce - pedagogika cyrku dzięki wymianą młodzieżowym pozwala wymieniać się różnymi pomysłami oraz sposobami prowadzenia zajęć. Inni, często starsi uczestnicy wymieniali gry w zależności od tego co mają doskonalić lub jaką funkcję spełniają (np. gry akrobatyczne, gry teatralne, gry rytmiczne, gry na rozgrzewkę). 4 odpowiedzi dotyczyły różnego rodzaju ćwiczeń fizycznych (rozgrzewka oraz rozciąganie) – **metody ćwiczebne**. Została wymienione 2 konkretne formy rozgrzewki: rozgrzewka z użyciem *animal flow* – naśladowanie ruchów zwierząt oraz rozgrzewka w kole, podczas której w każdym miejscu w kole wykonuje się osobne ćwiczenie (są to tak jakby osobne stacje). Po 30 sekundach lub minucie następuje zmiana poprzez przesunięcie się o jedno miejsce w prawo, na osobną “stację”. 4 odpowiedzi były związane z teatrem – **metody ekspresyjne**. Uczestnicy lubią, kiedy trener proponuje teatr w formie gier, ćwiczenia na ekspresję sceniczną, krótkie występy sceniczne oraz kreatywną pracę z rekwizytem. 3 respondentów odpowiedziało natomiast, że lubi swobodne ćwiczenia rekwizytem - metody ćwiczebne. 2 osoby napisały, że lubią kiedy trenerzy pokazują im nową dyscyplinę cyrkową i dają czas aby samemu “rozgryźć”, jak ona pracuje (**metody ćwiczebne**). Pojawiła się ciekawa opinia nie dotycząca zajęć - Emilie napisała, że kiedy jest ładna pogoda bardzo lubi wraz z przyjaciółmi wyjść i w ramach ciekawego sposobu spędzania czasu wolnego poćwiczyć w parku. To oznacza, że dzięki uczestniczeniu w zajęciach cyrkowych młodzież nawiązała nowe przyjaźnie z osobami, które podobnie spędzają czas wolny. Po 2 odpowiedzi zostały oddane na taniec oraz akrobatkę partnerską – **metody ćwiczebne**.

Katka i Stephanie prowadzą razem zajęcia min. dla dzieci w wieku od 7 do 10 lat oraz dla nastolatków z grupy *Double Teens Senior*. Stanowią zgrany duet trenerski – Katka jest bardzo charyzmatyczną osobą i uczestnicy zajęć darzą ją ogromnym respektem. Pochodząca ze Szwajcarii Stephanie posiada szeroki wachlarz zabaw i ćwiczeń – jest na wysokim poziomie technicznym oraz cechuje ją bardzo kreatywne podejście do tematu. W wywiadzie podkreśliła, że stara się stosować różne rozmaite metody i nie może wyróżnić takiej, którą stosuje najczęściej. Stephanie dla mniejszych dzieci lubi stosować metody impresyjne – młodsze jednostki pracują poprzez powtarzalność ruchów i nie ma sensu podawać im szczegółowych instrukcji oraz metody ekspresyjne – dzieci nie czują wstydu i w tej dziedzinie można im zostawić pole do popisu. Katka bardzo lubi uczyć dzieci i młodzież poprzez gry ale ważne jest dla niej, aby pewna część zajęć była poświęcona wyłącznie na metody ćwiczebne. Dobre przygotowanie techniczne bardzo ułatwia układanie układanie występu na koniec roku.

Zdjęcie 21. Gry dydaktyczne w kole rozwijają uczestników w różnych dziedzinach¹⁴⁹.

Zdjęcie 22. Metody ćwiczebne w grupie *Double Teens Senior*¹⁵⁰.

¹⁴⁹ Tamże.

Autor niniejszej pracy podczas pobytu w Pradze miał możliwość obserwowania 7 zajęć. Podczas nich były stosowane następujące metody kształcenia:

- metody ćwiczebne – ta metoda kształcenia została użyta na wszystkich obserwowanych zajęciach,
- gry dydaktyczne – tak samo jak wyżej,
- pogadanka – użyta na 5 z 7 z obserwowanych zajęć,
- metody impresyjne – użyta na 3 z 7 obserwowanych zajęć,
- metody ekspresyjne – użyta na 1 z 7 obserwowanych zajęć.

Dodatkowo podczas obserwacji została zauważona metoda motywacji uczestników – był to zwykle krótki komunikat w formie pozytywnego bodźca.

3.1.4. Formy kształcenia preferowane przez pedagogów w organizacjach Cirqueon oraz Ecole des Nez Rouges

Forma kształcenia to najprościej mówiąc organizacyjny aspekt kształcenia, związany z jego warunkami zewnętrznymi. Są to: dobór uczniów i nauczycieli, łączenie uczniów w grupy, rodzaj zajęć, odpowiednie warunki do nauki oraz czas pracy. Został wprowadzony podział ze względu na organizację pracy uczestników zajęć, może być to:

- praca zbiorowa (frontalna),
- praca grupowa,
- praca jednostkowa.

W celu wytworzenia nowych sytuacji wychowawczych, sprzyjających rozwojowi indywidualnemu i grupowemu, zaleca się uatrakcyjnienie i różnicowanie form kształcenia¹⁵¹. W pracy pedagoga cyrku forma kształcenia często jest podyktowana przez rodzaj aktywności – zajęcia taneczne będą miały najczęściej formę zbiorową, gdyż wszyscy uczą się tej samej choreografii. Z kolei nauka żonglerki będzie miała najczęściej charakter grupowy lub jednostkowy, gdyż jest to najczęściej indywidualna sprawa każdego ucznia.

W celu sprawdzenia preferowanych przez pedagogów cyrku różnych krajów form kształcenia uczestnicy zajęć wypełniali krótkie wypracowania tematyczne – jedno narzędzie badawcze zostało użyte w celu zbadania dwóch zmiennych. W poprzednim podrozdziale krótkie wypracowania tematyczne zostały przeanalizowane pod kątem metod kształcenia, natomiast w tym są analizowane pod kątem form kształcenia. Również w tym przypadku w badaniu wzięło udział 17 osób Francji (1 odrzucone) oraz 12 osób Czech (taka sama przebadana grupa).

Młodzież z grupy *Ados 3eme* z “Czerwonych nosów” zapytana o ulubioną dyscyplinę cyrkową często wpisywała odpowiedzi związane z żonglerką – 7 odpowiedzi. 4 osoby jako ulubioną dyscyplinę lub jedną z kilku ulubionych dyscyplin wytypowały żonglerkę piłkami, 3 osoby wytypowały diabelo, 1 osoba *yo-yo*. Część osób wpisała tą dyscyplinę bez sprecyzowania konkretnego rekwizytu. Popularna w gronie uczestników zajęć cyrkowych była także akrobatyka – 4 respondentów najbardziej lubi trenować akrobatykę powietrzną (trapez oraz *aerial hoop*), a z kolei 4 osoby lubią inne rodzaje akrobatyki (trampolina, akrobatyka partnerska, akrobatyka na krzesłach). Po 3 odpowiedzi zostały oddane na różne dyscypliny związane z ekwilibrystyką – monocykl oraz chodzenie po linie.

Uczestnicy zostali poproszeni o odpowiedzenie na pytanie jaką formę pracy preferują i czy łączą to się z ich ulubioną dyscypliną cyrkową. Zdecydowana większość badanych, bo aż 11 osób wybrało **pracę w grupach lub w parach** jako ulubioną formę ćwiczenia. Na drugim miejscu znalazła się **praca indywidualna** - 3 odpowiedzi. 2 osoby wybrały dwie preferowane formy: **zarówno praca indywidualna, jak i grupowa**. Co ciekawe tylko 3 odpowiedzi zawierały jasną informację, że preferowana forma pracy łączy się z ich ulubioną dyscypliną cyrkową. Zdarzało się, że młodzież która trenowała trapez lub diabelo mimo z reguły indywidualnego charakteru rekwizytu wpisywała jako ulubioną formę pracy ćwiczenia w grupach. Może to oznaczać, że dla uczniów *Ecole des Nez Rouges* wspólna zabawa jest ważniejsza niż poziom umiejętności technicznych.

Informacje zebrane w wypracowaniach tematycznych w dużym stopniu pokrywały się z tym co animatorzy “Czerwonych nosów” mówili w wywiadach. 3 z 4 odpowiedzi na pytanie o najczęściej stosowaną formę kształcenia wskazywały na pracę zbiorową, ponieważ dla nich ważnym elementem cyrku społecznego jest bycie razem. Jedna osoba zaznaczyła pracę indywidualną – trenowanie ulubionej dyscypliny sportowej, co może się wiązać z tym, że cyrk społeczny to również forma hobby. Jeśli ktoś zainteresuje się konkretną dyscypliną cyrkową, istnieje prawdopodobieństwo, że będzie to jego pasja na całe życie.

Forma kształcenia jest zdeterminowana poprzez specyfikę grupy: młodsze i bardziej nieśmiałe grupy będą pracować w formie zbiorowej, natomiast starsze i lepiej znające się w grupach lub indywidualnie. Innym czynnikiem determinującym sposób pracy z grupą według Malika jest trenowana dyscyplina cyrkowa: żonglowanie częściej będzie miało formę indywidualną niż ekspresja sceniczna, nad którą zwykle pracuje się całą grupą.

Trenowanie sztuki cyrkowej w *Ecole des Nez Rouges* charakteryzuje się dużą zmiennością form – na 6 z 9 zajęć autor zaobserwował wszystkie formy kształcenia. Na 3 pozostałych zajęciach nie wystąpiła praca grupowa.

W Czechach uczestnicy zajęć najczęściej wybierali akrobatykę partnerską – z tą dyscypliną związane było aż 8 odpowiedzi, co daje 2/3 grupy. Duża część grupy lubi dyscypliny związane z ekwilibrystyką – 4 odpowiedzi dotyczyły chodzenia po linie, oraz po 1 odpowiedzi monocykla i *rola bola* (równoważnia). 4 respondentów jako ulubioną dyscyplinę wytypowało żonglowanie, nie został jednak wyszczególniony konkretny rekwizyt. 5 odpowiedzi było

¹⁵⁰ Tamże.

¹⁵¹ W. Okoń, *Nowy Słownik Pedagogiczny*, dz. cyt., s. 105.

związanych z innymi rodzajami akrobatyki – akrobatyką powietrzną (trapez oraz chusta), staniem na rękach oraz *cyr wheel*. Jedna osoba wytypowała *physical theatre*.

Młodzi cyrkowcy pytani o to jak najchętniej pracują: indywidualnie, grupowo czy zbiorowo odpowiadali bardzo różnie. 5 respondentów wytypowało **pracę zbiorową** jako ulubioną formę pracy, natomiast 4 odpowiedzi wskazywały na **pracę grupach lub w parach**. Pozostałe badane osoby odpowiedziały, że preferują różne formy pracy w zależności od rekwizytu. 2 z nich jako jedną z ulubionych form wybrało **pracę indywidualną** ze względu na dyscyplinę cyrkową, którą trenują (chodzenie po linie oraz *rola bola*). Ciekawe również było stwierdzenie Adama: *“cieszy mnie praca w kolektywie ale najlepiej trenuje mi się w grupie”*. Może to oznaczać, że dla Adama ważne są zarówno dobra zabawa w grupie jak i ćwiczenie umiejętności technicznych.

Zdjęcie 23. Dziewczyna pod okiem instruktora wykonuje ćwiczenia na trapezie (Francja)¹⁵².

Zdjęcie 24. Praca indywidualna – chodzenie po linie (Czechy)¹⁵³.

Podczas rozmowy z Katką (jedną z dwóch głównych trenerów *Cirqueonu*), okazało się, że najczęściej stosuje ona pracę w grupach, ponieważ dzieci mogą wtedy być dopasowane do siebie w zależności od poziomu i różnic wiekowych. W grupach do 10 lat preferuje ona formę kształcenia: pracę zbiorową lub w dopasowanych dla siebie grupach, natomiast dla starszych uczestników zajęć zostawia dużo więcej czasu na pracę indywidualną. Dla Stephanie ważny jest balans w stosowaniu poszczególnych form. Podkreśliła ona rolę pracy indywidualnej: *“nawet dla dziecka w wieku 3 lat ważne jest, aby mogło chociaż przez 40 sekund popracować indywidualnie”*.

Podobnie jak we francuskiej organizacji można było zaobserwować dużą zmienność form – na 5 z 7 obserwowanych zajęć wystąpiły trzy formy kształcenia. Na jednych zajęciach zabrakło pracy w grupach (akrobatyka powietrzna), natomiast na zajęciach grupy dorosłej (*performance group*) nie zaobserwowano pracy jednostkowej, chociaż jest to kwestia sporna. Często ćwiczenia proponowane przez Stephanie były wykonywane w grupie, ale każdy miał czas na znalezienie czegoś dla siebie (przykładowo w jednym ćwiczeniu na dany sygnał każdy miał wykonać jakiś wymyślony przez siebie ruch).

3.1.5. Działania organizacji odpowiadające na lokalne problemy społeczne

Pracownicy *Ecole des Nez Rouges* zapytani o główne problemy społeczne, na które odpowiada ich organizacja zgodnie uznali, że jednym z nich jest wykluczenie społeczne mniejszości (4 odpowiedzi). Drugie miejsce (po 3 odpowiedzi) zajęły ubóstwo i długotrwałe bezrobocie, następnie 2 odpowiedzi uzyskało wykluczenie społeczne niepełnosprawnych oraz po jednej odpowiedzi padło na rozwody/separacje, przemoc w grupie rówieśniczej, wykluczenie geograficzne oraz problemy w komunikacji między chłopcami i dziewczętami.

¹⁵² Źródło własne (fot. Mikołaj Kubowicz).

¹⁵³ Tamże.

Jeśli chodzi o odpowiadanie na **wykluczenie społeczne mniejszości** są to między innymi regularne zajęcia – dzieci mogą razem współpracować, to uczy pewności siebie i szacunku dla drugiego człowieka. To samo dotyczy **wykluczenia społecznego niepełnosprawnych**. Dodatkowo istnieją różne projekty stowarzyszenia, mające zintegrować dzieci z różnych środowisk. Przykładowo dwóch animatorów bez żadnej zapowiedzi na zewnątrz i proponuje aktywności związane z cyrkiem. To tworzy i umacnia społeczne więzi bo wziąć udział w tego rodzaju animacjach może każdy. Animatorzy pytani o nakład pracy *Ecole des Nez Rouges* przy rozwiązywaniu problemów społecznych w skali od 1 do 10, najwyższe średnie noty dali właśnie tym dwóm problemom. Pośrednią odpowiedzią stowarzyszenia na istotne problemy społeczne, jakimi są **ubóstwo** oraz **długotrwałe bezrobocie** jest według pracowników niska cena za uczestnictwo w zajęciach – jedyne 15 euro za 3 miesiące (w przypadku niektórych grup wiekowych może to być nawet kilka zajęć tygodniowo). Dodatkowo “Czerwone Nosy” przewidują różne zniżki dla najbiedniejszych. Daje to możliwość równego dostępu do kultury dla wszystkich, niezależnie od statusu materialnego. Co do problemu związanego z długotrwałym bezrobociem padła również odpowiedź, że ludzie długo czas pozostający bez pracy mają skłonności do izolowania się. Poprzez pracę z lokalną społecznością stowarzyszenie daje tym osobom możliwość otwarcia się. Jeśli chodzi o **rozwoły/separacje** “Czerwone Nosy” współpracują z francuskim odpowiednikiem domu dziecka – regularnie ćwiczeniem sztuki cyrkowej w ich siedzibie zajmują się 2 takie grupy. Dodatkowo jak podkreśliła Lisa Brange w rozmowie, niektóre z dzieci uczestniczą w zajęciach od 3 roku życia i traktują “Szkolę czerwonych nosów” jako ich drugi dom. Z całą pewnością pozwala to zredukować negatywne skutki tego zjawiska, takich jak np. **przemoc w grupie rówieśniczej**. Dodatkowo zgodnie z odpowiedziami animatorów, zajęcia cyrkowe uczą szacunku do drugiego człowieka. Jeśli chodzi **problemy w komunikacji między chłopcami i dziewczętami** uczestnicy zajęć są zmuszeni do kontaktu fizycznego (np. przy akrobatyce partnerskiej). To pozwala przełamać pewne istniejące bariery i nauczyć wzajemnej współpracy. Żeby odpowiedzieć na **wykluczenie geograficzne**, stowarzyszenie prowadzi regularne zajęcia w 5 małych miejscowościach regionu Grand Est.

Zdjęcie 25. Autor podczas obserwacji w małej miejscowości Anould (odpowiedź organizacji na wykluczenie geograficzne)¹⁵⁴.

Główne problemy społeczne, na które odpowiadają działania *Cirqueonu* to według ankietowanych: wykluczenie społeczne mniejszości (3 odpowiedzi), wykluczenie społeczne niepełnosprawnych (2 odpowiedzi), rozwody i separacje (2 odpowiedzi), uzależnienia cywilizacyjne (2 odpowiedzi), przemoc w grupie rówieśniczej (2 odpowiedzi). Odpowiedzi dwóch trenerów oraz pracownika biurowego częściowo pokrywały się.

Odpowiedzią na **wykluczenie społeczne mniejszości** oraz **wykluczenie społeczne niepełnosprawnych** są warsztaty cyrkowe, realizowane w formie osobnych projektów (są realizowane poza regularnymi zajęciami). Są to następujące projekty:

¹⁵⁴ Źródło własne.

- *blind circus* – zajęcia cyrkowe dla osób ślepych (dorosłych oraz dzieci), podczas których uczestnicy uczą się ekwilibrystyki (chodzenie po linie i po kuli), akrobatyki oraz podstaw żonglerki¹⁵⁵,
- *queer teens* – warsztaty dla osób transseksualnych do 21 lat – ćwiczenia cyrkowe jako droga do akceptacji samego siebie oraz wzmocnienie integracji wewnątrz mniejszości¹⁵⁶.
- współpraca ze Szpitalem Psychiatrycznym w Bohnicach – prowadzenie warsztatów oraz organizowanie występów.

Zdjęcie 26. Zdjęcie z występu pedagogów *Cirqueonu* w Szpitalu Psychiatrycznym w Bohnicach¹⁵⁷.

Zdjęcie 27. *Blind circus* – chodzenie po linie z piłką na głowie w wykonaniu uczestnika kursu¹⁵⁸.

Odpowiedzią organizacji na problem jakim są **rozwoły i separacje** jest dbałość o dobry kontakt z rodzicami i tworzenie dla dziecka przestrzeni, gdzie osoby dotknięte tym zjawiskiem mogą w pewnym sensie zapomnieć problemie i odreagować negatywne emocje. Ponadto kursy dla dzieci i młodzieży kosztują 2 500 koron czeskich za semestr (około 400 zł), ale rodzice z problemami finansowymi mogą zapłacić część tej kwoty lub w przypadku posiadania dwójki dzieci zapłacić tylko za jedno. Katka opowiedziała ciekawą historię, dotyczącą **uzależnień cywilizacyjnych**. Chłopiec mający problemy rodzinne uzależnił się od gier komputerowych. Teraz jest aktywnym uczestnikiem międzynarodowych projektów i innych działań organizacji – jego mama użyła stwierdzenia, że jej syn *“wyżonglował z siebie problemy”*. Odpowiedzią na **przemoc w grupie rówieśniczej** jest redukcja napięcia poprzez intensywny trening fizyczny oraz przekazywanie wartości promowanych przez *Cirqueon* – tolerancja, poszanowanie drugiego człowieka, dialog oraz wspólne rozwiązywanie problemów.

3.1.6. Skuteczność działań organizacji związanych z cyrkiem społecznym

W kwestii odpowiadania na aktualne w środowisku lokalnym problemy społeczne jako największe sukcesy *Ecole des Nez Rouges* zostały wymienione:

- większa samodzielność i niezależność jednostek, która ma pozytywny wpływ na całe społeczeństwo,
- po projektach stowarzyszenia ludzie dziękują i oferują pomoc,
- aktywności odbywają się coraz bliżej ludzi,
- większe zainteresowanie sztuką cyrkową oraz stowarzyszeniem,
- np. w przypadku osób niepełnosprawnych widoczna jest poprawa koordynacji.

Respondenci poproszeni o odpowiedź na pytanie “nad czym można jeszcze popracować?”, odpowiedzieli:

- nad zwiększeniem dostępności do kultury (aby każdy mógł z niej korzystać),
- nad zwiększeniem świadomości społeczeństwa poprzez kontakt ze sztuką,
- nad dotarciem do większej liczby osób (poprzez rozmaite akcje w ich najbliższym otoczeniu),
- nad większą aktywnością społeczności lokalnej i zapobieganiem izolacji lub wykluczeniu,
- nad stworzeniem trwalszych więzi między społecznością lokalną a stowarzyszeniem,
- nad bogatszą ofertą animacji w mniejszych miejscowościach w regionie Grand Est.

Animatorzy zostali zapytani o skuteczność działań w kwestii odpowiadania na aktualne w społeczności lokalnej problemy społeczne w skali od 1 do 10. Najwyższe średnie oceny otrzymały: **wykluczenie społeczne niepełnosprawnych, problemy w komunikacji między chłopcami i dziewczętami** oraz **wykluczenie geograficzne**. Skuteczność odpowiadania na problem społeczny **rozwoły/separacje** została określona jako ciężka do zmierzenia.

¹⁵⁵ http://kuglarstwo.pl/wydarzenie/warsztaty-cyrk-niewidomych-blind-circus/?instance_id=223904 (data odczytu 13.03.2018)

¹⁵⁶ <http://www.cirqueon.cz/en/news/item/1447-queer-teens-workshop-v-cirqueonu> (data odczytu 13.03.2018)

¹⁵⁷ http://www.cirqueon.cz/media/k2/items/cache/6648f45035a47efdafeee4d3f3f056e4_L.jpg (data odczytu 13.03.2018)

¹⁵⁸ <http://www.cirqueon.cz/en/the-center/gallery?view=album&album=6145120748266590833&page=1> (data odczytu 13.03.2018)

W przypadku *Cirqueonu*, respondenci zapytani o największe sukcesy organizacji, w kwestii odpowiadania na lokalne problemy społeczne, wymienili:

- zmiany w sposobie funkcjonowania nastolatków (cyrk otworzył przed nimi nowy świat),
- wizualny postęp w pracy z pacjentami szpitala psychiatrycznego oraz niepełnosprawnymi dziećmi podczas zajęć w szkołach. To wg. Barbory pokazuje, że cyrk nie ma granic i może być ćwiczony przez absolutnie każdego,
- stała wysoka frekwencja na projekcie *blind circus*,
- rezultatem konsekwentnych działań pracowników na każdym szczeblu organizacji jest nieustanne powiększanie się i remontowanie siedziby *Cirqueonu*.

Jako rzeczy nad którymi można popracować w przyszłości wymienione zostały:

- lepsza praca na rzecz społeczności lokalnej (*Cirqueon* jako miejsce spotkań nie tylko wokół cyrku),
- powiększenie i renowacja przestrzeni,
- poprzez popularyzację cyrku społecznego jako narzędzia pracy z młodzieżą, stworzenie większej grupy pedagogów cyrku,
- więcej projektów związanych z cyrkiem społecznym – *Cirqueon* dzieli się na sferę “społeczną” oraz “profesjonalną”.

Na pytanie o skuteczność działań organizacji w skali od 1 do 10 było w stanie odpowiedzieć tylko dwóch ankietowanych, więc wynik jest ciężki to do analizy w kontekście badań naukowych.

3.2. Przykładowy model pracy organizacji związanej z cyrkiem społecznym dla Polski

Badania nad modelami pracy organizacji związanych z cyrkiem społecznym dostarczyły wiele praktycznych oraz teoretycznych informacji na temat tego, jak mógłby wyglądać model takiej organizacji w polskich warunkach. Szczególnie ważna była ta część pracy, w której autor miał możliwość bezpośredniej obserwacji regularnych zajęć, zrobienia wywiadu z pracownikami organizacji oraz swobodnej rozmowy z innymi osobami związanymi z organizacją – uczestnikami zajęć, rodzicami oraz trenerami. Dodatkowo bardzo inspirujący był udział autora w niektórych zajęciach jako uczestnika – dało to możliwość poczucia się jak osoba “z zewnątrz”.

W niniejszym rozdziale zostanie podjęta próba stworzenia przykładowego modelu pracy organizacji związanej z cyrkiem społecznym w Krakowie. Poszczególne elementy modelu będą takie same jak w analizowanych powyżej organizacjach *Cirqueon* oraz *Ecole des Nez Rouges*. Kraków jest jednym z głównych w Polsce ośrodków kulturalnych i niestety nie ma w nim ani jednej organizacji pozarządowej związanej z rozwojem cyrku społecznego czy Nowego Cyrku. Cyrk rozwija się na mniejszą skalę w klubach i centrach kultury - Klub 303 (filia Ośrodka Kultury Kraków-Nowa Huta) oferuje zajęcia cyrkowe dla dzieci i młodzieży oraz posiada grupę młodzieżową uczestniczącą w międzynarodowych projektach teatralnych i cyrkowych. Zajęcia cyrkowe oferuje również Staromiejskie Centrum Kultury Młodzieży – działają tam dwie dziecięce grupy cyrkowe oraz jest organizowana cykliczna impreza o nazwie “Cyrk Rodzinny”. Odbывается ona co miesiąc i polega ona na wspólnym ćwiczeniu cyrku przez dzieci i dorosłych. Całość jest zakończona spektaklem profesjonalnych artystów lub grup młodzieżowych i dziecięcych.

Poniższy model pracy został stworzony na podstawie wiedzy autora zdobytej na podstawie osobistych doświadczeń z różnymi instytucjami, które podejmowały rozmaite działania mniej lub bardziej związane z cyrkiem społecznym. Może on posłużyć jako źródło inspiracji dla osób chcących założyć własną fundację lub stowarzyszenie, nie jest to natomiast model przetestowany w praktyce. Niniejsza praca jest jedynie początkiem badań i rozważań nad tematem cyrku społecznego w Polsce.

3.2.1. Struktura Krakowskiego Centrum Nowego Cyrku

Nazwa stworzonej na potrzeby niniejszej pracy organizacji to **Krakowskie Centrum Nowego Cyrku**. Nazwa sugeruje, że organizacja nie działa jako niezależny od nikogo twór, lecz ma za zadanie bycie ośrodkiem spajającym rozmaite istniejące już projekty na terenie Krakowa i województwa małopolskiego. Ponadto organizacja mogłaby powiadamiać miłośników cyrku z Krakowa a nawet całej Polski o zbliżających się wydarzeniach – byłoby to pewnego rodzaju “centrum informacji o różnych ciekawych inicjatywach”.

Ze względu na niewielkie możliwości finansowania w warunkach polskich Krakowskie Centrum Nowego Cyrku mogłoby działać na podstawie polskiego prawa o stowarzyszeniach. W Polsce do założenia takiego stowarzyszenia od 2016 roku potrzebne jest jedynie 7 osób, które spotykają się i wypełniają potrzebne dokumenty na tzw. spotkaniu założycielskim¹⁵⁹. Stowarzyszenie może zbierać składki członkowskie oraz zatrudniać pracowników na różnych stanowiskach, czyli posiadać strukturę. Na początku swojego istnienia Krakowskie Centrum Nowego Cyrku powinno składać się z grupy sprawnie działających ludzi, skupionych wokół wspólnej pasji. Funkcje poszczególnych członków stowarzyszenia powinny być rozpisane wedle ich dyspozycyjności oraz budżetu czas, który mogą poświęcić na działalność na rzecz stowarzyszenia.

Przykładowa struktura: 3 osoby zasiadające w zarządzie (prezes, wiceprezes, skarbnik), 2 osoby pracujące w biurze (PR manager, księgowy), 10 członków stowarzyszenia (artystów, trenerów i pedagogów cyrku).

¹⁵⁹ <http://poradnik.ngo.pl/wiadomosc/1909723.html> (data odczytu 14.03.2018)

Cele Krakowskiego Centrum Nowego Cyrku to:

- zapewnienie alternatywnej formy spędzania czasu wolnego dla mieszkańców Krakowa i okolic,
- poprzez działania związane z cyrkiem zapobieganie wykluczeniu społecznemu niepełnosprawnych, wykluczeniu społecznemu mniejszości oraz marginalizacji jednostek,
- wspieranie lokalnych grup artystów i grup związanych z cyrkiem współczesnym,
- informowanie o inicjatywach nowocyrkowych w Małopolsce,
- promowanie pozytywnego wizerunku cyrku.

3.2.2. Rodzaje działań Krakowskiego Centrum Nowego Cyrku

Ponieważ zarówno w Krakowie jak i w Małopolsce odbywają się już pewne działania związane z cyrkiem społecznym, stowarzyszenie nie musi startować "od zera". Dzięki swojemu istnieniu może stanowić swego rodzaju podporę dla istniejących już, wymienionych wcześniej działań (Klub 303, SCKM). Krakowskie Centrum Nowego Cyrku mogłoby rozwijać cyrk społeczny w zakresie trudnym do zrealizowania przez instytucje podlegające pod kulturę i edukację. Placówki takie jak kluby czy centra kultury mają dość sztywną strukturę w porównaniu ze stowarzyszeniami. Co więcej, istnieją po to aby realizować bardzo dużą ilość projektów związanych z innymi dziedzinami sztuki: muzyką, teatrem, sztukami pięknymi i tańcem. Cyrk jest traktowany jako ciekawy dodatek dla prezentowanej mieszkańcom Krakowa oferty kulturalno-edukacyjnej.

Inne pole współpracy to stowarzyszenia, fundacje i inne instytucje na terenie Krakowa i okolic, którym Krakowskie Centrum Nowego Cyrku może dużo zaoferować. Mogą to być podmioty zajmujące się niepełnosprawnymi, takie jak Stowarzyszenie "Uśmiech losu", Krakowskie Centrum Autyzmu czy *Gallaudet Club* (wsparcie dla osób niesłyszących). Co więcej, stowarzyszenie mogłoby służyć pomocą dla domów dziecka lub placówek wsparcia dziennego.

W celu rozwijania dyscypliny jaką jest pedagogika cyrku można by było zorganizować kursy, a w dalszej przyszłości regularne zajęcia na wyższych uczelniach z kierunkiem pedagogika. Co więcej można, naśladując model czeski, organizować kursy pedagogiki cyrku dla przyszłych nauczycieli wychowania fizycznego.

Krakowskie Centrum Nowego Cyrku nie musi ograniczać się jedynie do współpracy z instytucjami na terenie Krakowa. W Małopolsce istnieje kilka inicjatyw związanych z cyrkiem, takich jak np. grupa "Akro Dance" z Zakopanego czy Cyrk Anime z Nowego Sącza¹⁶⁰. Istnieją również festiwale, na których występują artyści związani z Nowym Cyrkiem oraz grupy młodzieżowe - Międzynarodowy Festiwal Teatrów Ulicznych ULICA w Krakowie i Festiwal Teatrów Amatorskich w Lanckoronie.

W dalszej perspektywie jest możliwość nawiązania współpracy międzynarodowej (podobnie jak *Cirqueon*) w ramach sieci organizacji takich jak: *Caravane Circus Network* czy *Circostrada Network* lub współpracy krajowej poprzez SPIN (Sieci Polskich Inicjatyw Nowocyrkowych). Łączenie sił może też odbywać się na polskim terenie na zasadzie wymiany doświadczeń i wspólnych inicjatyw wraz z istniejącymi już organizacjami: Fundacją Sztukmistrze, KEJOS czy Carnivalem Otwartą Przestrzenią Cyrkową.

Inne przykładowe działania Krakowskiego Centrum Nowego Cyrku:

- organizowanie regularnych i okazjonalnych kursów dla mieszkańców Krakowa i okolic;
- organizacje projektów dla rodzin zastępczych, mających na celu integrację dzieci i rodziców,
- wspieranie profesjonalnych i amatorskich grup (poprzez np. udostępnianie sali, pomoc w tworzeniu spektakli),
- wspieranie cyrku społecznego poprzez rozmaite projekty dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym,
- organizowanie współpracy między grupami, działającymi na terenie Krakowa i Małopolski,
- promowanie Nowego Cyrku poprzez wysyłanie lokalnych artystów na festiwale teatralne,
- przyjmowanie wolontariuszy z programu EVS (*European Voluntary Service*) na roczne projekty,
- pisanie projektów i zarządzanie projektami działającymi w regionie grup cyrkowych,
- tworzenie centrum informacji o różnych projektach oraz działaniach związanych z cyrkiem społecznym,
- organizowanie kursów pedagogiki cyrku,
- organizowanie zjazdów (wielbicieli *slackline* lub motocyklistów),
- organizowanie cyrkowych "open stage", gdzie każdy może wystąpić ze swoim "numerem", przeglądów, konkursów i festiwali
- współpraca z grupami i stowarzyszeniami, które podejmują ciekawe działania i mogą połączyć siły wraz z artystami Krakowskiego Centrum Nowego Cyrku tj. Krakowski Parkour, Misjonarze Rytmu (*breakdance*).

¹⁶⁰ <http://www.cyrk-anime.pl> (data odczytu 11.03.2018)

Zdjęcie 28. Fireshow wychowanków Klubu 303 podczas Święta Czyżyn¹⁶¹.

Zdjęcie 29. Zdjęcie z Międzynarodowego XVII Festiwalu Teatrów Ulicznych w Krakowie¹⁶².

3.2.3. Metody kształcenia stosowane przez pedagogów w Krakowskim Centrum Nowego Cyrku

Jak sugerowali pedagodzy cyrku z Francji i Czech, nie ma złotej metody kształcenia. Wszystko powinno być dostosowywane do grupy, z którą się pracuje. Czego nie przewidziała użyta w pracy metoda badawcza? Poza metodami ważny jest również system pracy – aby dostosować liczbę trenerów do liczby uczestników, tak aby trenerzy czuli się pewnie i mogli swobodnie operować szerokim wachlarzem metod.

Bardzo ważnym czynnikiem dla rozwoju metodyki kształcenia mogłoby być czerpanie wiedzy od innych pedagogów cyrku - poprzez wymiany cyrkowe, wyjazdy pedagogów Krakowskiego Centrum Nowego Cyrku do różnych miejsc czy w dłuższej perspektywie zdobywanie nowych kompetencji dzięki rezydentom oraz uczestnictwo w rozmaitych konferencjach. Wzorem *Cirqueonu* organizacja z Polski mogłaby organizować kursy na podstawie istniejących już systemów prowadzenia zajęć – np. kurs może bazować na technice *Cirkomotirik* (patrz s. 30). Ciekawym rozwiązaniem mogłoby być również wyznaczenie głównych trenerów, którzy odpowiedzialiby za ujednolicanie programów różnych trenerów oraz wspomaganie ich poprzez wysyłanie na kursy czy po prostu wewnętrzne spotkania pedagogów cyrku mające na celu wymianę ćwiczeń i zabaw.

Biorąc pod uwagę doświadczenia polskich i czeskich pedagogów szczególny nacisk w Krakowskim Centrum Nowego Cyrku powinien być kładziony na następujące metody kształcenia: gry dydaktyczne, metody impresyjne, metody ekspresyjne oraz formy realizacji zadań wytwórczych. Ponadto istniejący nurt w pedagogice, z którego inspirację mogliby czerpać pedagodzy Krakowskiego Centrum Nowego Cyrku, to z pewnością nurt Nowego Wychowania (przedstawiciele Janusz Korczak oraz Maria Montessori). Pedagogika cyrku uwzględnia potrzeby jednostki i nie oczekuje bezwzględnego dopasowania się do poleceń. Trenerzy powinni zostawiać swobodne pole do działania, a poprzez zabawę uczestnik zajęć powinien stopniowo stawać się lepszą osobą¹⁶³.

3.2.4. Formy kształcenia preferowane przez pedagogów w Krakowskim Centrum Nowego Cyrku

Podobnie jak w przypadku metod kształcenia nie istnieje najlepsza forma kształcenia. Jest to indywidualna sprawa każdej grupy oraz każdego instruktora. Formy kształcenia oraz sposób, w jaki są one przeplatane w Krakowskim Centrum Nowego Cyrku mogłyby być dobierane według:

- potrzeb uczestników – częstotliwość form kształcenia dla starszych grup może być ustalana poprzez wspólną dyskusję uczestników i trenerów, natomiast w młodszych trenerzy powinni zdać się na swój kunszt pedagogiczny; formy pracy powinny zawsze być pewnego rodzaju kompromisem – cyrk społeczny to nie dyscyplina sportowa; co niektórzy mogą mieć ochotę ćwiczyć pod kątem profesjonalnej kariery a dla pozostałych będzie to hobby, w które w mniejszy lub większy sposób się angażują,
- charakteru grupy – dla niektórych grup cyrk będzie ważny sam w sobie, natomiast dla innych będzie to jedynie pretekst do dobrej zabawy, pokonywania swoich lęków czy pozbawiania nowych ludzi,
- wieku grupy – im młodsza grupa tym większy nacisk na pracę zbiorową,
- warunków dla treningu – formy kształcenia w Krakowskim Centrum Nowego Cyrku będą również zależały od: wielkości sali, ilości sprzętu oraz ewentualnie jeśli stowarzyszenie prowadziłoby działania na zewnątrz (wpływ warunków pogodowych),

¹⁶¹ <https://i.ytimg.com/vi/I3lMyf1bTO4/hqdefault.jpg> (data odczytu 11.03.2018)

¹⁶² <https://wiadomosci.wp.pl/xvii-miedzynarodowy-festiwal-teatrow-ulicznych-w-krakowie-6031214724400257a> (data odczytu 11.03.2018)

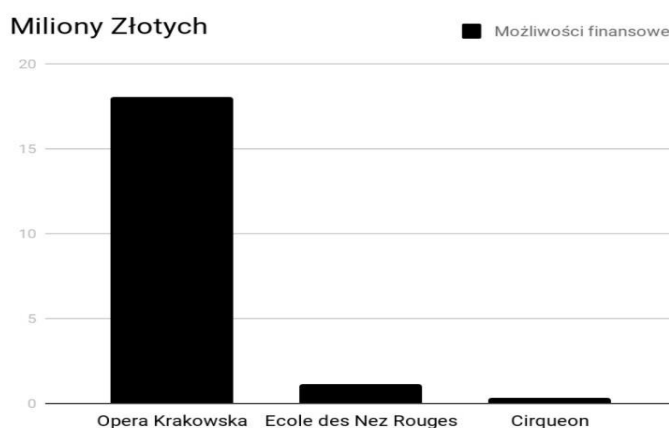
¹⁶³ <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/nowe-wychowanie;3948687.html> (data odczytu 15.03.2018)

- trenowanej dyscypliny – ciężko narzucać instruktorowi tańca z wypracowanymi sposobami prowadzenia zajęć, aby pracował metodą pedagogiki cyrku; główni trenerzy mogliby w informować instruktora o założeniach i celach stowarzyszenia oraz konfrontować swoje potrzeby z wymaganiami prowadzącego.

Na podstawie doświadczeń pedagogów z zagranicy ważnym elementem pozwalającym na integrację starszych grup powinna być praca zbiorowa. Dodatkowo dla dzieci większy nacisk będzie położony na pracę zbiorową, a dla starszych grup na pracę w grupową oraz indywidualną.

3.2.5. Działania organizacji odpowiadające na lokalne problemy społeczne

Kraków jest postrzegany jako kulturalna stolica Polski. Codziennie odbywają się tu rozmaite wydarzenia związane z muzyką, teatrem, malarstwem czy tańcem. Wieczory poetyckie, wystawy obrazów, muzea – jest tu wszystko czego może sobie zażyczyć spragniony tzw. kultury wysokiej odbiorca. Przykładowo dotacje z budżetu Województwa Małopolskiego przeznaczone na Operę Krakowską (nie licząc wpływów z biletów oraz innych przychodów) za rok 2013 wyniosły 18 milionów 33 tysiące 684 zł¹⁶⁴. Jest to około 60 razy więcej niż wszystkie łączne przychody *Cirqueonu* za rok 2013 oraz ponad 15 razy więcej niż przewidziany na rok 2017 budżet *Ecole des Nez Rouges*. Celem powyższego porównania nie jest podważenie znaczenia Opery Krakowskiej, a jedynie pokazanie ile działań mogłoby być podjętych, gdyby tylko sztuka cyrkowa w Polsce miała równorzędny status z tzw. kulturą wyższą.

Rysunek 12. Wykres słupkowy pokazujący możliwości finansowe różnych instytucji¹⁶⁵.

Istnieją miejsca oraz grupy, gdzie różnego rodzaju instytucje o wielomilionowych budżetach (teatry, opera, filharmonia) po prostu nie docierają. Może to być spowodowane **wykluczeniem geograficznym, ubóstwem, wykluczeniem społecznym niepełnosprawnych**, małą świadomością kulturalną mieszkańców lub po prostu faktem, że nie każdy musi lubić i rozumieć tzw. kulturę wysoką. Możliwe jest, że duża część społeczeństwa nie zdaje sobie sprawy z korzyści jakie daje uczestnictwo w kulturze. Cyrk, zgodnie z tym co zostało napisane w pierwszym rozdziale niniejszej pracy, posiada szerokie powiązania z ludźmi ulicy, jest to sztuka o bardzo uniwersalnym przekazie. Wywodzi się z rytuałów i jest to sztuka przełamywania barier ludzkiego działa oraz dokonywania rzeczy niemożliwych. Ze względu na swój “mobilny” charakter, cyrk społeczny mógłby docierać do ludzi z różnych części Krakowa oraz okolic i stale zapobiegać **marginalizacji mieszkańców**, pozwolić im na uczestnictwo w kulturze, stać się twórczą alternatywą na spędzanie czasu wolnego oraz stopniowo pracować na pozytywny wizerunek Nowego Cyrku w Polsce.

Przykładowe działania organizacji odpowiadające na lokalne problemy społeczne:

- zapraszanie na regularne zajęcia osób dotkniętych wykluczeniem społecznym niepełnosprawnych – osoby głuche, osoby z syndromem Downa oraz autyzmem,
- spontaniczne warsztaty i pokazy w różnych częściach Krakowa i okolicach oraz w Małopolsce – promocja pożądaných społecznie sposobów spędzania czasu wolnego,
- pokazy w miejscach zamieszkałych przez mniejszości – np. mniejszość romską (wykluczenie społeczne mniejszości),
- poprzez warsztaty cyrkowe i inne działania, wspieranie streetworkerów, świetlice, kluby środowiskowe oraz inne instytucje prowadzące działania profilaktyczne (ubóstwo, przemoc w grupie rówieśniczej, przemoc w rodzinie, rozwody),
- współpraca z placówkami zajmującymi się resocjalizacją oraz terapią (wandalizm, przemoc w grupie rówieśniczej, uzależnienia)
- poprzez regularne organizowanie wydarzeń kulturalnych, tworzenie wspierającej się społeczności osób skupionych wokół stowarzyszenia,
- warsztaty dla rodzin zastępczych, mające wytworzyć silniejszą więź mniejszy rodzicem a dzieckiem.

¹⁶⁴ <https://www.bip.krakow.pl/plik.php?zid=125138&wer=0&new=t&mode=shw> (data odczytu 11.03.2018)

¹⁶⁵ Źródło własne (rys. Mikołaj Kubowicz).

3.2.6. Skuteczność działań Krakowskiego Centrum Nowego Cyrku

W celu stałego kontrolowania skuteczności działań organizacji, wzorem *Ecole des Nez Rouges* Krakowskie Centrum Nowego Cyrku mogłoby wyznaczać comiesięczne spotkania organizacyjne, mające na celu ewaluację zakończonych już projektów oraz dyskusję na temat przyszłych działań. Takie spotkania pełniłyby funkcję kontrolną jakości działań organizacji: frekwencji na zajęciach, zasięgu projektów, zadowolenia uczestników oraz zainteresowania mediów. Oprócz tego, podobnie jak *Cirqueon*, elementem sprawdzającym skuteczność działań, a zarazem skłaniającym do refleksji byłyby coroczne raporty tworzone i udostępniane przez pracowników stowarzyszenia oraz wolontariuszy.

(model pracy dla Krakowskiego Centrum Nowego Cyrku znajduje się na następnej stronie)

3.2.7. Model pracy Krakowskiego Centrum Nowego Cyrku

<i>element modelu</i>	<i>cechy elementu dla Krakowskiego Centrum Nowego Cyrku</i>
cele	<ul style="list-style-type: none"> – zapewnienie alternatywnej formy spędzania czasu wolnego dla mieszkańców Krakowa i okolic – poprzez działania związane z cyrkiem społecznym zapobieganie wykluczeniu społecznemu i marginalizacji jednostek – wspieranie lokalnych grup artystów i grupy związane z cyrkiem współczesnym – informowanie o inicjatywach nowocyrkowych w Małopolsce – promowanie pozytywnego wizerunku cyrku w Polsce
normy prawne	<p>Stowarzyszenie działające na podstawie Prawa o stowarzyszeniach (ustawa z dnia 7 kwietnia 1989).</p> <p>Trenerzy pracujący w stowarzyszeniu posiadają minimum średnie wykształcenie oraz kurs dodatkowy (instruktora sportu, instruktora rekreacji ruchowej albo kurs pedagogiki cyrku) lub studia wyższe pedagogiczne lub studia wyższe oraz kurs pedagogiczny.</p>
struktura	<ul style="list-style-type: none"> – 3 osoby zasiadające w zarządzie (prezes, wiceprezes, skarbnik), – 2 osoby pracujące w biurze (PR manager, księgowy) – członkowie stowarzyszenia (artyści, trenerzy, akrobaci, tancerze i pedagodzy cyrku)
rodzaje działań	<ul style="list-style-type: none"> – wspieranie i pomoc przy istniejących w Małopolsce projektach nowocyrkowych – organizowanie warsztatów dla osób niepełnosprawnych – organizowanie warsztatów dla mniejszości – organizowanie warsztatów pedagogiki cyrku na wyższych uczelniach – organizacja regularnych kursów dla mieszkańców Krakowa i okolic – organizacja wymian między grupami na terenie Krakowa – informowanie o różnych projektach związanych z cyrkiem społecznym oraz Nowym Cyrkiem – organizowanie działań zmierzających do nawiązywania współpracy międzynarodowej (sieci organizacji nowocyrkowych) oraz krajowa (sieć SPIN, Fundacja Sztukmistrze, KEJOS, Carnival) – przyjmowanie wolontariuszy z programu EVS
odbiorcy	<ul style="list-style-type: none"> – mieszkańcy Krakowa i okolic – lokalne instytucje pracujące na rzecz osób niepełnosprawnych – fundacje i stowarzyszenia zajmujące się czasem wolnym dzieci i młodzieży – mniejszości – lokalni artyści związani z nurtem Nowego Cyrku – szkoły – uczelnie wyższe – organizatorzy festiwali
wiedza	<ul style="list-style-type: none"> – serwis pedagogikacyrku.pl – Hilikka Hyttinen - <i>social circus handbook</i> – technika <i>Cirkomotirik</i> autorstwa Riky Taeymans – nurt nowego wychowania – pedagogika Marii Montessori – pedagogika Janusza Korczaka – wiedza specjalistyczna z danych dyscyplin - akrobatyka, żonglerka, taniec
metody	<ul style="list-style-type: none"> – metody ćwiczebne – gry dydaktyczne (zabawy) – metody impresyjne – metody ekspresyjne – metody realizacji zadań wytwórczych (tworzenie produktu – występu)

formy	Podczas pracy z dziećmi, większy nacisk położony na pracę zbiorową. U starszych grup więcej pracy grupowej i indywidualnej. Dostosowanie form kształcenia do potrzeb uczestników, wieku grupy, warunków dla treningu oraz trenowanej dyscypliny.
zastosowania	<ul style="list-style-type: none"> – system edukacji (szkoły, uczelnie wyższe) – służba zdrowia (osoby chore psychicznie) – rekreacja – resocjalizacja – psychoterapia – terapia rodzinna – redukcja stresu – profilaktyka uzależnień
problemy społeczne na które odpowiadają działania KCNC	<ul style="list-style-type: none"> – wykluczenie społeczne niepełnosprawnych – wykluczenie społeczne mniejszości – przemoc w grupie rówieśniczej – rozwody i separacje – wykluczenie kulturowe – uzależnienia cywilizacyjne – ubóstwo
skuteczność działań	Stała kontrola skuteczności działań podczas spotkań członków stowarzyszenia oraz podczas pisania corocznych sprawozdań.

Tabela 1. Model pracy Krakowskiego Centrum Nowego Cyrku¹⁶⁶.

¹⁶⁶ Źródło własne (rys. Mikołaj Kubowicz).

Wnioski

W odpowiedzi na pierwszy **problem badawczy nr 1** (*jaką strukturę posiadają organizacje związane z cyrkiem społecznym?*), udało się zaobserwować, że opisywane w niniejszej pracy organizacje z Francji i Czech różnią się w dużym stopniu jeśli chodzi o strukturę. Jest ona częściowo zdeterminowana przez normy prawne, na zasadzie których funkcjonuje organizacja.

Ecole des Nez Rouges działa na zasadzie francuskiego prawa o stowarzyszeniach. Z zasady wszystkie osoby należące do “Czerwonych nosów” płacą składki, które pozwalają na działalność stowarzyszenia. Duża część osób stowarzyszonych czuje się odpowiedzialna za “Czerwone Nosy” na tyle, że bezpłatnie pomagają przy wielu działaniach włączając w to stałą pomoc biurową czy przy czynnościach technicznych. Stowarzyszone osoby są częścią organizacji, którą traktują jako wspólne dobro miasta Saint-Die-des-Vosges i całego regionu Grand Est.

Cirqueon działa w formie projektu, który powstał dzięki wsparciu finansowym Miasta Praga, Ministerstwa Kultury oraz Państwowego Funduszu Kultury Republiki Czeskiej. Duża część działań organizacji odbywa się poprzez uzyskiwanie grantów na osobne projekty (warsztaty, festiwale, wymiany). Funkcjonowanie *Cirqueonu* polega w dużym stopniu na samodzielnym pozyskiwaniu środków, które umożliwiają realizację celów organizacji. Pozwala to na podejmowanie większej ilości działań związanych z cyrkiem społecznym. Osoby korzystające z oferty *Cirqueonu* płacą za każdy kurs, w którym uczestniczą (inaczej niż u “Czerwonych Nosów” – tam płaci się za bycie członkiem stowarzyszenia).

Inne normy prawne, na zasadzie których funkcjonują organizacje, są uwarunkowane innymi przepisami w danych krajach oraz celami organizacji: dla “Czerwonych nosów” ważne wspólne działanie ze społecznością lokalną, natomiast dla *Cirqueonu* ważne jest tworzenie silnego ośrodka rozwoju Nowego Cyrku – to w warunkach czeskich wymaga stałego pozyskiwania środków oraz szukania nowych źródeł finansowania.

W *Ecole des Nez Rouges* zespół animatorów ma zarówno obowiązki na terenie biura, jak i pracuje z dziećmi. Poza wyspecjalizowanymi trenerami: *qigong*, sztuki teatralnej oraz zumbi, reszta zatrudnionych osób posiada więcej niż jedną funkcję. *Cirqueon* posiada jasny podział na pracowników biurowych oraz trenerów. Pracownicy biurowi zajmują się PR, współpracą międzynarodową, piszą projekty i granty oraz zajmują się stroną internetową. Trenerzy dzielą się na tych, co pracują z dziećmi oraz na tych co prowadzą specjalistyczne zajęcia (część z nich prowadzi oba typy warsztatów). Może to być spowodowane funkcją, jaką pełni organizacje – *Ecole des Nez Rogues* promuje cyrk, jako sposób spędzania czasu wolnego i trenerzy nie potrzebują posiadać wysokiego wykształcenia technicznego. Osoby, które chcą zajmować się cyrkiem profesjonalnie mogą wybrać jedną z wielu szkół cyrkowych w całej Francji, np. szkołę Annie Fratellini (patrz s. 7). *Cirqueon* pełni natomiast funkcję centrum rozwoju zarówno dla amatorów jak i profesjonalistów - w Czechach nie istnieje ani jedna profesjonalna szkoła cyrkowa.

Jeśli chodzi o **problem badawczy nr 2** (*jakie rodzaje działań podejmują organizacje związane z cyrkiem społecznym?*), badania pokazały, że rodzaje działań obu organizacji w pewnym sensie pokrywają się: zarówno *Cirqueon* oraz *Ecole des Nez Rouges* prowadzą regularne zajęcia dla dzieci, młodzieży, realizują rozmaite projekty związane z cyrkiem społecznym oraz uczestniczą w międzynarodowych wymianach młodzieży. Obie organizacje posiadają na bieżąco aktualizowaną stronę internetową oraz profil w serwisie Facebook. *Cirqueon* prowadzi działania na wielu innych polach: wspiera profesjonalistów, organizuje festiwale oraz udziela się w sieciach organizacji związanych z cyrkiem społecznym.

Jeśli chodzi o regularne warsztaty, *Cirqueon* działa na większą skalę. *Ecole des Nez Rogues* prowadzi w swojej siedzibie 17 regularnych kursów tygodniowo, natomiast w przypadku czeskiej organizacji, jest to 38 kursów. *Ecole des Nez Rouges* posiada stałe zajęcia w innych miastach regionu Grand Est, a zajęcia dla osób niepełnosprawnych wpisane są jako regularne zajęcia organizacji. *Cirqueon* dla osób zagrożonych problemem wykluczeniem społecznym prowadzi zajęcia w formie osobnych projektów.

Wyżej wymienione różnice w rodzajach działania mogą być spowodowane innymi celami organizacji – trenerzy *Ecole des Nez Rouges* pracują w niewielkim mieście i ważne dla organizacji mogą być działania na rzecz lokalnej społeczności, natomiast *Cirqueon* poza społecznymi działaniami posiada ambicje, aby stać się krajowym – a w dalszej perspektywie europejskim centrum Nowego Cyrku Chce organizować festiwale, konferencje oraz uczestniczyć w produkcji profesjonalnych spektakli nowocyrkowych.

W odpowiedzi na **problem badawczy nr 3** (*jakimi metodami kształcenia posługują się pedagodzy w organizacjach związanych z cyrkiem społecznym?*), można zauważyć, że metody kształcenia stosowane przez pedagogów cyrku w obu organizacjach nieco się różnią od siebie. Na pewno imponuje ilość wiedzy i umiejętności, które są w stanie przekazać pedagodzy *Cirqueonu* poprzez rozmaite gry dydaktyczne. Członkowie organizacji dzięki wymianom młodzieżowym oraz międzynarodowym projektom, w których uczestniczą trenerzy, stale poszerzają swój zakres wiedzy w tej dziedzinie oraz poznają metody pracy innych pedagogów. Gra dydaktyczna może służyć jako rozgrzewka, przełamanie lodów, a nawet w dalszej perspektywie – może być punktem wyjścia do stworzenia spektaklu. *Ecole des Nez Rouges* również stosuje gry dydaktyczne, jednak według wypracowań tematycznych oraz obserwacji nie odgrywają aż tak ważnej funkcji edukacyjnej jak w przypadku czeskiego odpowiednika. Francuscy pedagodzy stosują swoje, wypracowane już metody - dużą rolę ich pracy stanowi dyskusja z uczestnikami oraz wspólne znajdowanie i ustalanie systemu pracy dla każdej grupy. Ważnym elementem kształcenia dla *Ecole des Nez Rouges* są metody

ekspresyjne oraz realizacja zadań wytwórczych (tworzenie spektaklu) – metody ekspresyjne wg. animatorów są jednymi z najważniejszych w pracy ze starszymi grupami.

To wydaje się dość oczywiste, ale na każdym obserwowanych zajęciach pojawiły się metody ćwiczebne. Jak wynika z obserwacji autora, w Czechach kładzie się większy nacisk na technikę – jest to spowodowane tym, że Cirqueon stara się stworzyć dla młodzieży alternatywę szkoły cyrkowej. Zadaniem “Szkoły czerwonych nosów” jest promowanie cyrku jako formy rekreacji. Na zajęciach animatorzy zostawiają dzieciom i młodzieży dużo swobody – to jednak zawsze jest poprzedzane wspólnym ustaleniem reguł pracy.

W obu badanych organizacjach rozpoczęcie i zakończenie zajęć w kole (szczególnie dla młodszych grupy) jest bardzo istotne. Daje to możliwość zastosowanie takich metod słownych jak pogadanka czy dyskusja. Trenerzy obu organizacjach starają się zachować jak najlepszy kontakt z uczestnikami zajęć i ich rodzicami. Poczucie wspólnoty w *Ecole des Nez Rouges* jest imponujące – zdarza się na przykład, że mama i dziecko chodzą na różne kursy organizowane przez “Szkołę czerwonych nosów”.

Można zauważyć, że dzieci i młodzież w *Ecole des Nez Rouges* często trenują bardziej swobodnie i mają więcej możliwości wyboru: indywidualny wybór sprzętu czy wspólny wybór trenowanej na danych zajęciach dyscypliny. Trenerzy w Czechach częściej instruuja swoich podopiecznych, jednak nie przyjmuje to formy rozkazu, a raczej proponowania ciekawych i kreatywnych ćwiczeń. Przykładowo w starszej grupie *Ecole des Nez Rouges* to uczestnicy zajęć prowadzą rozgrzewkę i wczuwają się w rolę trenera. Rozgrzewka w *Double Teens Senior* – starszej grupy Cirqueonu była dłuższa, bardziej intensywna i była prowadzona wyłącznie przez trenerów. Ciężko ocenić, który sposób jest lepszy lub gorszy - to po prostu inne podejście do kwestii treningu.

Odpowiadając natomiast na **problem badawczy nr 4** (*jakie formy kształcenia preferują pedagodzy w organizacjach związanych z cyrkiem społecznym?*), można zauważyć dużą zmienność form zarówno podczas zajęć Cirqueonu, jak i “Czerwonych nosów”. Wspólne dla obu organizacji jest również dawanie starszym grupom więcej czasu na trening indywidualny, aby uczestnicy zajęć sami mogli rozwijać to co ich interesuje. W młodszych grupach pedagodzy Cirqueonu pracowali głównie w formie pracy zbiorowej, natomiast w *Ecole des Nez Rouges* często dzielono dzieci na grupy (np. 3 grupy, 3 stanowiska, rotacja po 20 minutach).

Podczas pisania krótkich wypracowań tematycznych francuska grupa młodzieży *Ados 3eme*, w zdecydowanej większości, odpowiedziała, że lubi pracować w mniejszych grupach i w nich przygotowywać numery. W Czechach praca zbiorowa uzyskała o jedną odpowiedź więcej niż praca grupowa. Można pokusić się o stwierdzenie, że niektórzy ludzie z Europy środkowo-wschodniej posiadają jeszcze w swojej mentalności zamiłowanie do pracy w kolektywie. Na zachodzie z reguły ceni się bardziej indywidualność jednostki. Co ciekawe, w obu grupach z Francji i Czech znalazły się po 2–3 osoby preferujące pracę indywidualną. Były to osoby zainteresowane żonglerką lub akrobatyką powietrzną. Istnieje prawdopodobieństwo, że zamiłowanie do danej dyscypliny cyrkowej determinuje preferowaną formę kształcenia.

Przy wyjaśnianiu **problemu badawczego nr 5** (*jakie działania organizacji odpowiadają na występujące w środowisku lokalnym problemy społeczne?*), okazało się, że działania obu organizacji – odpowiadające na aktualne w danych środowiskach lokalnych problemy społeczne - pokrywają się. Zarówno Cirqueon jak i *Ecole des Nez Rouges* poprzez rozmaite warsztaty i projekty, odpowiadają na takie problemy jak: wykluczenie społeczne mniejszości, wykluczenie społeczne niepełnosprawnych, rozwody i separacje rodziców oraz przemoc w grupie rówieśniczej. Wyciągając wnioski z danych zebranych podczas badań można stwierdzić, że są to niestety problemy społeczne występujące w każdym społeczeństwie europejskim, czyli również w Polsce.

Obie organizacje jako główną formę odpowiedzi na lokalne problemy wybrały prowadzenie regularnych aktywności związanych z cyrkiem społecznym. Pracownicy organizacji z Francji i Czech podkreślali, że cyrk może być trenowany przez każdego i każda osoba zajmująca się nim może poprawić swoją koordynację, zredukować stres, umocnić więzi społeczne lub po prostu fantastycznie się bawić. Podczas rozmów podkreślono również ważną rolę społeczności w obu organizacjach: dobry kontakt z rodzicami, empatia dla biedniejszych uczestników zajęć, działania na rzecz lokalnych instytucji opiekuńczo-leczniczych oraz mniejszości etnicznych.

Ciekawe wnioski dostarczyło rozwiązywanie **problemu badawczego nr 6** (*jaka jest skuteczność działań odpowiadających na występujące w środowisku lokalnym problemy społeczne w opinii pracowników organizacji?*). Pracownicy organizacji w kontekście skuteczności działań organizacji zostali zapytani o największe sukcesy. Interesujące jest to, że w obu krajach pracownicy częściej niż sukcesy widoczne z zewnątrz (frekwencja na zajęciach, rozbudowa siedziby, zwiększenie liczby projektów) wymieniali tzw. “małe sukcesy” – poprawa indywidualnych jednostek (większa samodzielność, nowe perspektywy, poradzenie sobie z problemami), polepszenie koordynacji u osób niepełnosprawnych czy wdzięczność i podziękowania ze strony społeczności lokalnej. Świadczy o tym, że cyrk społeczny to przede wszystkim współpraca ludzi w duchu tolerancji, odwagi, niesienia pomocy i poszanowania jednostki.

Podsumowanie

Podsumowując rozważania o modelach pracy organizacji związanych z cyrkiem społecznym należy zacząć od podkreślenia tego, że sam termin jest tłumaczeniem angielskiego pojęcia "social circus" i jest związany z rozwiązywaniem problemów społecznych poprzez ćwiczenie sztuki cyrkowej. Sama sztuka cyrkowa na przestrzeni lat przeszła sporą ewolucję, pojawiło się sporo nurtów. Cyrk był obecny na dworze faraona, arenach Starożytnego Rzymu, jarmarkach, ulicach czy tak jak obecnie można go zobaczyć w teledyskach, festiwalach a nawet ta dyscyplina sztuki staje się przedmiotem dyskusji naukowych i akademickich. W pewnych okresach cyrk był na piedestale i był traktowany jako jedna z najważniejszych dziedzin sztuki. W ostatnich latach ten tradycyjny cyrk przeżywał kryzys, lecz pojawiły się nowe nurty: cyrk współczesny oraz coraz bardziej popularne w Polsce pojęcie Nowy Cyrk.

Na świecie organizacje związane z cyrkiem społecznym tworzą specjalne sieci organizacji, pozwalająca na wymianę wiedzy i informacji. Odbywają się konferencje, spotkania (np. Fresh Circus), wydaje się publikacje dla pedagogów cyrku oraz tworzy nowe projekty budując tym samym jedną globalną cyrkową wspólnotę. W całej Europie istnieją rozmaite projekty, związane z cyrkiem społecznym. Spełniają one różne funkcje i działają na podstawie różnych norm prawnych oraz na różną skalę. Warto zauważyć, że w krajach europy zachodniej jest ich o wiele więcej niż w naszym regionie. Dodatkowo w takich krajach jak Francja są one uzupełniane przez profesjonalne szkoły cyrkowe.

Pojęcie "model" określa pewien wzór postępowania, konstrukcję lub schemat. Na podstawie doświadczeń autora, który wywodzi się ze środowiska związanego z Nowym Cyrkiem zostały wyszczególnione takie elementy modelu organizacji związanych z cyrkiem społecznym jak: struktura, rodzaje działań, metody kształcenia, formy kształcenia, działania organizacji odpowiadające na lokalne problemy społeczne oraz skuteczność działań organizacji.

Ecole des Nez Rouges z Francji oraz Cirqueon z Czech prowadzą działania mające na celu pokazanie cyrku jako ciekawej formy spędzania czasu, zapobiegania marginalizacji jednostek, budowania społeczności oraz promowania wartości, które niesie ze sobą cyrk społeczny takich jak: współpraca, tolerancja, odwaga. Obie organizacje prowadzą regularne zajęcia w swoich siedzibach, uczestniczą w międzynarodowych wymianach młodzieży oraz pracują z osobami zagrożonymi wykluczeniem społecznym. Cirqueon prowadzi szersze działania – organizuje festiwale, uczestniczy w sieciach organizacji nowocyrkowych, wspiera profesjonalistów oraz zaprasza rezydentów. Trenerzy w obu krajach stosują często podobne metody kształcenia, jednak można zobaczyć różnice w sposobie pracy – we Francji ma ona charakter bardziej swobodny, natomiast w Czechach dużo większy nacisk kładzie się na technikę. To samo dotyczy form kształcenia - ich częstotliwość w obu krajach zależy od grupy, natomiast pedagodzy Cirqueonu we wszystkich grupach wiekowych znaczną część zajęć poświęcają na pracę zbiorową. Jednak zarówno w "Szkołe czerwonych nosów" jak i w czeskiej organizacji można zauważyć dużą zmienność form pracy, w celu urozmaicenia zajęć. Działania obu organizacji odpowiadają na lokalne problemy społeczne takie jak: wykluczenie społeczne niepełnosprawnych, wykluczenie społeczne mniejszości, rozwody i separacje rodziców oraz przemoc w grupie rówieśniczej. Pracownicy Cirqueonu oraz Ecole des Nez Rouges byli dumni z postępów swoich podopiecznych, osób niepełnosprawnych z którymi pracują oraz cieszyli się, że ich działania spotykają się z pozytywnym odzewem.

Jeśli chodzi o badania własne, autor niniejszej pracy dowiedział się sporo o tym, jak funkcjonują organizacje z cyrkiem społecznym. Udało się porozmawiać z pracownikami i uczestnikami zajęć oraz dzięki wywiadom, obserwacjom i analizie dokumentów zebrać wiele cennych informacji. Odpowiedzi z kwestionariusza wywiadu oraz scheduły obserwacji były przygotowywane na podstawie polskiej metodologii, która np. podczas obserwowania metod kształcenia pedagogów cyrku nie sprawdziła się. Stosowane przez trenerów ćwiczenia czasami bardzo ciężko było przydzielić do konkretnej metody kształcenia, ze względu na ich nieszablonowość oraz innowację. Co więcej, przygotowane przez autora narzędzia badawcze nie przewidywały całościowego podejścia do kwestii nauczania. Francuscy pedagodzy charakteryzowali się niesamowitym szacunkiem dla dzieci oraz stale podejmowali kroki, aby uczestnicy mieli pełną świadomość tego co robią. W organizacji Cirqueon stawiano na innowacyjność całego systemu pracy oraz możliwość wszechstronnego rozwoju uczestników zajęć. Badania we Francji zostały częściowo zniekształcone poprzez zmienną pośredniczącą – był to ostatni tydzień przed feriami.

Model organizacji związanej z cyrkiem społecznym dla Polski na pewno różni się od opisanych modeli z Francji i Czech, natomiast może zaczerpnąć wiele elementów z doświadczeń naszych południowych sąsiadów oraz krajów Europy zachodniej. Krakowskie Centrum Nowego Cyrku mogłoby skutecznie łączyć i wspomagać różne inicjatywy nowocyrkowe z obszaru małopolski. Niniejsza praca jest jedynie początkiem badań i rozważań na temat tego, co można zrobić w przyszłości. W Polsce cyrk społeczny ma spore perspektywy rozwoju - potrzebna jest jednak zmotywowana grupa osób, która podejmie się tego zadania. Wszystko jeszcze przed nami!

Bibliografia

Książki

- A guidebook for social circus trainers*, (red.) Léopold Paquay, Caravane Circus Network, Bagneux 2014.
- A. Banach, *Wybór maski*, Wydawnictwo Literackie, Kraków - Wrocław 1984.
- P. Bouissac, *Circus as multimodal discourse*, Bloomsbury, Londyn 2012.
- R. Croft-Cooke, P. Cotes, *Świat cyrku*, PWN, Warszawa 1986.
- B. Danowicz, *Był cyrk olimpijski*, Iskry, Warszawa 1984.
- Encyklopedia Popularna PWN*, (red.) J. Kofman, PWN, Warszawa 1993.
- I. Fechner-Sędzicka, *Model pracy z uczniem zdolnym w szkole podstawowej*, ORE, Warszawa 2013.
- Fresh Circus #2*, (red.) John Ellingsworth, Circostrada Network, Paryż 2012.
- H. Hyttinen, *Social circus - a guide to good practices*, Social circus project, Tampere 2011.
- F. Kron, A. Sofos, *Dydaktyka mediów*, Pedagogika GWP, Gdańsk 2008.
- Metodologia pedagogiki społecznej*, (red.) R. Wroczyński, T. Pilch, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1974.
- Nauka - Sztuka - Edukacja*, (red.) Joanna Aksman, Krakowska Akademia, Kraków 2013.
- W. Okoń, *Nowy Słownik Pedagogiczny*, Żak, Warszawa 2011.
- W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Żak, Warszawa 1998.
- T. Pilch, T. Bauman za: J. Sztumski, *Zasady badań pedagogicznych*, Żak, Warszawa 2001.
- Prawo w ngo. Aspekty prawne działalności organizacji pozarządowych*, (red.) A. Szmyt-Boguniewicz, SEKTOR3, Wrocław 2011.
- Profesjonalnie działać, skutecznie zmieniać*, (red.) M. Szewczyk, OPUS, Łódź 2010.
- J. Przewłocka, *Polskie Organizacje Pozarządowe 2010*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2011.
- T. Purovaara, *An introduction to contemporary circus*, STUTS, Sztokholm.
- Studying Social Circus - Openings and Perspectives*, (red.) Katri Kekäläinen, Effective Circus, Tampere 2014.
- J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Śląsk, Katowice 2005.
- M. Urban, *Pasja Żonglowania*, Libropolis, Lublin 2012.

Czasopisma

- "Edukacja humanistyczna" (29), Szczecin 2013.
- "Kuglart" (1), Gdynia 2007.
- "Kuglart" (2), Gdynia 2007.
- "Kuglart" (3), Gdynia 2007.
- "Kuglart" (4), Gdynia 2007.
- "Kaskade" (4), Wiesbaden 2011.

Inne

- Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi - materiały szkoleniowe*, (rec.) J. Wrona, Warszawa 2010.

Źródła internetowe

- <https://www.pinterest.com/pin/466544842629766125/>
- <https://www.homeofpoi.com/us/lessons/teach/History-Culture/Poi-History/History-Maori-POI-in-New-Zealand>
- https://www.youtube.com/watch?v=rLzDCCN_XGc&index=3&list=PLw4BfhTKH6cxKXY20FzyrClcFRtKo0qk
- <http://www.akademia-kultury.edu.pl/slownik/c/327.html>
- <https://www.youtube.com/watch?v=n776lepBQ5k>
- <http://sztukmistrze.eu/idea/slownik/cyrk-tradycyjny/>
- <https://www.facebook.com/koalicjacyrkbezzwierzat/?fref=ts>
- <http://www.goodnewsnetwork.org/iran-becomes-9th-country-ban-animal-acts-circuses/>
- <http://www.japantimes.co.jp/culture/2016/05/02/entertainment-news/ringling-bros-ends-200-year-tradition-circus-elephants-bow-last-show/#.WKOZHqrQfxk>
- <http://sztukmistrze.eu/idea/wiedza/nowy-cyrk-buntownik-czy-kontynuator/>
- <https://www.youtube.com/watch?v=p4qyHWttreo>
- <http://sjp.pwn.pl/szukaj/organizacja.html>
- <http://poradnik.ngo.pl/wiadomosc/1909723.html>
- <http://wiadomosci.ngo.pl/wiadomosc/1646091.html>
- <http://www.circostrada.org/>
- <http://www.circostrada.org/sites/default/files/styles/large/public/activities/images/galleries/freshcircus180.jpg?itok=buOcBdWN&c=c44d1459b2be9f58f9d8a7c0a33e6789>
- <http://www.caravancircusnetwork.eu>
- <http://www.cirkonet.cz/o-cirkonetu>
- <http://sztukmistrze.pl/projekty/siec-polskich-inicjatyw-nowocyrkowych-spin/>
- <https://www.youtube.com/watch?v=rdCpAfwjHYM>
- <http://apps.cirquedusoleil.com/social-circus-map/>

<http://www.lepluspetitcirquedumonde.fr/le-ppcm/lequipe/>
https://www.youtube.com/watch?v=UaW_fMYOsV4&index=25&list=PLw4BfhTKH6cxKXY20FzyprClcFRTKo0qk
http://europa.eu/youth/volunteering/organisation/942496136_pl
<http://www.cirkuskus.sk/o-nas/>
<https://www.hbrp.pl/b/wplyw-modelu-zarzadzania-organizacja-na-efektywnosc-pracy/PWna1EZxx>
<http://www.scribtub.com/limba/poloneza/Problemy-metodologiczne-wasnyc11971410.php>
<http://www.mojasocjologia.pl/kwestionariusz-ankiety-a-kwestionariusz-wywiadu/>
<http://www.wbadanie.pl/questions/>
<http://www.pops.up.podlasie.pl/index.php/aktualnosci/335.html>
<http://www.fedec.eu/en/members/132-cirqueon>
<https://www.youtube.com/watch?v=ZKOeq-BqHu4>
http://www.libertas.pl/miedzynarodowy_festiwal_teatrow_ulicznych_ulica_28.html
<http://www.nezrouges.com/accueil/qui-sommes-nous/>
<http://www.nezrouges.com/>
<http://www.cirqueon.cz/cs/o-nas/ke-stazeni>
<http://www.cirqueon.cz/cs/akce/item/1575-festival-cirkopolis-se-blizi>
http://kuglarstwo.pl/wydarzenie/warsztaty-cyrk-niewidomych-blind-circus/?instance_id=223904
<http://www.cirqueon.cz/en/news/item/1447-queer-teens-workshop-v-cirqueonu>
<http://poradnik.ngo.pl/wiadomosc/1909723.html>
<http://www.cyrk-anime.pl>
<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/nowe-wychowanie;3948687.html>
<https://www.bip.krakow.pl/plik.php?zid=125138&wer=0&new=t&mode=shw>

Źródła własne

Dane z dokumentów.
Dane z wywiadów.
Dane z obserwacji.
Fotografie własne.
Rysunki własne.

Spis rysunków

- Rysunek 1.** Skok przez byka – malowidło naścienne znalezione w Knossos około 2400 p.n.e (strona 2).
Rysunek 2. Wyścigi rydwanów w *Circus Maximus* – przodku areny z cyrku nowożytnego (strona 3).
Rysunek 3. Linoskoczek na jarmarku w Southwark (strona 4).
Rysunek 4. Pokazy woltyżerki w Cyrku Astleya w Londynie (1808) (strona 5).
Rysunek 5. Plakat promujący przedstawienie cyrku *Ringling Bros and Barnum & Bailey* (strona 5).
Rysunek 6. Mapa organizacji związanych z cyrkiem społecznym, stworzona przez *Cirque du Soleil* (strona 11).
Rysunek 7. Rysunek obrazujący wzajemny układ metod, technik i narzędzi badawczych (strona 19).
Rysunek 8. Logo organizacji - “*Cirqueon* – centrum Nowego Cyrku” (strona 23).
Rysunek 9. Schemat struktury organizacji (strona 27).
Rysunek 10. Zajęcia dla osób należących do stowarzyszenia (strona 28).
Rysunek 11. Rodzaje działań *Cirqueonu* (strona 30).
Rysunek 12. Wykres słupkowy pokazujący możliwości finansowe różnych instytucji (s. 42).

Spis fotografii

- Zdjęcie 1.** Antywojenny happening grupy *The Bread and Puppet Theatre* (1966) (strona 7).
Zdjęcie 2. *Sirk Hane* działający w miejscowości Mardin przy granicy turecko-syryjskiej (strona 8).
Zdjęcie 3. Seminarium “*Fresh Circus – Moving borders*”, z prawej strony Veronika Stefanova reprezentantka czeskiej organizacji *Cirqueon* (fot. Jorge Fidel Alvarez) (strona 10).
Zdjęcie 4. Zdjęcie promujące spektakl dorosłej grupy *Sorin Sirkus* (2014) (strona 12).
Zdjęcie 5. Młodzi artyści *Cabuwazi* wykonują numer za skakanką (fot. Anna Duda) (strona 13).
Zdjęcie 6. Carnaval Sztukmistrzów w Lublinie (2016) (strona 13).

- Zdjęcie 7. Spektakl “Bonifacy” w wykonaniu artystów z zespołem Downa (2015) (strona 14).
- Zdjęcie 8. *V.O.S.A Theatre* na festiwalu 28. ULICA w Krakowie (strona 23).
- Zdjęcie 9. Polsko-francuski występ na Placu Niepodległości w Zakopanem (fot. Tygodnik Podhalański) (strona 24).
- Zdjęcie 10. Sala treningowa *Cirqueonu* – pełne wyposażenie (chusty, trapezy, materace, ścieżka) (strona 28).
- Zdjęcie 11. Logo organizacji ze strony ulicy (strona 28).
- Zdjęcie 12. Industrialne wnętrza – tu rodzice czekają podczas treningów swoich dzieci (strona 28).
- Zdjęcie 13. Zajęcia pozalekcyjne w małym miasteczku Anould w regionie Grand Est (strona 29).
- Zdjęcie 14. Części ciała w 4 językach – pozostałość po letnich wymianach młodzieżowych (strona 29).
- Zdjęcie 15. Smok stworzony przez wolontariuszy na coroczną paradę karnawałową (strona 30).
- Zdjęcie 16. Zdjęcie zrobione podczas współpracy *Ecole des Nez Rouges* ze szkołą fotografii (strona 30).
- Zdjęcie 17. Ćwiczenia na pracę w kolektywie podczas zajęć *Performance group* (strona 31).
- Zdjęcie 18. Nauka żonglowania podczas zajęć *Cirkusova škola* (strona 31).
- Zdjęcie 19. Uczestnicy zajęć w *Ecole des Nez Rouges* znają się już bardzo długo – dla niektórych “Szkoła czerwonych nosów” jest drugim domem (strona 33).
- Zdjęcie 20. Uczestniczka zajęć razem z trenerką ćwiczy jazdę na “żyrafie” (strona 33).
- Zdjęcie 21. Gry dydaktyczne w kole rozwijają uczestników w różnych dziedzinach (strona 34).
- Zdjęcie 22. Metody ćwiczebne w grupie *Double Teens Senior* (strona 34).
- Zdjęcie 23. Dziewczyna pod okiem instruktora wykonuje ćwiczenia na trapezie (Francja) (strona 36).
- Zdjęcie 24. Praca indywidualna – chodzenie po linii (Czechy) (strona 36).
- Zdjęcie 25. Autor podczas obserwacji w małej miejscowości Anould (odpowiedź organizacji na wykluczenie geograficzne) (strona 37).
- Zdjęcie 26. Zdjęcie z występu pedagogów *Cirqueonu* w Szpitalu Psychiatrycznym w Bohnicach (strona 38).
- Zdjęcie 27. *Blind circus* – chodzenie po linii z piłką na głowie w wykonaniu uczestnika kursu (strona 38).
- Zdjęcie 28. Fireshow wychowanków Klubu 303 podczas Święta Czyżyn (strona 41).
- Zdjęcie 29. Zdjęcie z Międzynarodowego XVII Festiwalu Teatrów Ulicznych w Krakowie (strona 41).

Spis tabel

- Tabela 1. Model pracy Krakowskiego Centrum Nowego Cyrku (strona 45).

Aneks nr 1 Procedura badawcza w pracy (metody, techniki, pytania badawcze, zmienne i wskaźniki).

Metoda	Techniki	Pytania badawcze	Zmienne	Wskaźniki
monografia pedagogiczna	analiza dokumentów, wywiad	Jaka strukturę posiadają organizacje związane z cyrkiem społecznym?	struktura badanych organizacji	dane z dokumentów i wywiadów
monografia pedagogiczna	analiza dokumentów, obserwacja, wywiad	Jakie rodzaje działań podejmują organizacje związane z cyrkiem społecznym?	rodzaje działań badanych organizacji	dane z dokumentów i wywiadów, wnioski z obserwacji
monografia pedagogiczna	obserwacja, wywiad, analiza dokumentów (wypracowanie tematyczne)	Jakimi metodami kształcenia posługują się pedagodzy w organizacjach związanych z cyrkiem społecznym?	metody kształcenia	wnioski z obserwacji, dane z wywiadów
monografia pedagogiczna	obserwacja, wywiad, analiza dokumentów (wypracowanie tematyczne)	Jakie formy kształcenia preferują pedagodzy w organizacjach związanych z cyrkiem społecznym?	formy kształcenia	wnioski z obserwacji, dane z wywiadów
monografia pedagogiczna	wywiad	Jakie działania organizacji odpowiadają na występujące w środowisku lokalnym problemy społeczne?	działania organizacji odpowiadające na lokalne problemy społeczne	opinie pracowników organizacji
monografia pedagogiczna	wywiad	Jaka jest w opinii pracowników organizacji skuteczność działań odpowiadających na występujące w środowisku lokalnym problemy społeczne?	skuteczność działań organizacji	opinie pracowników organizacji

Aneks nr 2

Aneks nr 2 Kwestionariusz wywiadu

Mikołaj Kubowicz

Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

Wydział Psychologii i Nauk Humanistycznych

Kierunek Pedagogika

Specjalność Pedagogika inkluzywna

Modele pracy organizacji związanych z cyrkiem społecznym w różnych krajach

Kwestionariusz wywiadu dla pracowników i członków organizacji

IMIĘ I NAZWISKO:

WIEK:

PŁEĆ: *K/M*

ORGANIZACJA: *Cirqueon / Ecole des Nez Rouges*

JĘZYK PROWADZENIA ROZMOWY:

1. Jakie stanowisko/stanowiska zajmujesz w swojej organizacji?

(jedna lub więcej odpowiedzi)

- a) wolontariusz
- b) animator/trener
- c) pracownik biurowy
- d) pracownik socjalny
- e) inne.....

2. Opisz w kilku zdaniach na czym dokładnie polega Twoja praca?

.....

.....

.....

.....

(poniższe pytanie zadawane jest, gdy osoba badana jest pracownikiem biurowym lub zajmuje inne stanowisko wskazujące na posiadanie informacji o strukturze organizacji)

3. Opisz strukturę Twojej organizacji:

.....

.....

.....

.....

.....

4. W których z wymienionych aktywności uczestniczysz, prowadzisz lub w inny sposób pomagasz przy organizacji?

(jedna lub więcej odpowiedzi)

- a) regularne zajęcia/warsztaty cyrkowe
- b) okazjonalne zajęcia/warsztaty cyrkowe
- c) festiwale
- d) występy
- e) happeningi
- f) wymiany młodzieżowe
- g) inne.....

5. Wymień 3 Twoim zdaniem najistotniejsze rodzaje działań Twojej organizacji.

.....

6. Czy zdarza Ci się prowadzić zajęcia z:

(jedna odpowiedź)

- a) dziećmi tak/nie
- b) młodzieżą tak/nie
- c) dorosłymi tak/nie

7. Scharakteryzuj, z jaką grupą/grupami prowadzisz zajęcia (wiek, cechy charakterystyczne, w jaki sposób znaleźli się na zajęciach)?

.....

.....

8. Spośród wymienionych metod kształcenia wymień te, które stosujesz:

(jedna lub więcej odpowiedzi)

- a) pogadanka
- b) dyskusja
- c) klasyczna metoda problemowa
- d) metoda przypadków
- e) giełda pomysłów
- f) mikronauczanie
- g) gry dydaktyczne
- h) metody impresyjne
- i) metody ekspresyjne
- j) metody ćwiczebne
- k) metody realizacji zadań wytwórczych
- l) inne.....

9. Opisz metodę, którą najczęściej stosujesz:

.....

.....

.....

.....

10. Jakie są wg Ciebie najbardziej efektywne metody kształcenia w prowadzonych przez Ciebie grupach:

(można podać różne metody dla poszczególnych grup wiekowych)

.....

.....

.....

.....

11. Które z wymienionych form kształcenia stosujesz?

(jedna lub więcej odpowiedzi)

- a) praca zbiorowa
- b) praca grupowa
- c) praca jednostkowa

12. Opisz formę kształcenia, którą najczęściej stosujesz podczas swoich zajęć:

.....

.....

.....

13. Jakie są wg Ciebie najbardziej efektywne formy kształcenia w prowadzonych przez Ciebie grupach:

(można podać różne formy dla poszczególnych grup wiekowych)

.....

.....

.....

14. Zaznacz główne problemy społeczne w środowisku lokalnym, na które odpowiadają działania Twojej organizacji.

(jedna lub więcej odpowiedzi)

- a) ubóstwo
- b) przemoc w grupie rówieśniczej
- c) przemoc w rodzinie
- d) rozwody/separacje
- e) długotrwałe bezrobocie
- f) narkomania
- g) alkoholizm
- h) wandalizm
- i) bezdomność
- j) wykluczenie społeczne mniejszości
- k) wykluczenie społeczne niepełnosprawnych
- l) uzależnienia cywilizacyjne
- m) inne.....

15. Opisz, w jaki sposób Twoja organizacja odpowiada na wymienione problemy:

.....

.....

.....

.....

16. Oceń w skali 1-10 nakład pracy Twojej organizacji przy rozwiązywaniu poniższych problemów społecznych:

(1 oznacza prawie zerowy stopień, 10 bardzo wysoki)

a. ubóstwo	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
b. przemoc w grupie rówieśniczej	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
c. przemoc w rodzinie	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
d. rozwody/separacje	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
e. długotrwałe bezrobocie	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
f. narkomania	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
g. alkoholizm	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
h. wandalizm	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
i. bezdomność	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
j. wykluczenie społeczne mniejszości	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
k. wykluczenie społeczne niepełnosprawnych	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
l. uzależnienia cywilizacyjne	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
m. inne (.....)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

17. Jakie są według Ciebie największe sukcesy organizacji w kwestii odpowiadania na aktualne w środowisku lokalnym problemy społeczne?

.....

.....

18. Nad czym można jeszcze popracować?

.....

.....

.....

19. Oceń w skali 1-10 skuteczność działań organizacji w kwestii odpowiadania na aktualne w społeczności lokalnej problemy społeczne:

(1 oznacza prawie zerowy stopień, 10 bardzo wysoki)

a. ubóstwo	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
b. przemoc w grupie rówieśniczej	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
c. przemoc w rodzinie	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
d. rozwody/separacje	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
e. długotrwałe bezrobocie	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
f. narkomania	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
g. alkoholizm	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
h. wandalizm	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
i. bezdomność	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
j. wykluczenie społeczne mniejszości	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
k. wykluczenie społeczne niepełnosprawnych	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
l. uzależnienia cywilizacyjne	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
m. inne (.....)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Aneks nr 3

Aneks nr 3 Schematu obserwacji

Mikołaj Kubowicz
Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego
 Wydział Psychologii i Nauk Humanistycznych
 Kierunek Pedagogika
 Specjalność Pedagogika inkluzywna

Modele pracy organizacji związanych z cyrkiem społecznym w różnych krajach

Schematu obserwacji zajęć cyrkowych dla dzieci, młodzieży i dorosłych

DATA I MIEJSCE:

ORGANIZACJA: *Cirqueon / Ecole des Nez Rouges*

JĘZYK PROWADZENIA ZAJĘĆ:

NAZWA ZAJĘĆ:

SPECYFIKA GRUPY:

Pytanie badawcze nr 2*	Rodzaj aktywności	a) regularne zajęcia b) okazjonalne zajęcia c) festiwal d) występ e) happening f) wymiana młodzieżowa g) inne				
	Liczba uczestników	a) 1-5	b) 6-10	c) 11-20	d) 21-30	e) 30+
	Liczba uczestniczących pracowników organizacji / wolontariuszy				
Pytanie badawcze nr 3**	Rodzaje stosowanych metod	metody asymilacji wiedzy	metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy	metody waloryzacyjne	metody praktyczne	inne
		a) pogadanka b) dyskusja	a) klasyczna metoda problemowa b) metoda przypadkowa c) giełda pomysłów d) mikronauczanie e) gry dydaktyczne	a) metody impresyjne b) metody ekspresyjne	a) metody ćwiczebne b) metody realizacji zadań wytwórczych	a) inne
	Liczba metod stosowanych podczas zajęć				
	Opis stosowanych metod				
Pytanie badawcze nr 4***	Rodzaje stosowanych form	a) praca zbiorowa b) praca grupowa c) praca jednostkowa				
	Liczba form stosowanych podczas zajęć				
	Częstotliwość form				
	Opis stosowanych form				

* Jakiego rodzaju działań podejmują organizacje związane z cyrkiem społecznym?

** Jakimi metodami kształcenia posługują się pedagodzy w organizacjach związanych z cyrkiem społecznym?

*** Jakiego rodzaju formy kształcenia preferują pedagodzy w organizacjach związanych z cyrkiem społecznym?

Aneks nr 4

Aneks nr 4 Arkusz analizy dokumentów

Mikołaj Kubowicz

Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

Wydział Psychologii i Nauk Humanistycznych

Kierunek Pedagogika

Specjalność Pedagogika inkluzywna

Modele pracy organizacji związanych z cyrkiem społecznym w różnych krajach

Wyznaczniki do analizy dokumentów (statut organizacji, sprawozdania, plany zajęć oraz wypracowania tematyczne)

ORGANIZACJA: *Cirqueon / Ecole des Nez Rouges*

JĘZYK ANALIZOWANYCH DOKUMENTÓW:

Pytanie badawcze nr 1*		
a) funkcje dyrektora	rodzaje i ilość analizowanych dokumentów:
b) funkcje trenerów	rodzaje i ilość analizowanych dokumentów:
c) funkcje wolontariuszy	rodzaje i ilość analizowanych dokumentów:
d) schemat struktury	rodzaje i ilość analizowanych dokumentów:

Pytanie badawcze nr 2**		
a) misja organizacji	rodzaje i ilość analizowanych dokumentów:

b) cele organizacji	rodzaje i ilość analizowanych dokumentów:
c) szczegółowa realizacja zadań (tygodniowo)	rodzaje i ilość analizowanych dokumentów:
d) szczegółowa realizacja zadań (w skali roku)	rodzaje i ilość analizowanych dokumentów:

Pytanie badawcze nr 3***

a) preferowane przez uczestników metody prowadzenia zajęć cyrkowych	rodzaje i ilość analizowanych dokumentów:
---	---	-------------------------

Pytanie badawcze nr 4****

a) preferowane przez uczestników formy prowadzenia zajęć cyrkowych	rodzaje i ilość analizowanych dokumentów:
--	---	-------------------------

* Jaką strukturą posiadają organizację związane z cyrkiem społecznym?

** Jakie rodzaje działań podejmują organizacje związane z cyrkiem społecznym?

*** Jakimi metodami kształcenia posługują się pedagodzy w organizacjach związanych z cyrkiem społecznym?

**** Jakie formy kształcenia preferują pedagodzy w organizacjach związanych z cyrkiem społecznym?

Aneks nr 5

Aneks nr 5 Arkusz do wypracowań tematycznych

Mikołaj Kubowicz
Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego
Wydział Psychologii i Nauk Humanistycznych
Kierunek Pedagogika
Specjalność Pedagogika inkluzywna

Modele pracy organizacji związanych z cyrkiem społecznym w różnych krajach

Arkusz do wypracowań tematycznych dla uczestników zajęć cyrkowych

ORGANIZACJA: *Cirqueon / Ecole des Nez Rouges*

JĘZYK WYPEŁNIANIA ARKUSZA:

SPECYFIKA GRUPY:

IMIĘ:

WIEK:

PŁEĆ:

ILE LAT ZAJMUJESZ SIĘ CYRKIEM?

1. Jaka jest twoja ulubiona dyscyplina cyrkowa (jeśli masz problem z wybraniem jednej, wybierz kilka)?

.....

2. Jaki sposób pracy przy tworzeniu numerów odpowiada Ci najbardziej: praca indywidualna, praca w parach/grupach lub praca całej grupy na raz? Czy łączy się to z dyscypliną, którą trenujesz?

.....

.....

.....

3. Opisz ćwiczenie, zabawę lub inną aktywność proponowaną przez Twojego trenera, w której uczestniczysz najchętniej:

.....

.....